

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN MEKÂNSAL PLANLAMA
PRATİĞİNE AKTARILMASI: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
DEĞERLENDİRMESİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI**

Pınar ZORAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2011

ANKARA

Pınar ZORAL tarafından hazırlanan “SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN MEKÂNSAL PLANLAMA PRATİĞİNE AKTARILMASI: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI” adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Çiğdem VAROL
Tez Danışmanı, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gülseven UBAY TÖNÜK
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, G.Ü.

Doç. Dr. Çiğdem VAROL
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, G.Ü.

Prof. Dr. Nilgöl KARADENİZ
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, A.Ü.

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, G.Ü.

Yrd. Doç. Dr. Ülkü DUMAN YÜKSEL
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, G.Ü.

Tarih: 01/07/2011

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Bilal TOKLU
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Pınar ZORAL

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN MEKÂNSAL PLANLAMA
PRATIĞİNE AKTARILMASI:
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ VE TÜRKİYE
UYGULAMASI
(Yüksek Lisans Tezi)**

Pınar ZORAL

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Temmuz 2011

ÖZET

Sürdürülebilir kalkınma çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir kavram olmakla beraber, uygulama araçlarının tanınmaması ve bu anlamda yeterli deneyim olmaması sebepleriyle planlama pratiğine geçirilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimseyen yeni bir plan/belge hazırlanması için ya da mevcut politika dokümanlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında değerlendirmesinin yapılabilmesi için tanımlanan en güncel yöntem “Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi”dir. Mekânsal planlamada, sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi için bütünlük ve analitik bir süreç tanımladığı için Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin yöntem ve amacının iyi anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, mevcut etki değerlendirme yöntemleri ile uygulamaya yeni aktarılmakta olan Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yöntemi incelenerek karşılaştırılmakta ve mekânsal planlamaya entegrasyonu ortaya konulmaktadır. Mevcut yazın taraması ve ülke örneklerinin incelenmesi yoluyla mekansal planlamada kullanılabilecek bir Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi

modeli geliştirilerek, iki örnek mekansal plan üzerinde geliştirilen model
sınanmaktadır.

Bilim Kodu : 801.1.077

**Anahtar Kelimeler : sürdürülebilirlik değerlendirmesi, sürdürülebilirlik,
sürdürülebilir kalkınma, etki değerlendirmesi**

Sayfa Adedi : 140

Tez Yöneticisi : Doç. Dr. Çiğdem VAROL

**INTEGRATING SUSTAINABLE DEVELOPMENT APPROACH TO
SPATIAL PLANNING PRACTICE:
SUSTAINABILITY ASSESSMENT AND THE CASE OF TURKEY
(M.Sc. Thesis)**

Pınar ZORAL

**GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
July 2011**

ABSTRACT

Sustainable development is a well-known and widely used concept but there have been serious difficulties in integrating the term with spatial planning practice because of lack of adequate experience and the recognition of the means of implementation.

“Sustainability Assessment” is the current method of preparing a new plan/document which adapts sustainability principles or assessing the existing documents in the light of sustainability principles. Understanding of the purpose and the methods of sustainability assessment is very important because it describes an analytic and integrated process for implementing sustainability development in spatial planning.

In this study, the existing impact assessment methods and Sustainability Assessment method, which has been transferred to the implementation recently, will be examined and compared, then the integration of spatial planning is revealed. Through an examination of both existing literature and country examples, Sustainability Assessment model that can be used in spatial planning is developed. Finally, the model developed is tested on two samples of spatial planning.

Science Code : 801.1.077
Key Words : sustainability assessment, sustainability, sustainable development, impact assessment
Pages Number : 140
Adviser : Assoc. Prof. Dr. Çiğdem VAROL

Babam
Mehmet Rafi Metiner ÇUBUK'a

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmalarımın en başından beri beni sabırla ve anlayışla destekleyen ve değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren hocam Doç. Dr. Çiğdem VAROL'a teşekkürlerimi sunarım.

Yine kıymetli tecrübelerinden faydalandığım tezimin başından sonuna kadar beni destekleyen hocam Y. Şehir Plancısı Mehmet Nazım ÖZER'e, çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Y. Şehir Plancısı Emrah SÖYLEMEZ'e, Mimar Özen ABANOZ'a, Şehir Plancısı İlker AKBAY'a, Y. Şehir Plancısı İnönü ABACI'ya, Y. Şehir Plancısı Seda NAL'a, Y. Şehir Plancısı Gamze ÖZER'e, ve Şehir Plancısı Bülent ÜNCÜ'ye, sayın jüri üyelerine, Bursa ile ilgili kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan Şehir Plancısı Füsun UYANIK'a ve Şehir Plancısı Nigar YALAMACILAR'a teşekkür ederim.

Ayrıca manevi desteklerini her zaman hissettiğim ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan anneme, babama, ablama, çok değerli hayat arkadaşım Jeoloji Mühendisi Serdar Faik ZORAL'a ve bu tezi hazırlamak için birlikte geçireceğimiz zamandan çaldığım canım oğlum Doruk ZORAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xv
RESİMLERİN LİSTESİ	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvii
1. GİRİŞ	1
2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....	6
2.1. Birleşmiş Milletler Kapsamındaki Gelişmeler.....	6
2.2. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Kapsamındaki Gelişmeler	9
2.3. Sürdürülebilirlik İlkeleri, Ölçütleri ve Göstergeleri.....	13
3. MEKÂNSAL PLANLAMADA KULLANILAN ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ.....	19
3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi	23
3.2. Stratejik Çevresel Değerlendirme	28
3.3. Bütünleşik Bir Değerlendirme Aracı Olarak Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi	36
3.3.1. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin tanımı	36
3.3.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin tarihsel gelişim süreci	38
3.4. Etki Değerlendirme Modellerinin Değerlendirmesi ve Karşılaştırması	43

Sayfa

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜLKE ÖRNEKLERİ.....	47
4.1. İngiltere	48
4.1.1. İngiltere’de Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı	48
4.1.2. Sürecin aşamaları	49
4.2. İsviçre.....	52
4.2.1. İsviçre’de Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı	53
4.2.2. Sürecin aşamaları	54
4.3. Çek Cumhuriyeti.....	57
4.3.1. Çek Cumhuriyeti’nde Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı	58
4.3.2. Sürecin aşamaları	58
4.4. Ülke Örneklerinden Elde Edilen Sonuçlar.....	61
5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR MODEL DENEMESİ.....	64
5.1. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Örnek Çalışmasına İlişkin Yöntem.....	65
5.1.1. A –Plan / program / projenin tanımlanması	68
5.1.2. B - Ön hazırlık aşaması	68
5.1.3. C – Ayrıntılı etki değerlendirmenin gerçekleştirilmesi.....	70
5.1.4. D- Sonuçlar	84
5.2. Bursa 2020 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (1998)	85
5.2.1. Planın hazırlanma süreci, niteliği, içeriği ve mevcut durumu.....	85
5.2.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi uygulaması	93
5.3. Bilecik 2030 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (2008).....	102

Sayfa

5.3.1. Planın hazırlanma süreci, niteliği, içeriği ve mevcut durumu.....	102
5.3.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi uygulaması	115
5.4. Örnek Planlarda Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Sonuçlarının Karşılaştırılması	125
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	127
KAYNAKÇA.....	131
EKLER.....	136
EK-1 Bilecik İl Çevre Düzeni Planı ideal ve faaliyet hedefleri	137
ÖZGEÇMİŞ	140

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Eurostat’ın sürdürülebilir kalkınma göstergeleri.....	17
Çizelge 3.1. ÇED, SÇD ve SD karşılaştırması	44
Çizelge 4.1. SD konusunda uygulamalarda bulunan ülkeler	47
Çizelge 4.2. SD’nin Bölge Mekan Stratejisi (BMS) hazırlama ve revizyon süreci içindeki ayrıntılı aşamaları.....	50
Çizelge 4.3. Federal Konsey ölçütleri.....	55
Çizelge 4.4. İsviçre SD ilave ölçütleri	56
Çizelge 4.5. Sürdürülebilir kalkınma ölçütleri doğrultusunda ilke A’nın ölçütleri için değerlendirme tablosu	60
Çizelge 4.6. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda değerlendirme	60
Çizelge 4.7. Ülke örnekleri değerlendirme tablosu	63
Çizelge 5.1. Çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri.....	71
Çizelge 5.2. AHS Değerlendirme Ölçeği	74
Çizelge 5.3. İlkeler arası ikili karşılaştırmalar matrisi	77
Çizelge 5.4. Birinci düzey ilkelerin göreceli önemleri / ağırlıkları.....	78
Çizelge 5.5. “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi	78
Çizelge 5.6. “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi	79
Çizelge 5.7. “Katılım ve fikirbirliği” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi	79
Çizelge 5.8. “Çevresel kaynakların korunması” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi	80

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.9. “Organizasyonel ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi	80
Çizelge 5.10. Expert Choice programı tarafından verilen bileşik göreceli önem görüntüsü	81
Çizelge 5.11. Expert Choice programı tarafından verilen ağırlıklandırılmış göreceli önem tablosu.....	82
Çizelge 5.12. Etki değeri çizelgesi.....	83
Çizelge 5.13. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP koruma ilkeleri	86
Çizelge 5.14. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP gelişme ilkeleri.....	87
Çizelge 5.15. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP genel planlama kararları.....	88
Çizelge 5.16. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi.....	93
Çizelge 5.17. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP’nin değerlendirilmesi girdileri	95
Çizelge 5.18. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP’nin değerlendirilmesi çıktıları	99
Çizelge 5.19. Sürdürülebilirlik ilkelerine göre Bursa ÇDP için ağırlıklı sonuçlar.....	101
Çizelge 5.20. Bilecik İl ÇDP başarı ölçüm sistemi	114
Çizelge 5.21. Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi.....	116
Çizelge 5.22. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP’nin değerlendirilmesi girdileri	118
Çizelge 5.23. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP’nin değerlendirilmesi çıktıları	122
Çizelge 5.24. Sürdürülebilirlik ilkelerine göre Bilecik ÇDP için ağırlıklı sonuçlar.....	123

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Çalışmanın aşamaları.....	4
Şekil 3.1. ÇED Yönetmeliği'ne göre ÇED süreci	27
Şekil 3.2. SÇD Yönetmelik Taslağı'na göre SÇD süreci	33
Şekil 3.3. Tarihsel süreç içinde etki değerlendirmelerinin gelişimi	46
Şekil 4.1. İsviçre'de SD sürecinin aşamaları	54
Şekil 4.2. Çek Cumhuriyeti'nde SD sürecinin aşamaları	58
Şekil 5.1. Çalışmada kullanılan SD sürecinin aşamaları	67
Şekil 5.2. Ölçütlerin karşılaştırma matrisi	74
Şekil 5.3. SD hedefine yönelik ölçütlerin hiyerarşik sıralanması.....	76
Şekil 5.4. Plan uygulama ilke ve araçlarının tanımlanmasında sistem yaklaşımı ...	104
Şekil 5.5. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde sürdürülebilir kent yönetim araçları.....	107
Şekil 5.6. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde sosyal sermaye güçlendirme araçları	107
Şekil 5.7. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde çevresel sürdürülebilirlik öncelikleri	108
Şekil 5.8. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde ekonomik temel yaratacak unsurlar	108
Şekil 5.9. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde mekanda verimlilik artışını sağlayacak girişimler	109
Şekil 5.10. Örnek planlarda SD sonuçlarının karşılaştırılması	126

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 5.1. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP il sınırları içinde merkezler kademelenmesi	88
Resim 5.2. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Strateji Planı	91
Resim 5.3. Bilecik İl ÇDP mekansal şeması	110
Resim 5.4. Bilecik İl ÇDP tematik paftalarından örnekler.....	111
Resim 5.5. Bilecik İl ÇDP alt bölgelerinden örnekler.....	112

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklama

C_i	i ölçütü
C_j	j ölçütü
C_{ij}	Yargı değerleri
$1/ C_{ij}$	Evrik değerler

Kısaltmalar

Açıklama

AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
ÇDP	Çevre Düzeni Planı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
SÇD	Stratejik Çevresel Değerlendirme
SD	Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi
SKS	Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir kavram olmakla beraber planlama pratiğine geçirilmesinde sıkıntılar vardır. Terim kavramsal olarak mevcut yazında çok yer almakla birlikte uygulama araçlarının tanımlanmamış olması ve bu alanda yeterli deneyim olmaması bu sıkıntının temel nedenleridir.

Sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için plan, program ve politikalarda çevresel faktörlerin dikkate alınmasını sağlayacak önemli araçlar tanımlandığı görülmektedir. Bu araçlardan özellikle etki değerlendirme yöntemleri üzerine artan bir ilgi olduğu açıktır. Etki değerlendirme yöntemleri bir taraftan Avrupa Birliği (AB)'nin karar alma süreçlerinde daha etkin, şeffaf ve katılımcı bir yaklaşım benimseme arayışıyla ortaya çıkmıştır, diğer taraftan da sürdürülebilir kalkınmanın karar alma süreçlerinde kapsamlı rehber ilkeler olarak kullanılması için en etkin yöntem etki değerlendirme olarak görülmüştür.

Son yıllarda pek çok farklı etki değerlendirme yöntemi geliştirilmiş ve uygulanmıştır. En önemlilerinden biri ülkemizde AB Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Direktifi (85/337/EEC ve 97/11/EC) ile uyumlaştırmanın sağlanması için en son 2008 yılında yönetmeliği revize edilen ÇED yöntemidir. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilmesi için plan, program ve politikalarda çevresel faktörlerin dikkate alınmasını sağlayacak önemli araçlardan bir diğeri de AB 2001/42/EC Direktifi ile üye ülkelere zorunlu hale getirilen ve ülkemiz mevzuatına uyumlaştırma çalışmaları sürmekte olan Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) yöntemidir.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde planlama dönemleri ve bu dönemler içerisindeki planlama yaklaşımları zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. 1950'li yıllarda hâkim olan kapsamlı planlama yaklaşımı yerini günümüzde stratejik planlama yaklaşımına hatta bunun da ötesinde iklim değişikliği, küresel ekonomik krizler gibi planlama yeni paradigmalara bırakmıştır.

Planlamanın bu evrimi içinde planlama araçları da evrim geçirmiştir. Bu doğrultuda ÇED 1970’lerden itibaren özellikle çevresel odaklı planlama yaklaşımının benimsendiği dönemde olgunlaşmış olup günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Stratejik planlama dönemi etki değerlendirme yöntemleri açısından da yeni bir bakış getirmiş ve 2000 yılların başlarında gerek AB gerekse BM tarafından SÇD süreçleri geliştirilmiş ve yasal mevzuata aktarılmıştır.

Türkiye, dünyada yaşanan sürecin gerisinde olup, 1993 yılında ÇED yönetmeliğini yayınlamış olmakla beraber SÇD yönetmeliğini oluşturma çalışmalarına ise halen devam etmektedir. Bu gecikmenin en temel nedeni Türkiye’deki planlama yaklaşımında halen kapsamlı planlamanın etkin olarak sürdürülmesi ve stratejik planlama çabalarına/ tartışmalarına yeni başlanıyor olması olarak görülebilir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimseyen yeni bir plan/belge hazırlanması için ya da mevcut politika dokümanlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında değerlendirmesinin yapılabilmesi için tanımlanan yeni yöntem “Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi (SD)”dir. SD bir plan veya stratejinin hazırlık aşamasında planın/stratejinin uygulanmasının sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığının ortaya konulması ve planın/stratejinin bu yönde geliştirilmesini sağlayan sistematik ve yinelenen bir süreçtir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çok yaygın ve zor ölçülebilir olduğu göz önünde bulundurulduğunda sürecin uygulanması için tüm paydaşların karar verme ve katılım süreçlerini kolaylaştıracak ölçütlerin de süreçte yer alması kaçınılmazdır.

Mekânsal planlamada, sürdürülebilir ilkelerini yansıtmak adına, bütünleşik ve analitik bir süreç tanımladığı için SD’nin yöntem ve amacının iyi anlaşılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada, mevcut etki değerlendirme yöntemleri ile yeni ortaya çıkmakta olan SD yöntemi incelenerek karşılaştırılacak ve mekânsal planlamaya entegrasyonu ortaya konulacaktır.

Çalışmada bu doğrultuda oluşturulan hipotez; “Sürdürülebilirlik değerlendirmesi yöntemi ile sürdürülebilirlik ilkeleri mekânsal planlama pratiğine aktarılabilir” şeklindedir.

Bu hipoteze dayanarak, çalışma kapsamında örnek çalışmalarda iki temel araştırma sorusuna cevap aranmaktadır:

- (1) SD’nin analitik yöntemi ne olmalıdır?
- (2) Türkiye’de hazırlanmış bir mekânsal plan, SD yöntemi ile sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda nasıl test edilebilir?

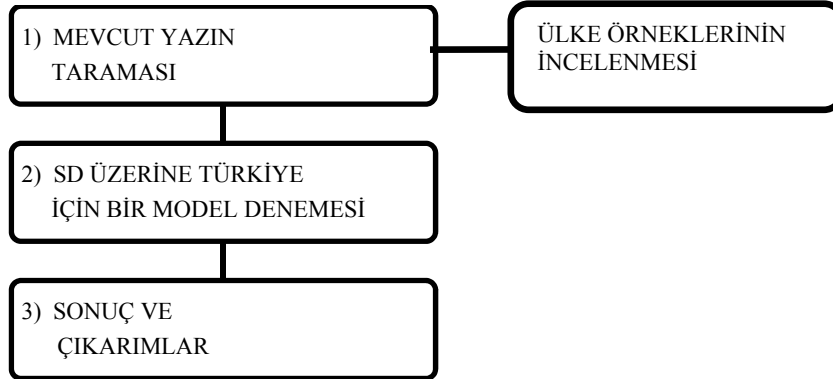
Bu araştırma sorularına cevap aramak için iki hedef belirlenmiştir: Birinci hedef, örnek çalışmanın kapsamına yönelik analitik bir SD yöntemi geliştirmek. İkinci hedef, SD yöntemi ile örnek mekânsal planları sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda test etmek.

Tanımlanan hipotez, araştırma soruları ve hedefler doğrultusunda çalışma 3 ana kısımdan oluşturulmuştur. Birinci kısımda (Bölüm 2, 3, 4) sürdürülebilir kalkınma, planlama dönemleri içinde etki değerlendirmelerin tarihsel gelişimi, SD hakkında kuramsal çerçeve konularında yazın taraması gerçekleştirilmekte ve ülke örnekleri incelenmektedir. İkinci kısımda (Bölüm 5) SD üzerine Türkiye için yeni bir model denemesi geliştirilerek, örnek mekânsal planlar üzerinde sınanmaktadır. Üçüncü kısım ise (Bölüm 6) sonuç ve çıkarımlardan oluşmaktadır (Şekil 1.1).

Bu kapsamda giriş bölümünün ardından Bölüm 2’de mevcut yazın taraması ile sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya konulmaktadır. Kavramsal tanımlar yapıldıktan sonra sürdürülebilir kalkınmanın dünyada, AB’de ve Türkiye’deki gelişimleri anlatılmaktadır.

Bölüm 3’de mekansal planlamada kullanılan etki değerlendirme yöntemleri tanımlanıp, gelişim süreçleri anlatılmaktadır. Yapılan bu uygulamalardan yararlanmak üzere ÇED ve SÇD süreçleri ortaya konulduktan sonra, bütünleşik bir

etki değerlendirme aracı olarak SD'nin genel tanımı yapılmakta ve son olarak ÇED, SÇD ve SD yöntemleri karşılaştırılmaktadır.

Şekil 1.1. Çalışmanın aşamaları

Bölüm 4’de yabancı ülkelerde geliştirilmiş ve kullanılan SD uygulama örnekleri irdelenmektedir. Bu yeni yöntemin örnekleri incelendiğinde mekânsal planlamada pek çok farklı ölçekte kullanıldığı görülmektedir. SD pek çok ülkenin (örn. Belçika, Finlandiya, İsviçre vs.) Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Planlarında uygulama bulmaktadır. Son yıllarda yine bazı AB ülkelerinde (örn. Çek Cumhuriyeti, İngiltere) bölge planı ölçeğinde de uygulama örnekleri başlamıştır. Bunların yanı sıra yerel gelişme dokümanlarında da (örn. İngiltere) kullanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada İngiltere, Çek Cumhuriyeti ve İsviçre’de SD uygulama örnekleri detaylandırılarak sunulmaktadır.

Bölüm 5’de, önceki 5 bölümde oluşturulan yazın taramasına dayanarak ve yabancı ülke örnekleri incelenerek seçilen örnek mekânsal planda uygulanmak üzere Türkiye için uygulanabilir bir SD yöntemi geliştirilmektedir. Geliştirilen yöntemin uygulanması için yapılan örnek çalışmada dönemsel olarak Türkiye’de sürdürülebilirliğin planlamadaki etkilerinin de izlenebileceği şekilde, planlamada değişen yaklaşımlarla bağlantılı iki örnek seçilmesi hedeflenmiştir. Bununla beraber SD, ağırlıklı planın vizyonu, hedefleri ve stratejileri üzerinden yapıldığı için örnek çalışmada bunlara sahip mekânsal planların seçilmesi gereklidir. Farklı iki dönemden klasik planlama yaklaşımıyla hazırlanmış olan planlarda istenen düzeyde hedef ve stratejiler olmadığı görüldüğü için, plan açıklama raporu, hedefleri olan planlar örnek

olarak tercih edilmiştir. Bütün bunların ışığında örnek çalışmada Türkiye’de çevresel odaklı planlama yaklaşımını ön plana çıkaran ve aynı zamanda ilk stratejik plan olma niteliğinde olan “Bursa 2020 yılı 1/100 000 ölçekli ÇDP – 1998” ve stratejik planlama temelinde yeni bir yaklaşımla yakın bir tarihte hazırlanmış olan “Bilecik 2030 yılı ÇDP – 2008” planı üzerinde SD uygulanmıştır.

Türkiye için geliştirilen model 3 temel aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle değerlendirilecek planların niteliği, hazırlanma şekli, hedefleri ortaya konulmakta, daha sonra ön hazırlık aşamasında planların SD’ye tabi tutulacak nitelikte olup, olmadığının değerlendirilmesi için seçilen her iki plan da ayrı ayrı ön uygunluk analizine tabi tutulmaktadır. Ön hazırlık aşamasının son basamağı olan metodolojinin belirlenmesi paydaşlar tarafından plan/proje/programın niteliğine göre karar verilecek bir kısımdır.

İkinci aşama; ön hazırlık aşamasında belirlenen metodoloji doğrultusunda ayrıntılı etki değerlendirmesi gerçekleştirilmesidir. Bu çalışmada öncelikle bu ölçekte bir mekânsal planı değerlendirmekte kullanılacak sürdürülebilirlik ölçütleri belirlenmekte ve ağırlıklandırılmaktadır. Sonra belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen örnek planlar değerlendirilerek ve grafikler halinde sunulmaktadır.

Sonuç aşamasında çıkan bulgular özetlenecek, çalışma kapsamında değerlendirmeleri yapılmaktadır. Mevcut planlar üzerinden değil de, yeni hazırlanan planlar için yapılması durumunda plan sürecine paralel bir değerlendirme yapılması durumunda bu aşamada sonuçların halk ile paylaşılması ve sonra da planın optimizasyonu söz konusu olacaktı. Nihai hale gelen plan ve değerlendirme sonuçlarının da yayımlanması ve planın uygulandığı sürece sürdürülebilirlik göstergeleri ile izlenmesi de bu çalışmanın kapsamında olmayan ancak uygulamada en önemli aşamalardan biri olarak SD’de yerini almaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan Bölüm 6; çalışmanın temel bulgularının özetlendiği ve hipotezin örnek çalışma ile doğrulanıp, doğrulanmadığının ortaya konulduğu sonuç ve değerlendirme bölümüdür.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilirlik veya sürdürülebilir kalkınma kavramları, SD'nin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu bölümde uluslar arası süreçlerde ve belgelerde sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin gelişmeler ve çalışmalar incelenmektedir.

2.1. Birleşmiş Milletler Kapsamındaki Gelişmeler

‘Sürdürülebilir kalkınma’ terimi, ilk olarak 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM)’in Stockholm Konferansı’nda kullanılmış, 1980 BM Çevre Programı “Dünya Koruma Stratejisi”nde değinilmiştir. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” başlıklı, Komisyon Başkanı’nın adıyla, “Brundtland Raporu” olarak bilinen raporda ise sürdürülebilir kalkınmanın tanımı ortaya konulmuştur. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma; “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınmadır” [WCED, 1987].

Sürdürülebilir gelişme temelde mevcut doğal kaynakların bugünkü kullanımını, gelecek nesillerin kullanımını da sağlamaya yönelik olarak, optimal düzeyde gerçekleştirerek, ülkelerin kalkınmasının önünü tıkamama hedefini taşımaktadır [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

"Ortak Geleceğimiz" başlıklı Çevre ve Gelişim Raporu; çevre konularında sürdürülebilir bir gelişmeyi amaçlayan evrensel bir strateji sunmaktadır. Komisyonun görüşüne göre, sürdürülebilir gelişmenin esası [WCED, 1987];

"hammadde kaynaklarının kullanımı, yatırımların yönü, teknolojik gelişmelerin hedefleri ve kurumsal değişiklikler gibi konularda, hem bugünün hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir değişim süreci"

olmasıdır.

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişmeyle ilgili hemen hemen tüm tanımlar; bugünün karar verme sürecine gelecek kuşakları dâhil etmek için ahlak toplumunun gerekli bir uzantısını ifade etmektedir [Beatley, 1995].

Sürdürülebilir gelişme çerçevesinde bazı prensiplerin belirlenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu prensipler birinci planda, büyüme ve gelişmenin toplumun ihtiyaçlarının tatmininde yaşamsal bir amaç gütmektedir. İkinci olarak, ekosistemlerin taşıma kapasitesine saygı ve canlı kaynakların sürekliliğinin sağlanması ölçüsünde "büyüme" ve "çevre" arasında bir uyumdan tam anlamıyla söz edilebilmektedir. Üçüncü olarak, bugünkü ve gelecek kuşaklar arasında, doğal kaynakların kullanımında dürüstlük kaygısının önemi üzerinde durulmaktadır. Son olarak; "sürdürülebilir kalkınma" felsefesinin; düşüncelerde yeni bir eğilimi, davranış, tutum ve değer yargılarında değişiklikleri içerdiği gözlemlenmektedir [Beatley, 1995].

Brundtland Komisyonu'ndan beş yıl sonra; 1992 yılında, BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio'da gerçekleştirilmiştir. 1992 Rio Zirvesi'nin sürdürülebilirlikle bağlantılı önemli çıktılarından biri, 40 konuyu kapsayan Gündem 21'dir. Gündem 21'in 40. başlığı ülkelerin, uluslararası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir kalkınma göstergelerini geliştirmesini ve kullanmasını tavsiye etmektedir.

1996 yılında İstanbul'da düzenlenen BM Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı'nda (Kent Zirvesi) ise Habitat Gündemi oluşturulmuştur. Gündem'in "Herkes için yeterli konut sağlanması" ve "Kentleşen dünyada sürdürülebilir yerleşmeyi gerçekleştirmek" ana hedefleri, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının temel insan haklarından kentsel haklara uzanan geniş bir çerçevede ele alınması gereğinin altını çizmektedir. Habitat ilkelerinin yaşama geçirilmesinde en güçlü mekanizma olarak Yerel Gündem 21 gösterilmiştir. Yerel Gündem 21'ler sürdürülebilir kalkınmayı yerel ölçekte sağlamada ve katılımcı mekanizmaları harekete geçirmede önemli araçlardan biri olarak tanımlanmaktadır [Varol ve diğerleri, 2011]. Habitat Gündemi'nde, "sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez temelini demokratik, insan

haklarına saygılı, şeffaf, katılımcı ve halka hesap veren yönetimler olduğu” belirtilerek “yönetişim” ilkesinin temel çerçevesi çizilmiştir [DPT, 2007a].

2000 yılında New York'ta, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 189 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımıyla, “yeni bir binyılın başlangıcında” yapılan liderler zirvesinde, günümüzün en güçlü ve öncelikli küresel taahhüt belgelerinden biri olarak kabul edilen BM Binyıl (Milenyum) Bildirgesi imzalanmıştır. Bildirge’de 2015 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere, kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik sekiz hedeften oluşan “Binyıl Kalkınma Hedefleri” belirlenmiştir. Bunlar arasında “Hedef 7: Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması” ve bunun alt hedeflerinden “Alt-Hedef 9: Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek” sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesi açısından özellikle önemlidir [DPT, 2007a].

2002 yılında, Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Afrika’nın Johannesburg şehrinde gerçekleştirilmiştir ve sürdürülebilir kalkınma konusunda strateji oluşumu, uygulamaya koyma ve değerlendirme ile ilgili önemli bir ivme kazandırmıştır. Bunun yanı sıra uluslararası kuruluşları ve ülkeleri sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde geliştirilmesi hususunu da içeren Gündem 21’in uygulanmasına öncelik vermeye davet etmiştir. Bu sebeple, Zirve’nin hemen ardından hem uluslararası düzeyde Avrupa Birliği’ni (AB) de içeren, hem de ulusal düzeyde daha kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınma stratejisinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma göstergeleri ile ilgili daha spesifik bir çalışma gerçekleştirilmesi hususları karara bağlanmıştır [Güven, 2007].

BM çalışmaları ve düzenlenen zirveler dışında Dünya Bankası’nın 2003 yılı raporu sürdürülebilir kalkınma üzerinedir. Raporda sürdürülebilir kalkınma, uzun dönem ve dinamik bir yapı içinde değerlendirilmekte ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına yoğunlaşmaktadır.

Brundtland Komisyonundan bu yana pek çok alternatif sürdürülebilirlik tanımı geliştirilmiştir ve farklı yorumlar yapılmıştır. Bu tanımların çoğu ‘üçayaklı / triple bottom line (TBL)’ kavramlarına dayanmaktadır. Brundtland Raporu’nda ortaya konulan çevresel endişeler ve kalkınma konularını içeren iki ayaklı modelden farklı olarak üçayaklı yaklaşımlarda kalkınma konusu çevreselin yanı sıra sosyal ve ekonomik boyutlar içermektedir. Bu haliyle özellikle kalkınma konusunda “sadece maddi kazancın yeterli bir tedbir olmadığı ya da insan refahını korumaya yetmediği” vurgusu yapılmaktadır [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

2.2. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Kapsamındaki Gelişmeler

AB kapsamında çevreye yönelik ilk çalışmalar 1972 Paris Deklarasyonu ile AB’nin çevre politikası temel ilkelerinin belirlenmesi ile başlamıştır.

Sürdürülebilir mekansal gelişme yönünde stratejiler, henüz bu isimle anılmaya başlanmadan önce, AB’de daha 1980’li yılların başlarında üretilen belgelerde sürdürülebilir mekansal gelişme stratejileri görülmektedir. Avrupa Konseyi’nce 1983 yılında kabul edilen Avrupa Bölgesel ve Mekansal Planlama Şartı’nın temel amaçları şu şekilde belirlenmiştir [DPT, 2007a, s. 11]:

- “- Bölgelerde dengeli sosyo-ekonomik gelişme
- Günlük yaşam koşullarının iyileştirilmesi
- Doğal kaynakların rasyonel yönetimi
- Çevrenin ve ulusal arazilerin korunması”

Avrupa Konseyi’nde kabul edilen belgeler arasında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1983) ve Avrupa Kentsel Şartı (1985) sürdürülebilir kentleşmenin sağlanması açısından daha kapsamlı belgeler olarak özellikle önem taşımaktadır.

1987 Avrupa Tek Senedi VII nolu başlıkta Avrupa Toplulukları çevre politikası yer almıştır. 7 Şubat 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması’nın 2. Maddesinde topluluğun görevlerinden birinin; “Topluluk içindeki ekonomik hayatın uyumlu ve

dengeli gelişiminin; anti-enflasyonist istikrar içinde ve çevresel bakımdan da tatmin edici bir şekilde sağlanması” olduğu belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi antlaşmanın bu maddesi daha önce Brundtland Raporunda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının uzantısı niteliğindedir. Ayrıca Maastricht Antlaşması’nın XVI. Başlığı altındaki 130r maddesinde düzenlenen hedefler de şöyledir [AB, 1992, s.36,37];

- “- Çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi,
- İnsan sağlığının korunması,
- Doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanımı,
- Bölgesel ya da evrensel çevre sorunlarıyla, uluslar arası düzeyde mücadele edilmesi”

Komisyon, Maastricht Antlaşması’nda “Çevreye verilen zararların kaynağında düzeltilmesi” ve “Kirlenen Öder” ilkelerini geliştirerek 18 Mart 1992’de 5. Çevre Eylem Planını kabul etmiştir. “Çevreyi kirlenmeden önce koruma ilkesi” ve “Ortak sorumluluk İlkesi” 5. Eylem Planı’nın ana temalarıdır.

AB’de sürdürülebilir gelişmeye ilişkin Maastricht sonrası mekansal boyutta da çalışmalar yapılmıştır. Bunlar Avrupa Sürdürülebilir Kentler Programı (1993), Avrupa Sürdürülebilir Kentler Kampanyası (1994), Kentsel Denetleme (1997) olarak sıralanabilir.

Sürdürülebilir kalkınma 1997’de AB politikalarının kapsamlı bir amacı olarak, Amsterdam Antlaşmasına dâhil edilmiş ve en başta AB’nin temel hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir.

AB içinde mekanla ilgili ortak bir politika oluşturulması, 1999 yılında Postdam’da Mekansal Planlama Bakanları’nın gayri resmi toplantısında olmuştur. Uzun bir süreç sonucu oluşturulan tavsiye niteliğinde ve uygulaması üye ülkelerin isteklerine bırakılan Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi (AMGP) belgesi sürdürülebilirlik yaklaşımı içermektedir [Faludi, 2000]. AMGP’nin hedefi çok merkezli bir mekansal gelişme ve yeni bir kırsal ve kentsel ilişki biçimini tanımlamak, bilgiye ve altyapıya

erişilebilirliği yükseltmek ve kültürel ve doğal değerleri korumak ve yönetebilmektir. Bu mekansal hedefler, Avrupa'nın, bir küresel güç olarak ortaya çıkması ve sürdürülebilir gelişme sergileyebilmesi üst hedefine hizmet etmektedir [DPT, 2007a].

2000 yılında Hannover'de yapılan Avrupa Komisyonunda Bölgesel Planlamadan Sorumlu Bakanlar Konferansı (CEMAT), 12. toplantısında Avrupa Kıtasının Sürdürülebilir Mekansal Gelişimi İçin Rehber İlkeler'i benimsemiştir. Avrupa Kıtasının Sürdürülebilir Mekansal Gelişimi İçin Rehber İlkeler kapsamında tarif edilen pek çok ilke arasında, Avrupa'da Sürdürülebilir Kalkınma İçin Planlama Politikasının İlkeleri şu başlıklar altında toplanmaktadır [CEMAT, 2000];

- “- Bölgelerin daha dengeli sosyal ve ekonomik gelişmesi ve rekabetin artırılması ile bölgesel uyumun desteklenmesi,
- Kentsel fonksiyonların meydana getirdiği gelişmenin teşvik edilmesi ve kent-kır arasındaki ilişkinin geliştirilmesi,
- Daha dengeli erişilebilirliğin desteklenmesi,
- Bilgiye erişimin geliştirilmesi,
- Çevresel zararın azaltılması,
- Doğal kaynaklar ve doğal mirasın korunması ve geliştirilmesi,
- Kalkınmanın bir faktörü olarak kültürel mirasın geliştirilmesi,
- Güvenliği korurken enerji kaynaklarının geliştirilmesi,
- Yüksek nitelikli, sürdürülebilir turizmin güçlendirilmesi,
- Doğal afetlerin etkilerinin sınırlandırılması”

Daha sonra 2001 yılında yapılan Gothenburg Zirvesinde ilk AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kabul edilmiştir. Stratejinin birinci bölümünde belirlenen öncelikler ve hedefler aşağıdaki gibidir [Avrupa Komisyonu, 2001b, s. 6,7,8];

- “- İklim değişikliği ile mücadele,
- Sürdürülebilir ulaşımın sağlanması,
- Kimyasal maddelerin yol açtığı kirlenme, güvenli olmayan yiyecekler ve bulaşıcı hastalıklar gibi halk sağlığına yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması,
- Doğal kaynakların daha sorumlu bir şekilde yönetilmesi ve biyolojik çeşitlilikteki azalma eğiliminin durdurulması,
- Yoksulluk ve sosyal ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve
- Nüfusun yaşlanması ile ilgili sorunlara çözüm bulunması”

Stratejinin ikinci kısmında ise AB'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikalarının karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmelerini sağlayan yeni bir yaklaşım benimsenmesi çağrısında bulunulmuştur. Bu amaçla yararlanılan en önemli araç; Avrupa Komisyonunun her yeni politika önerisini bir "Etki Değerlendirme" usulü çerçevesinde sunma yükümlülüğü olmuştur [Talu, 2007].

AB'nin 2000'li yıllarda kentsel sürdürülebilirlik konusunda geliştirdiği önemli bir diğer belgede, Rotterdam'da Gayri Resmi Bakanlar Toplantısı'nda benimsenen Kentsel Mevzuat'tır (Urban Acquis). 2004 yılında benimsenen Kentsel Mevzuat'ın kentsel politika konusunda daha tutarlı bir yaklaşıma temel oluşturacağı düşünülmektedir [DPT, 2007a].

2005 yılında İngiltere'nin Bristol kentinde düzenlenen AB bakanları düzeyindeki toplantıda, Sürdürülebilir Topluluklar Üzerine Bristol Mutabakatı kabul edilmiştir. Mutabakat sürdürülebilir toplulukları sekiz ana özellikte toplamaktadır [AB, 2005];

- “- Aktif, kapsayıcı, güvenli
- İyi yönetim
- İyi ulaşım
- İyi hizmet
- Çevreye duyarlı
- Canlı
- İyi tasarlanmış ve inşa edilmiş
- Herkese adil”

AB Konseyi tarafından 2006 yılında kabul edilen yenilenmiş sürdürülebilir kalkınma stratejisinde; sürdürülebilir olmayan mevcut üretim ve tüketim biçimlerinin değiştirilmesi için daha bütünleştirilmiş bir yaklaşımla politikalar üretilmesi gerektiği vurgulanmıştır [Avrupa Konseyi, 2006].

AB'deki tüm bu çalışmalardan da görüldüğü üzere 1972'lerden itibaren mekansal politika alanı özelinde giderek artan bir şekilde sürdürülebilirliğe ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle AB Konseyi düzeyinde yapılan çalışmalar Türkiye için önem taşımaktadır.

2.3. Sürdürülebilirlik İlkeleri, Ölçütleri ve Göstergeleri

Gerek BM gerekse AB bağlamındaki gelişmelerde sürdürülebilir kalkınmanın ilkelerinin ortaya konulmaya çalışıldığı görülmektedir. Mevcut yazında da bu konuda yapılmış ve bu uluslararası dokümanlara altlık oluşturmuş çalışmalar vardır.

Zaten SD yaklaşımının en temel uygulama aracı da sürdürülebilirliğin ne olduğunu açıkça ortaya koyacak sürdürülebilirlik ilkelerinin ve ölçütlerinin tanımlanmasıdır. Bu ilkeler ve ölçütler açık ve net bir şekilde sürdürülebilir olanla olmayanı ayırt edebilmelidir.

SD ölçütleri geliştirilirken mevcut yazında iki temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Birincisi, çevresel, sosyal ve ekonomik amaç ve hedeflere eşzamanlı ulaşılmasıyla sürdürülebilirliğin sağlandığını kabul ederek ölçütler oluşturulmasıdır. Bu, hedeflerin temel koşullar ile ilgili olarak tanımlandığı ‘aşağıdan yukarıya bir yaklaşımdır. George (2001)’e göre böyle bir yaklaşımda sosyal ekonomik ve çevresel hedefleri bütünleştirmek oldukça zordur. Buna alternatif olarak ‘yukarıdan-aşağı’ bir yaklaşımla ölçütlerin belirlenmesi mümkündür. Bu yaklaşımda toplumun talep ettiği sürdürülebilirlik tanımından yola çıkılarak ölçütler belirlenir.

Bu iki yaklaşım kapsamında öncelikle vurgulanması gereken, sürdürülebilirlik kavramını üçayaklı yapıda çevresel, sosyal ve ekonomik olarak üçe bölmenin bu üçayak arasındaki bağlantı ve bağımlılıklar yerine potansiyel rekabete vurgu yaptığı ayrıca entegrasyonu zorlaştırıp, değiş-tokuşlarla özellikle de çevreden tavizler verilmesine yol açtığıdır [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

Ayrıca üçayaklı yaklaşım sürdürülebilirliğe indirgemeci bir yaklaşımdır ve bir bütün olmaktansa parçaların birleşimi olma riskini taşır. Üçayaklı yaklaşıma alternatif olarak Whitelaw ve diğerleri (2001) SD’de ilke-tabanlı anlayışı önermiştir. Bu anlayışta sürdürülebilirlik ölçütleri üçayaklı yaklaşımın hedeflerinden değil de, sürdürülebilirliğin kendi ilkelerinden yola çıkılarak oluşturulmaktadır. İlke-tabanlı yaklaşımın sürdürülebilirliğin üçayağı arasındaki rekabet ve karşılıklı fedakârlıklara

değil, bağlantı ve bağımlılıklara vurgu yaptığını savunmaktadır [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

Whitelaw ve diğerleri (2001)'e göre sürdürülebilirlik ilkeleri geliştirilirken şunlar göz önünde bulundurulmalıdır;

- *Bütünlük*; insanoğlunun bağlı olduğu yeri dolduramaz yaşamsal fonksiyonları korumak için, sosyal – ekolojik ilişkiler kurularak biyofiziksel uyumun sağlanması
- *Yeterlilik ve fırsat*; gelecek kuşaklar da dahil olmak üzere herkesin yeterli yaşam hakkı olması,
- *Eşitlik*; Toplumdaki her grubun, sağlık, güvenlik, sosyal tanınma, politik tercih gibi konularda eşit hak ve seçeneklere sahip olması,
- *Etkinlik*; sosyal - ekolojik sistemler üzerindeki baskıların, enerji ve hammadde taleplerinin azaltılması,
- *Demokrasi ve görgü*; sürdürülebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesinde, kurumsal ve bireysel açıdan daha katılımcı, bilinçli ve bilgili olma yönünde kapasite geliştirilmesi,
- *İhtiyatlılık*; sürdürülebilirlik konusunda sürprizlere açık olunması ve en zor tahmin edilen riskleri içerecek şekilde süreçler tasarlanması,
- *Acil ve uzun vadeli uyum*; sürdürülebilirliğin tüm ilkelerinin bir defada acilen ve uzun vadeli çözüm için uygulanması.

1987 tarihli Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve değerlendirilmesi için yeni yöntemlerin geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrı 1992 Dünya Zirvesi'nden çıkan Gündem 21'de ve bu kapsamda yerelden küresel ölçeğe kadar yapılan pek çok çalışmada karşılık bulmuştur. Bu çalışmalardan biri de 1996 yılında İtalya Bellagio'da Rockefeller Vakfı'nda toplanan bir grup uluslararası araştırmacı tarafından oluşturulan Bellagio İlkeleri'dir. Bu ilkeler oluşturulduğu tarihten itibaren etki değerlendirme çalışması yapan pek çok sivil toplum kuruluşu, şirketler, hükümetler, uluslar arası kuruluşlar bu ilkeleri kullanmışlardır [ISDN, 1997].

Sürdürülebilir Gelişmenin Değerlendirilmesi: Bellagio İlkeleri [ISDN, 1997];

- İlke 1: *Rehber vizyon ve amaçlar*

Sürdürülebilir gelişme yönünde sağlanan ilerlemenin değerlendirilmesi süreci, sürdürülebilir gelişmeye ilişkin net bir vizyon ve bunu tanımlayan hedefler tarafından yönlendirilmelidir.

- İlke 2: *Bütünsel Perspektif*

Hem parçaların hem de sistemin bütününe gözden geçirilmesi,
Sosyal, ekolojik ve ekonomik alt sistemlerin esenliği kadar bunların yönü, değişim oranları ve parçalar arasındaki etkileşimin göz önünde tutulması,
İnsan aktivitelerinin olumlu ve olumsuz sonuçlarının göz önüne alınması,
İnsan ve ekolojik sistemler için parasal olan ve olmayan bakımlardan maliyet ve yararlar sağlanması.

- İlke 3: *Temel Esaslar*

Mevcut nüfustaki ve gelecek nesillerdeki eşitlik ve farklılıkların gözetilmesi, bu konularla kaynak kullanımı, aşırı tüketim ve yoksulluk, insan hakları, temel hizmetlere erişilebilirlik kaynakları olarak ilgilenilmesi,
Ekolojik koşulları gözetilmesi,
Ekonomik gelişmeyi ve bireysel ve sosyal refaha katkı yapan diğer piyasa-dışı konuların gözetilmesi.

- İlke 4: *Yeterli Kapsam*

Hem gelecek nesillerin ihtiyaçlarına hem de kısa vadeli kararları kapsayacak kadar uzun bir insan ve ekosistem ufkunun benimsemesi,
Çalışma alanının insan ve ekosistemler üzerinde sadece yerel değil, aynı zamanda uzun erimli tanımlanması,
Gelecekteki durumları tahmin etmek için tarihsel ve mevcut koşullara bakılması.

- İlke 5: *Pratik Odaklılık*

Vizyon ve amaçları gösterge ve değerlendirme ölçütlerine bağlayan açıkça belirlenmiş kategoriler listesi ya da çerçeve oluşturulması,
Analiz için sınırlı sayıda anahtar konu saptanması,
Gösterge değerlerinin, hedefler, referans değerleri ve eğilimleri ile karşılaştırması

- Karşılaştırmayı mümkün kılan, ölçmeyi standart hale getiren, ilerleme hakkında açık işaret veren sınırlı sayıda göstergelere dayanılması.
- İlke 6: *Açıklık*
Kullanılan veri ve metotların herkese açık hale getirilmesi,
Veri ve yorumlardaki yargı, varsayım ve belirsizliklerin açık hale getirilmesi.
- İlke 7: *Etkin İletişim*
Kullanıcıların gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlanması,
Karar vericileri katılımında bulunmaya hizmet eden gösterge ve diğer araçlar geliştirilmesi,
Basit ve anlaşılır bir dil ve kolay bir yapı oluşturmanın amaçlanması.
- İlke 8: *Geniş Katılım*
Gençleri, kadınları kapsayan-çeşitli ve değişken değerleri kapsayan-profesyonel, teknik ve sosyal grupların geniş katılımın sağlanması,
Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantıyı koruyan, karar verici katılımın sağlaması.
- İlke 9: *Sürekli Değerlendirme*
Eğilimleri belirlemek için tekrar eden ölçümleri yapılması,
Tekrarlayan, uyumlu ve değişiklik ve belirsizliğe cevap veren bir sistem geliştirilmesi,
Amaç, çerçeve ve göstergelerin yeni anlayışlara göre ayarlanması,
Kolektif öğrenme ve karar alma geri dönüşlerinin teşvik edilmesi.
- İlke 10: *Kurumsal Kapasite*
Karar alma sürecinde açıkça sorumluluk verilmesi ve sürekli destek sağlaması,
Veri toplama, bakım ve dokümantasyon için kurumsal kapasitenin sağlaması,
Yerel değerlendirme kapasitesinin geliştirmesidir.

Mevcut yazındaki sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri çalışmalarının yanı sıra ülkeler değerlendirmelerde kullanılmak üzere kendi sürdürülebilirlik ilkelerini/ölçütlerini de oluşturmaktadırlar. Buna dair örnekler ülke örneklerinden çıkarılarak ortaya konulmaktadır.

Yazındaki sürdürülebilirliğin ölçülmesi ve izlenmesi konusu irdelendiğinde; sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri ile beraber sürdürülebilirlik göstergeleri de karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilirliğin tutarlı bir amaç olabilmesi için, bu yönde gelişme olup olmadığının belirli göstergelerle ölçülebilmesi önemlidir.

Sürdürülebilirlik göstergelerini, Rio de Janeiro’da 1992 yılında düzenlenen Dünya Zirvesi, sürdürülebilir gelişmeyi hedefleyen Yerel Gündem 21’de ortaya koymuştur. Gündem 21, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin uyumunu öngörmüştür. Bu kapsamda BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu 1995 yılında “Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri”i çalışma programını kabul etmiştir.

AB’nin 2001 yılında yayımlanan ve 2006 yılında yenilenen Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi; EUROSTAT tarafından her 2 yılda bir yayımlanan rapor ile sürdürülebilir kalkınma göstergeleri ile izlenmektedir. 100’den fazla göstergenin bulunduğu sistemde 11 adet temel gösterge bulunmaktadır. Göstergeler stratejide belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine AB’de ne kadar ulaşıldığının genel bir resmini çizmeyi amaçlamaktadır. 11 temel gösterge ve ilgili olduğu konu başlığı Çizelge 2.1’de görüldüğü gibidir.

Çizelge 2.1. Eurostat’ın sürdürülebilir kalkınma göstergeleri [EUROSTAT, 2010]

Konu	Temel Gösterge
Sosyoekonomik gelişme	Kişi başına düşen GSMH’nın büyüme hızı
Sürdürülebilir tüketim ve üretim	Kaynak verimliliği
Sosyal içerme	Cinsiyete göre yoksulluk riski oranı
Demografik değişimler	Yaşlı işçilerin istihdam oranı
Halk sağlığı	Cinsiyete göre sağlıklı yaşam süresi ve doğumda yaşam beklentisi
İklim değişikliği ve enerji	Sera gazı emisyonları Toplam iç enerji tüketiminde yenilenebilirlerin oranı
Sürdürülebilir ulaşım	Ulaşımда enerji tüketimi
Doğal kaynaklar	Yaygın kuş endeksi Güvenli biyolojik sınırların dışındaki stoklardan tutulan balık sayısı
Küresel ortaklık	GSMH payı olarak Resmi Kalkınma Yardımı
İyi yönetim	Temel gösterge yok

OECD tarafından da sürdürülebilir kalkınma için çevresel ve sosyo ekonomik göstergelerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmakta olup, göstergelerin ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerinin belirlenmesinde, sürdürülebilir kalkınmaya doğru izlenen ilerlemenin ölçülmesinde anahtar rol oynadığı belirtilmektedir [OECD, 2001].

BM, AB ve OECD tarafından geliştirilmiş ve kullanılmakta olan sürdürülebilir kalkınma temel setleri olduğu gibi pek çok ülkede ve hatta Türkiye’de de farklı adlar altında da olsa sürdürülebilirlik gösterge setleri oluşturma çalışmaları yapılmıştır [Tekeli ve diğerleri, 2004] [Güven, 2007].

Göstergelerin sorunları ortaya koymada, eylemi teşvik etmede, halkı eğitmede önemli rolü vardır. Programların etkinliğini kontrol etmek ve politika revizyonlarına yol göstermek konularında yardımcı olabilirler.

Altı çizilmesi gereken bir konu, göstergelerin ilgili kurumlar tarafından politik yükleniminin ve uygulamalarla ilişkilendirilmelerinin gerektiğidir; aksi halde gösterge geliştirilmek sembolik bir egzersiz olmanın ötesine geçemez [DPT, 2007b].

Sonuçta sürdürülebilirliğin değerlendirmesi yapılırken, sürdürülebilirlik ilkeleri, ölçütleri süreçte olmazsa olmaz bileşenlerdir. Bununla beraber herhangi bir plan/proje ya da program SD’ye tabi tutularak hazırlandıktan sonra, uygulama ve izleme sürecinde sürdürülebilirlik göstergeleri mutlaka yer almalıdır.

3. MEKÂNSAL PLANLAMADA KULLANILAN ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Türkiye’deki planlama dönemleri 1950’lerden günümüze etkilerini sürdüren kapsamlı planlama, 1960’lı yıllarda çıkış yapan toplumsal yaklaşımlar çerçevesinde savunmacı planlama, 1970’lerin ortasında ortaya çıkan çevre duyarlı planlama, 1980’lerde gündeme gelen katılımcı planlama ve son dönemde 2000’li yıllarda ortaya çıkan stratejik planlama dönemleri olarak nitelendirilebilir.

Birinci dönem 1960 öncesi yaygın olarak uygulamada yer bulan kapsamlı planlama dönemidir. Kent planlamasının büyük ölçüde mimarlık disiplininin devamı olarak görüldüğü bu dönem, kapsamlı planların üretildiği dönemdir. Black (1975)’e göre “Kapsamlı Plan”, bir yerel yönetim birimi tarafından hazırlanan ve o yerleşmenin fiziksel gelişimine ilişkin kararların alınmasında başvurulacak siyasa rehberi (policy guide) niteliğinde bir resmi belgedir.

Ersoy (2007) kapsamlı planlama dönemiyle ilgili olarak şöyle demektedir;

“Ülkemizde de mesleki formasyon olarak mimarlık eğitime sahip plancıların kent planlamayı ağırlıklı olarak fiziksel gelişmeyle sınırlayan anlayışı 1970’lerin başlarına dek yaygınlığını korumasına neden olmuştur. Ancak, bu kesim dahi başından beri fiziksel gelişme kararlarının oluşturulmasında yerleşmeye ilişkin sosyal, ekonomik, çevresel verilerin de gözetilmesi konusunda ortak görüşe sahiptir”.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok hızlı cereyan eden bir kentleşmeyi yaşamıştır. 1960 öncesi kapsamlı planlama döneminde tasarım ağırlıklı planlama ve buna bağlı gelişmelerin kenti yönlendirmekte ve yönetmekte artık yetersiz kalmasının açıkça gözlenmeye başlaması yeni yaklaşımların aranmasına yol açmıştır [Tekeli, 2006].

Eş zamanlı olarak 1960’lı yılların ikinci yarısında “savunmacı planlama” yaklaşımı ve “avukat plancı” kavramı ABD’li hukukçu ve şehir plancısı Paul Davidoff tarafından ortaya atılmıştır. Davidoff’un kuramı ile öne çıkan yaklaşımın sonucunda plancıların tek başına aldıkları kararlarla mekânda sürdürülebilirliğin üç yönünde

sosyal, ekonomik ve politik etkilere yol açtıklarının bilincine varılması fikri doğmuştur [Ersoy, 2007].

1970’li yıllar, toplumsal olaylarla olduğu kadar, çevre sorunlarının ortaya çıkışına verilen tepkilerle de dikkat çekmektedir [TUPOB, 2007]. 1969 yılında Amerika’da ilk ÇED yapılmış, 1970 yılında yapılan ilk dünya çevre günü gösterisine 20 milyon kişi katılmıştır. 1970’li ve 80’li yıllar Avrupa’da ÇED’in oldukça dikkat çektiği bir dönem olup, Türkiye’de ise bu yaklaşımın 1990’lı yıllarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Tüm dünyada yaşanmakta olan çevresel sorunlar, 1980’lerin sonunda sürdürülebilir gelişme kavramının ortaya çıkışını sağlamış ve planlama bu dönemde kurgusunu sosyal ve ekolojik çerçevede oluşturmaya başlamıştır. Bu aşamada küreselleşmenin de etkisiyle devletlerarasında, çevre sorunları gibi tüm dünyayı ilgilendiren konularda bazı ortak görüşlere varılması önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir [TUPOB, 2007]. 1980’li yıllardan sonra, sürdürülebilirlik kavramının kent planlamaya etkisinin, Ortak Geleceğimiz Raporu (1987), Yerel Gündem 21 (1992), Kyoto Protokolü (1997) gibi, devletlerin birbirine verdiği taahhütler çerçevesinde olduğu söylenebilir.

1970’lerden günümüze ulaşan ve planlamanın bugünkü kurgusunu belirleyen diğer bir unsur, katılım kavramı olmuştur. Planlamada katılım kavramı, sivil toplum merkezli, aşağıdan yukarıya örgütlenmiş bir planlama anlayışını savunmaktadır. Katılımcı planlama arayışları 1980’lerde kuramsal altyapısını güçlendirmiştir [TUPOB, 2007].

2000’li yılların başından itibaren, 1960’lı yıllarda kendisini göstermeye başlayan katılım kavramının, kapsamını genişletilmiş ve uygulama alanları çeşitlendirilmeye başlamıştır. Bunda kuşkusuz, 1990’lı yılların başından itibaren geliştirilmeye başlanan ‘stratejik planlama’, ‘iletişimsel akılcılık’ gibi kavramların akademik çevrelerde değerlendiriliyor olmasının büyük payı vardır [TUPOB, 2007].

Geleneksel planlama yöntemleri, özellikle büyük kentlerde görülen yeni olgu ve sorunlar karşısında yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilirken; planlama alanının gündemine “daha esnek bir yaklaşım” olarak tanımlanan stratejik mekânsal planlama getirilmiştir. Stratejik planlama yaklaşımının beraberinde getirdiği yeni politika gündemleri ve yeni yatay örgütlenme biçimleri olan rekabet ve çevre politikaları yani mekânsal planlamanın amaçları ekonomik ve çevresel kutuplar arasında gidip gelmektedir [Gedikli, 2007].

Bu noktada, mekâna ilişkin tüm ekonomik, çevresel ve sosyal alanları birleştiren strateji oluşturma potansiyelini ortaya koyan sürdürülebilir kalkınma kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır [Albrechts, 2005].

Günümüzün kent mekansal planlama pratiği bu sınırları belli tekil modellerin birinden çok, değişik modellerin karmaşık bir aracılığıyla yönlendirilmektedir [Tekeli, 2006]. Diğer bir deyişle bir bütün olarak evrensel düzeyde planlama dönemlerinin kesin sınırlarından söz etmek mümkün değildir. Planlamanın tarihsel gelişimi incelendiğinde, yalnızca tek bir konuya bağlı olarak gelişmediği, birçok kavramdan, kuramdan beslendiği ve dünyadaki değişimleri de göz önünde bulundurarak, toplumların ihtiyaçlarına göre sürekli geliştiği görülmektedir. Bu gelişme içinde planlamanın araçları da dönemlere göre değişim göstermiştir.

Türkiye’de halen devam ettiği bilinen kapsamlı planlama sistemi zaman içinde pek çok yaklaşım içererek dönüşmüş olmakla beraber günümüzde pek çok gelişmiş ülke artık bu eski planlama yaklaşımlarını terk etmekte ve daha stratejik, esnek, uygulama odaklı, bütçe bağlantılı ve yönetim konsepti ile bağlantılı planlama yaklaşımına geçmektedir [BM HABITAT, 2009].

Kapsamlı planlama dönemindeki planlamayı sadece fiziksel olarak algıladığı düşünülen plancılarının dahi ekonomik, çevresel ve sosyal kaygıları olduğu bilinmektedir. Bu kaygılar doğrultusunda savunmacı planlama döneminde Amerika’da ilk örnekleri görülmeye başlayan ÇED, çevresel odaklı planlama

yaklaşımının benimsendiği 1970'lerden itibaren özellikle olgunlaşmış olup günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Stratejik planlama dönemi etki değerlendirme yöntemleri açısından da yeni bir bakış getirmiş ve 2000 yılların başlarında gerek AB gerekse BM tarafından SÇD süreçleri geliştirilmiş ve yasal mevzuata aktarılmıştır.

Türkiye, dünyadaki sürecin gerisinde olup, 1993 yılında ÇED yönetmeliğini yayınlamış olmakla beraber, SÇD yönetmeliğini oluşturma çalışmalarına ise halen devam etmektedir. Bunun en temel nedeni Türkiye'deki planlama yaklaşımında halen kapsamlı planlamanın etkin olması olarak görülebilir.

Bu görüşü desteleyecek nitelikte, BM HABITAT (2009) özellikle gelişmekte olan ülkelerde Yeşil ve Kahverengi Gündemlerin¹ birbiriyle bağlantısının kurulması oldukça önemli olduğunu ve bunun gerçekleştirilmesi için yeni katılımcı süreçler ve ortaklıklar, planlamada yeni kurumsal yapılanmalar ve planlamanın diğer meslek dallarıyla bağlantısının kurulması için yeni yöntemler gerektiğini vurgulamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin planlama sistemindeki değişen yasal çerçeve de zaten bu yönde olup, pek çok ülke nazım planlamaya ilave olarak stratejik planlamayı da benimsemeye başlamıştır. Stratejik planlamanın pek çok avantajı olmakla beraber nazım planlama süreci ile beraber ele alınmasıyla planlamanın yasal çerçevesi tamamlanacaktır ve bunun sonucunda SÇD gibi planlama araçları da sağlıklı ve etkin olarak işleyebilecektir.

Bununla beraber günümüz kent planlamasında dünyanın farklı bölgelerinde iklim değişikliği, küresel ekonomik krizler, enerji kaynakları ve etkileri, kent ve kasabalardaki değişen nüfus büyüklükleri, gelir eşitsizliği, kültürel çeşitlilik gibi

¹ Kentlerde Yeşil Gündem kent yönetiminin bir parçası olarak doğal ekosistemlerin, toprak, su ve havanın korunması ile ilgilidir. Kahverengi Gündem ise kentlerde ulaşımın, binaların, enerjinin ve atıkların yönetimi ile ilgilidir.

ortak bazı meseleler olduğu görülmektedir. Farklı terimlerle ifade edilse de tüm bunlar sürdürülebilirlik temelli sıkıntılardır. AB’de düzenli olarak yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri, üye ülkelerin çıkardığı Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri gibi pek çok çalışma temelde bu sıkıntıların üstesinden gelme amacını taşımaktadır.

Tüm bunların ışığında 2005 yılı sonrasında artık dünyada sürdürülebilirliği amaç edinen ve geliştirilen tüm etki değerlendirme yöntemlerini de içerecek bütünleşik değerlendirme araçlarının benimsenmeye başladığı görülmektedir.

SD, etki değerlendirme süreçleri ‘ailesi’ içinde yer almaktadır ve projelere uygulanan ÇED ve politika, plan ve programlara uygulanan SÇD ile yakından ilgilidir. SD konusu ve bu konuda var olan mevcut yazında incelenecekse, öncelikle SD ile yakından bağlantılı olan ve mekansal planlamada yaygın olarak kullanılan ÇED ve SÇD’nin incelenmesi faydalı olacaktır.

Özellikle proje tekliflerine uygulanan ÇED sınırları herkes tarafından bilinen ve çok yaygın bir yöntemdir. ÇED hakkındaki en yaygın endişeler yöntemin karar verme süreçlerinin son aşamasında yer alması ve alternatifleri değerlendirmekteki zayıflığıdır.

Bir diğer yöntem de SÇD olmakla beraber bunun kullanımı Avrupa’da yaygındır ancak Türkiye’deki taslaktan da anlaşıldığı üzere herkesin SÇD’den anladığı ve uygulama şekli farklıdır.

3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi

Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmakta olan ÇED’in genel kabul gören tanımı “gerçekleştirilmesi düşünülen bir faaliyetin ileride ortaya çıkması muhtemel çevresel etkilerini, henüz ortaya çıkmadan önce belirleyerek, o faaliyete gerekli izin verilip verilmeyeceği konusunda yapılacak değerlendirmedir.” [Barker ve Wood, 1999]

1980’lerde geliştirilmiş olmakla beraber, çıkışı 1960’lara kadar uzanmaktadır. ABD’de, 1969 yılında Ulusal Çevre Politikası Kanunu, önerilen projelerin çevresel etkilerinin analiz edilmesi amacıyla bir ÇED süreci tanımlamıştır [Berger, 2007].

Avrupa’da 1960’ların sonlarında yükselen yeşil hareketle çevresel bilinç artmış ve Avrupa Topluluğu’nda Çevre Eylem Programları yayımlanmaya başlamıştır. ÇED ikinci Çevre Eylem Programı (1977–1981) ile getirilen 11 ilke ve eylem önerisi içinde karar verme sürecinde dikkate alınacak bir araç olarak kabul edilmiştir [Saygılı, 2004].

AB kuruluş antlaşmasından günümüze kadar geçen süreçte çevre politikasını oluşturmuş ve birçok karar, yönerge ve yönetmelik ile bu politikasını pekiştirmiştir. 1987 yılına kadar AB’de çevrenin korunması, antlaşmanın 100’ncü ve 235’nci maddelerinde kısıtlı olarak çevreye gönderme yapılmaktaydı. Fakat bu maddeler daha sonra çevre konusunda yapılan düzenlemelere dayanak oluşturdukları için önemlidir [Saygılı, 2004].

1987’de Avrupa Tek Senedinin kabulüyle çevre alanında birlik önemli bir dönemece girmiştir. 1988 yılının Temmuz ayında, Birliğin çevre politikasında önemli bir köşe taşı olan 85/337/EEC sayılı ÇED Yönergesi yürürlüğe girmiştir. Saygılı (2004)’e göre bu yönergede çok az proje ÇED kapsamına alınmış ve pek çok muğlâk ifade yer almıştır, bunun sonucunda da komisyon ile üye devletler arasında birçok hukuki çatışma doğmuştur.

Bu tip nedenlerle yönerge 97/11 sayılı yeni yönerge ile değiştirilmiş, bu kapsamda projelerin sayısı artırılmış ancak üye devletlerin geçmiş mevzuatları ile Birliğin sonradan geliştirdiği ÇED yöntemleri arasındaki tutarsızlıklar nedeniyle uygulamada ÇED yine istenen sonucu verememiştir. Birlik üye ülkeleri 1999 yılına kadar 1997 yılında güncellenen ÇED direktifini ulusal yasalarına geçirmekle yükümlü tutulmuştur [Saygılı, 2004].

Türk mevzuatının da son yıllardaki AB mevzuatına uyumlaştırma çabaları içinde ÇED süreci 7 Şubat 1993 tarihinde yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği ile yasal bir süreç olarak tanımlanmıştır. ÇED Yönetmeliği 23 Haziran 1997 ve 6 Haziran 2002 tarihlerinde revize edilmiş ve AB ÇED Direktifi (85/337/EEC ve 97/11/EC) ile uyumlaştırmanın sağlanması için 16 Aralık 200'te tekrar gözden geçirilmiştir. Son olarak; 17.07.2008 tarihinde revize edilen ÇED Yönetmeliği halen 26939 Resmi Gazete sayısı ile yürürlükte bulunmaktadır [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

ÇED Yönetmeliğine göre ÇED süreci Şekil 3.1'de görüldüğü üzere şu şekilde özetlenmektedir: ÇED Yönetmeliğine göre, EK-I listesinde yer alan projeler doğrudan ÇED'e tabidir. Ek-II listesinde yer alan projelerde ise ÇED uygulanmasının gerekli olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, proje sahibi, bir dilekçe ekinde Ek-IV'e göre hazırlayacağı proje tanıtım dosyasını Bakanlığa sunar. Bakanlık, proje için hazırlanan proje tanıtım dosyasını Ek-IV de yer alan ölçütler çerçevesinde inceler. Bu süreç sonucunda ÇED Gerekli" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilir. ÇED gerekli değildir kararı alınan faaliyetler için 5 iş günü askıda ilan ve halkın bilgilendirilmesi yapılır ve 5 yıl içinde yatırıma başlanmalıdır.

ÇED Raporu hazırlanması gereken faaliyetler için; proje sahibi, dilekçesi ekinde bu Yönetmeliğin EK-III'ünde yer alan Çevresel Etki Değerlendirmesi genel formatı esas alınarak hazırlanmış başvuru dosyası ile Bakanlığa başvurur. İnceleme sonucunda dosyanın uygun hazırlandığına karar verilmesi halinde Bakanlık tarafından başvuru dosyasındaki bilgiler dikkate alınarak, ilgili kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri ile proje sahibi ve/veya temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulur. Bakanlık, gerekli gördüğü hallerde, projenin konusu, türü ve proje için belirlenen yerin özelliklerini de dikkate alarak, üniversiteler, enstitüler, araştırma ve uzman kuruluşları, meslek odaları, sendikalar, birlikler, sivil toplum örgütlerinden temsilcileri de komisyon toplantılarına üye olarak çağırabilir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Komisyonun kapsam belirleme toplantısından önce, halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere proje sahibi

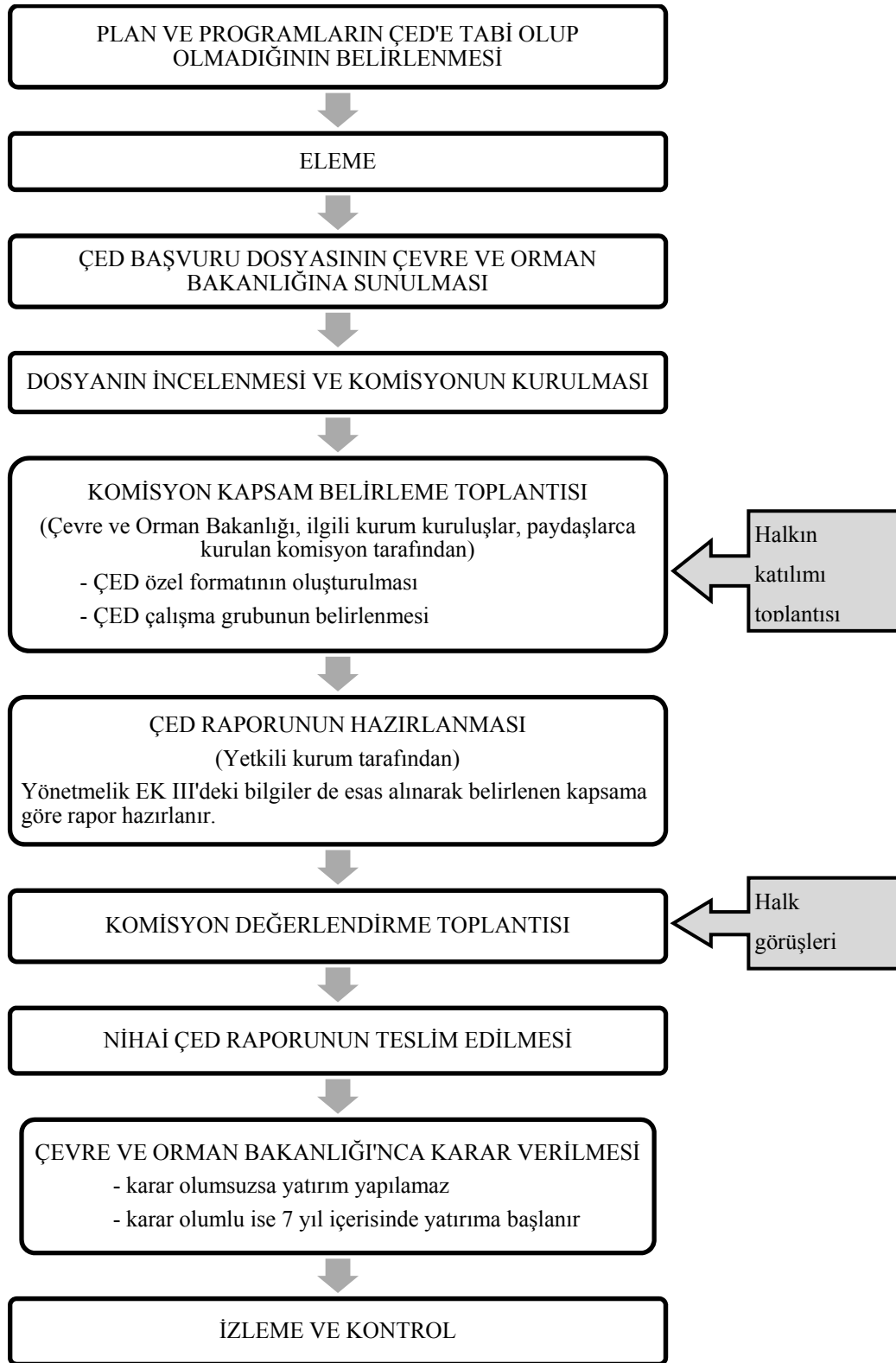
tarafından projenin gerçekleştirileceği yerde Bakanlık ile mutabakat sağlanarak belirlenen tarihte, halkın katılımı toplantısı düzenlenir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Daha sonra kapsam belirleme toplantısında komisyon tarafından formata ilave edilmesi ya da formattan çıkarılması gereken hususlar tespit edilir. Halkın katılımı toplantısındaki görüş ve öneriler de dikkate alınarak özel format ile Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporunu hazırlayacak çalışma grubu belirlenir. Komisyon tarafından belirlenen özel format, proje sahibi ve/veya temsilcisine bu maddede belirlenen süre içinde Bakanlık tarafından verilir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Özel formata uygun olduğu tespit edilen Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, proje sahibi tarafından yeterli sayıda çoğaltılarak Bakanlığa sunulur. Bakanlık, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporunu incelemek ve değerlendirmek üzere yapılacak toplantının tarihini ve yerini belirten bir yazı ekinde raporu komisyon üyelerine gönderir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporunu incelemek isteyenler, Bakanlık merkezinde veya İl Çevre ve Orman Müdürlüğünde duyuru tarihinden itibaren raporu inceleyerek proje hakkında Bakanlığa veya Valiliğe görüş bildirebilirler. Valiliğe bildirilen görüşler Bakanlığa iletilir. Bu görüşler komisyon tarafından dikkate alınır. İnceleme, değerlendirme sürecinin tamamlanmasından sonra bildirilen görüşler dikkate alınmaz [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Nihai ÇED Raporu ile diğer belgelerin Bakanlığa sunulmasını takiben, Komisyonun Rapor hakkındaki kararını esas alarak, Bakanlık "ÇED Olumlu Karan" ya da "ÇED Olumsuz Karan" verir. 5 iş günü askıda ilan edilir ve 7 yıl içinde yatırıma başlanmalıdır [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

Şekil 3.1. ÇED Yönetmeliği'ne göre ÇED süreci

Proje sahibi veya yetkili temsilcisi, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararını aldıktan sonra yatırımın başlangıç, inşaat, işletme ve işletme sonrası dönemlerine ilişkin izleme raporlarını Bakanlığa veya Valiliğe iletmekle yükümlüdür [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008].

ÇED süreci irdelendiğinde, süreç başarılı bir şekilde işlerse kendi içinde tutarlı ve faydalı bir etki değerlendirme olduğu görülmektedir. ÇED'e getirilebilecek en temel eleştirinin; proje düzeyinde kalması nedeniyle projenin etrafındaki geniş alana yaygın etkilerini ölçememesi olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında ÇED'in sadece çevresel odaklı olması ve olası sosyal, ekonomik etkileri göz ardı etmesi de zayıf yönleri arasında sıralanabilir.

3.2. Stratejik Çevresel Değerlendirme

SÇD, plan, program ve politikaların çevre üzerindeki olası olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi ve bu etkilerin en aza indirgenmesi süreci şeklinde tanımlanmaktadır.

Politika, plan ve programların değerlendirilmesi ihtiyacının 1969 yılında ABD'de Ulusal Çevre Koruma Yasası ile birlikte hayata geçirilen ÇED'in bir uzantısı olarak doğduğu söylenebilir. 1990'ların başında projeler düzeyinde gerçekleştirilen ÇED'in daha önceki safhalarda ve stratejik düzeylerde alınan kararları işaret etmede ve etkilemede yetersiz olduğu görülmüştür. ÇED süreci ile planlanmış bir faaliyetin alternatiflerini tanımlama ancak proje yeri veya faaliyetin niteliği düzeyinde kalmaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda çevresel değerlendirmenin politika, program ve planlara da uygulanması görüşü savunulmaya başlamış ve bu temel düşünce ile birlikte pek çok SÇD yaklaşımları ortaya çıkmıştır [Berger, 2007].

Çeşitli ülkelerde devam eden çevresel değerlendirme çalışmalarının yanı sıra uluslararası sözleşme ve protokoller ile de konuya olan hassasiyet, ülkeler arası işbirliği ve sorumlulukların paylaşılması şeklinde kendini göstermektedir. 1991 yılında başlatılan "Avrupa için Çevre" süreci kapsamında, Sınır Aşan ÇED

Sözleşmesi Finlandiya'nın Espoo şehrinde 25.02.1991 yılında kabul edilerek imzaya açılmış, 10.09.1997 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme sınır aşan etkilere sahip bir faaliyete ilişkin (bir ülkede gerçekleştirilen faaliyetten başka bir ülkenin etkilenmesi durumunda) karar alma aşamasında bütün ilgili tarafların hak ve görevlerini tanımlayan ilk çok taraflı sözleşmedir [Berger, 2007].

“Sınır Aşan ÇED Sözleşmesi (Espoo Sözleşmesi)” kapsamında takip edilen uygulamaların yetersiz kalması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ve çevre kirliliğinin önlenmesinde daha etkin araçların kullanılması ihtiyacı doğrultusunda geliştirilen ve uluslararası mevzuata yerleştirilmeye çalışılan SÇD'ye ait protokol taslağı BM tarafından hazırlanarak 26-27 Şubat 2001 tarihlerinde Sofya'da yapılan II. Taraflar Konferansı ile ülkelerin görüşlerine sunulmuştur. II. Taraflar toplantısında alınan SÇD'ye ilişkin hukuki bağlayıcılığı olan bir araç hazırlanması kararına istinaden 21-23 Mayıs 2003 tarihleri arasında Kiev'de gerçekleştirilen “Avrupa İçin Çevre” 5. Bakanlar Konferansı vesilesiyle “Çevresel Etkilerin Sınır Aşan Boyutta Değerlendirmesi Sözleşmesi”ne ek olarak “Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü (SÇD Protokolü)” BM-Avrupa Ekonomik Komisyonu ülkelerince imzalanmıştır. Söz konusu Protokole imza koyan ülkeler; Arnavutluk, Ermenistan, Bosna Hersek, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, İsveç, Yugoslavya, Makedonya, Ukrayna, İngiltere, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Moldova, Romanya, Sırbistan ve Karabağ, Slovenya ve İspanya'dır [Berger, 2007].

1990'lı yıllardan itibaren AB'de sadece projelerde değil plan ve programlarda da ÇED uygulanması tartışmaları başlamıştır [Berger, 2007]. Bu amaçla 27 Haziran 2001 tarih ve 2001/42/EC sayılı Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifi kabul edilmiştir. SÇD hükümet planlaması ve karar verme konusunda çevresel etkilerin göz önünde bulundurulduğunun temin edilmesini sağlayan bir araçtır. SÇD, ÇED ile benzer özellikler göstermektedir, ancak stratejik kararlara, belirli bir şekilde daha fazla eğilmektedir. SÇD, daha az detaylı değerlendirmeler gerektirmektedir ve bir bakıma daha farklı bir işleyişi vardır.

1 Temmuz 2004 tarihinden itibaren, SÇD Talimatı, tüm AB’de yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Türkiye, AB’nin bir üyesi olabilmek için Direktife uyum göstermek zorunda olacaktır. Direktifin bazı önemli yönleri şunlardır: Çevre üzerinde negatif etkileri olabilecek tüm plan ve programlar SÇD’ye tabiidir. SÇD işlemi esnasında, halka danışılmalıdır. Halk, SÇD raporu ve plan veya program üzerinde yorum yapabilmeli ve halkın fikirleri göz önünde bulundurulmalıdır. SÇD Raporu hakkında kalite kontrolü zorunludur. Planlanmış faaliyetlerin alternatifleri göz önünde bulundurulup değerlendirilmelidir [AB, 2001].

AB SÇD Yönetmeliği’nde “kapsam” başlıklı 3. maddede tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji, endüstri, taşımacılık, atık yönetimi, su yönetimi, telekomünikasyon, turizm, kent ve kırsal planlaması ya da arazi kullanımı için hazırlanan ve 85/337/EEC sayılı Direktifin Ek I ve II’sinde sayılan projelerin daha ileri gelişmesinin onaylanması için çerçeve belirleyen plan ve programların SÇD sürecine tabi tutulacakları belirtilmektedir [AB, 2001].

Bir SÇD Raporu, plan veya programla bütünleştirilmiş veya buna eklenmiş bulunmaktadır ve planın prensiplerini ve sebeplerini (neden, nerede, nasıl), bazı alternatifleri, planın çevresel etkilerini, bu etkilerin nasıl hafifletilebileceğini ve izleneceğini açıklayan bölümleri ve de bir özeti içermektedir. SÇD raporu, ideal olarak, plan ile paralel şekilde oluşturulur. Her iki belge üzerindeki çalışmalar birbirini etkilemelidir: SÇD sürecinde arzulanan bir çevresel etki ortaya çıkarsa, planın uygun hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu yüzden, iki süreç arasındaki iyi koordinasyon ve paylaşım, projenin ve SÇD projesinin bir parçası olmalıdır. Halka danışma ayrıca SÇD’nin önemli bir parçasıdır. Projeden etkilenecek tarafların ve halkın, düşünce ve bilgileri dikkate alınmalıdır [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

Geçtiğimiz yıllar içinde SÇD’ler bazen çevresel etkileri değerlendirmek için kullanılmakla beraber bazı durumlarda sosyo-ekonomik etkileri değerlendirmek için de kullanılmıştır [Berger, 2007].

Türkiye’de SÇD çalışmaları ise; bilindiği üzere Türkiye’nin 1999 yılında, AB Helsinki Zirvesi ile AB aday ülkesi ilan edilmesi ve bu bağlamda yürütülecek AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Uyum Programı’nın 24 Mart 2001 tarih ve 24352 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmasıyla başlamıştır. Programın “Çevre” başlığı altında SÇD ile ilgili mevzuata da uyum sağlanacağı taahhüt edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Hollanda Hükümeti’nin AB’ye aday üye olan on üç ülkeye uyum sürecinde AB üyelik ölçütlerine ulaşılabilmesi için geliştirmiş olduğu MATRA Programı’na, Çevre ve Orman Bakanlığı’nca “AB SÇD Yönetmeliğinin Türkiye İçin Uyumlaştırılması ve Uygulanması” konulu bir proje önerisi sunmuş ve bu teklif kabul edilerek çalışmalara başlanmıştır [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

Türk çevre mevzuatının AB çevre mevzuatına uyumlaştırılması çalışmaları çerçevesinde, 2003 yılında kabul edilen Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi’nin çevre bölümünde, orta vadede sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, diğer bütün sektörel politikaların tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi gerekliliği nedeniyle, 2003 yılında revize edilen ve 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan AB Müktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Uyum Programı’nda, SÇD Direktifi’nin orta vadede uyumlaştırılmasının tamamlanması hedeflenmiş ve Nisan 2005’de taslak SÇD Yönetmeliği yayımlanmıştır [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

SÇD hazırlama sürecini de içeren Yönetmelik taslağının son hali Haziran 2009 tarihinde görüş bildirilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarına gönderilmiştir.

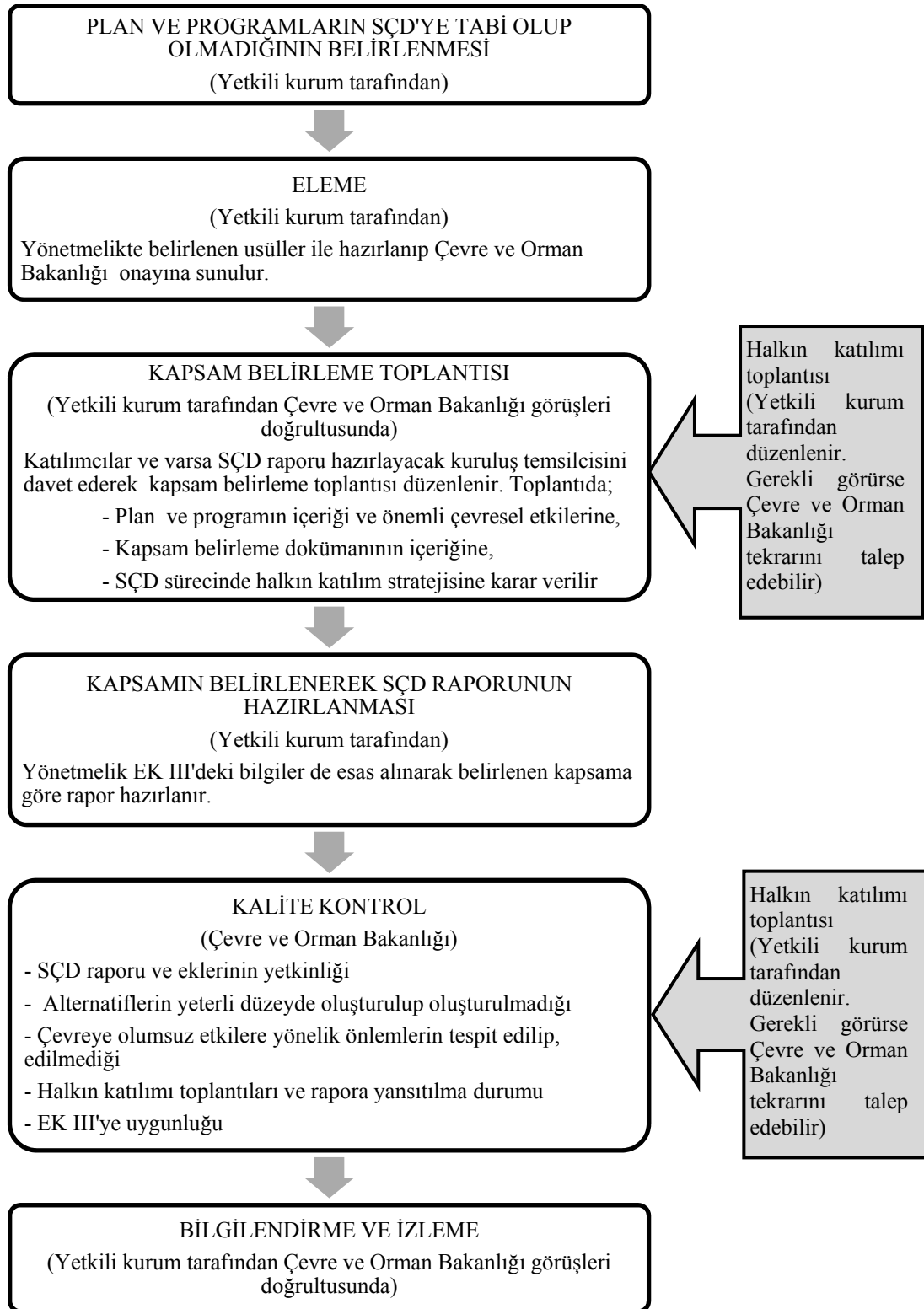
Şekil 3.2’de de görüldüğü üzere SÇD süreci; plan ve programların SÇD’ye tabi olup olmadığının plan / programı hazırlamakla yetkili kurum tarafından belirlenmesi ile başlamaktadır. Taslağın Ek-I listesinde yer alan plan ve programlar, bunlarda yapılacak revizyonlar SÇD’ye doğrudan tabi olmaktadır. Ek-I’de yer almayanlar için ise taslağın Ek-II’inde belirtilen ayrıntılı eleme yöntemine göre SÇD uygulanmasına karar verilir ve Çevre ve Orman Bakanlığı’nın onayına sunulur. Ek-I’de yer alan

SÇD uygulanacak plan ve programların listesi şu şekildedir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010];

- Bölge Planları,
- AB sürecinde hazırlanan Operasyonel Programlar,
- Çevre Düzeni Planları,
- Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgeleri ve turizm merkezlerinde yer alan her ölçekte planlar (1/25.000 ve 1/5.000)
- Demiryolu Ulaştırması Master Planı
- Karayolu Ulaştırması Master Planı
- Havayolu Ulaştırması Master Planı
- Denizyolu Ulaştırması Master Planı
- Yat Limanı Master Planı
- Kırsal Kalkınma Programları
- Su Havzaları Rehabilitasyon Plan ve Programları
- Havza Master Planları
- Uzun Devreli Gelişme Planları

Yetkili kurum, SÇD raporunun formatının belirleneceği aşamada, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ve ilgili kurum temsilcilerinin görüşünü almak üzere kapsam belirleme toplantısı düzenler. Toplantıda, plan ve programın içeriği ve önemli çevresel etkileri, kapsam belirleme dokümanının içeriği ve SÇD sürecinde halkın katılım stratejisi gibi konulara karar verilir [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

Taslakta belirtildiği üzere, SÇD süreci içinde biri kapsam belirleme aşamasında diğeri de SÇD raporunun kalite kontrol aşamasında olmak üzere asgari iki defa halk katılımı toplantısı yapılır. Bu toplantılarda da Bakanlık denetleyici konumdadır.

Şekil 3.2. SÇD Yönetmelik Taslağı'na göre SÇD süreci

Belirlenen kapsama göre SÇD raporunun hazırlanmasının ardından Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yapılan kalite kontrol aşaması gelir. Bakanlık bu aşamada; SÇD Raporu ve eklerinin yetkinliği, alternatiflerin yeterli düzeyde oluşturulup oluşturulmadığı, çevreye olumsuz etkilere yönelik önlemlerin tespit edilip edilmediği, halkın katılımı toplantıları ve rapora yansıtılma durumu, EK II'ye uygunluğu gibi konularda değerlendirmeler yapar [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

Bakanlık değerlendirmesindeki eksiklikler giderildikten sonra yetkili kurum tarafından bilgilendirme raporu ve izleme programını hazırlayıp Bakanlığa sunar ve halka duyurur [Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010].

Yönetmelik taslağı incelendiğinde planlama süreci ile SÇD ilişkisinin ve entegrasyonunun net olarak tariflenmediği görülmektedir. Plan onayı öncesinde SÇD raporunun hazırlanması ve Bakanlıklarına sunulması gerektiği ifade edilmesine karşın, raporun sunulması sonrasında planlama ve SÇD süreçlerinin birbirleri ile nasıl entegre edileceği, planlama çalışmalarının SÇD'ye bağlı olarak nasıl sürdürüleceği açıklanmamıştır.

Ayrıca taslakta SÇD'nin tanımında, onaya tabi plan ya da programın onayından önce, planlama veya programlama sürecinin başlangıcından itibaren çevresel değerlerin plan ya da programa entegre edilmesini sağlamaktan bahsedilmekte olup, tanımında ve taslak bütününde SÇD'nin planlama sürecinin hangi aşamasında yer alacağı net bir şekilde ifade edilmemektedir. Planlamaya ilişkin karar verme sürecinin hemen başında ve analitik etütlerle birlikte başlatılması gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca taslak SÇD'nin plan gelişiminin her aşamasında yer alması, alternatif planlar için SÇD'ye geri dönüşlerin sağlanması ve planın SÇD' de yer alacak değerlendirmeler ışığında şekillenmesi sağlanacaktır. Ancak bunun gerçekleşmesi için koşullardan biri de, planlama ve SÇD ekiplerinin entegrasyonu veya bu ekipler arasında iyi iletişimin sağlanmasına ilişkin hükümlere yer verilmesidir.

Taslakta Ek-III SÇD raporunda yer alması gereken bilgiler kısmı oldukça kısıtlı olup raporu hazırlayacakları yönlendiren bilgiler içermemektedir. Yine Ek-III'te plan alternatiflerinin değerlendirilmesi alternatifli yaklaşım devamlı vurgulanmakla beraber yönetmelik kapsamında plan /programın alternatiflerine ilaveten birincisi mevcut durumun devamı, ikincisi çevre duyarlı alternatif olmak üzere iki adet alternatif daha oluşturulması gerektiği söylenmektedir. Kaldı ki Çevre Orman Bakanlığı'nın 2008 yılında çıkarttığı Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik de dâhil olmak üzere mevcut plan hazırlamanın usullerini belirleyen mevzuatta alternatifli bir yaklaşım yer almamaktadır.

Sonuç olarak, SÇD sürecinin ÇED süreci ile büyük ölçüde benzer şekilde belirlendiği görülmektedir. Ancak; ÇED Yönetmeliği ile belirlenen ÇED sürecinden farklı olarak SÇD sürecinin plan bazında ve plan onayı öncesinde gerçekleştirilecek bir süreç olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda SÇD'nin ÇED'e göre daha sade, planlar ile entegre, basit, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir yapı ve süreci tarif etmesi gerekmektedir.

Söz konusu Yönetmelik Taslağına planlama açısından genel olarak bakıldığında; plan onayı öncesinde oldukça uzun ve karmaşık bir süreç tariflenmesi nedeniyle planlama sürecini uzatacağı, bürokrasiyi arttıracacağı, sorunlara ve karmaşaya sebep olacağı değerlendirilmektedir. Günümüzde her alanda olduğu gibi mekânsal planlamada da stratejik planlama yaklaşımı benimsenmeye başlamaktadır ve bu kapsamda paydaş görüşleri, halk katılım toplantıları gibi araçlar plan hazırlık süreçlerinde de yer almaya başlamıştır. "SÇD Yönetmelik Taslağı"nda da, plan yapımında yer alan bu katılımcı süreç öngörülmektedir. Ancak sürecin plan yapımı için ayrı, değerlendirme raporu için ayrı olarak işleminin zaman ve kaynak israfına neden olacağı düşünülmektedir.

Tüm bunların ötesinde SÇD süreci her ne kadar plan program ve politikaların çevresel etkilerini en aza indirilmesi açısından oldukça yararlı olacak gibi görünse de bu plan politika ve programların SÇD kapsamında göz önüne alınmayan sosyal ve ekonomik etkileri olduğu da unutulmamalıdır.

3.3. Bütünleşik Bir Değerlendirme Aracı Olarak Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi

Bu bölümde öncelikle bütünleşik bir değerlendirme aracı olarak 2000’li yılların başlarında anılmaya başlanan SD’nin tanımı yapılacaktır, daha sonra SD’nin tarihsel gelişim süreci irdelenerek, SD’nin ÇED ve SÇD süreçleri ile karşılaştırması yapılarak değerlendirilecektir.

3.3.1. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin tanımı

Bocher ve Spaltenberger (2004)’e göre “SD politika tekliflerinin potansiyel ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin ön değerlendirmesinin yapıldığı, ilgili paydaşların müzakereleri ve halkın katılımına dayanan sistematik bir süreçtir. SD temel politika tedbirlerinin sürdürülebilirlik üzerine olan etkilerini içeren bütüncül bir etki değerlendirme yöntemidir.”

Bir başka tanımda “SD politikaların, planların, programların ve stratejik projelerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin ön değerlendirmesi için yapılan sistematik ve tekrarlayan bir süreçtir. Hazırlık aşamasında başvurulur ve paydaşların aktif katılımını içerir. Temel amacı; pozitif etkilerin artırılması ve negatif etkilerin gelecek nesillere aktarılmasında için stratejilerin performansını artırmaktır” denilmektedir [Arbter, 2003].

Aynı zamanda SD aşağıdaki hedeflere hizmet eden bir araçtır [Pope ve Annadale, 2004];

- *İyi yönetim:* Politika alanları arası (hükümet stratejileri ve stratejik yönetime dayanan) bağımlılığın fark edilmesi ve planlanan eylemlerin potansiyel etkilerinin erken aşamada belirlenerek bilinçli/bilgili kararlar alınması;
- *Politika entegrasyonu:* Farklı politikaların entegrasyonuna odaklanarak, etkileşimlerin, ama aynı zamanda politikalar arasındaki potansiyel çakışmaların veya ödünleşmelerin ve bunların üstesinden gelme yollarının tanımlanması;

- *Şeffaflık*: Karar alma süreçlerinin daha açık ve şeffaf hale getirilmesi, altta yatan varsayım, güdü ve çıkarların tespit edilmesi;
- *Katılım*: Paydaşların değerlendirme sürecinde yer alması, farklı politik görüşlere yer verilmesi, politika öğrenme ve kapasite inşası;
- *Etkinlik*: Politika, plan, program ve projelerin hedeflerinin en düşük maliyetle gerçekleştirilmesi ve gereksiz bürokrasiden kaçınma vb.

Mevcut yazına bakıldığında SD kuramı büyük ölçüde ÇED ve SÇD deneyimlerinden geliştirilmiş ve daha sonra da politika analiz tekniklerinden etkilenmiştir [Pope ve Annadale, 2004]. Çevresel değerlendirmenin gelecek nesli” olarak da görülen SD’nin ÇED ve SÇD’den geliştirilmiş olması oldukça anlaşılırdır [Sadler, 1999].

Whitelaw ve diğerleri (2001) çevresel değerlendirme süreçlerinin sürdürülebilirliğe-dayalı ölçütlerin uygulanması için en çok umut veren süreçler olduğu tespitini yapmakla beraber, çevresel değerlendirmelerin tek başına sürdürülebilirlik ilkelerini, hedeflerini ve ölçütlerini belirlemek için yeterli bir araç olmadığı kabulünü ortaya koymaktadırlar.

Çevresel değerlendirme süreçleri ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan iki ekole vurgu yapılmaktadır. Bazı durumlarda bu katkının doğrudan çevresel konuların karar verme süreçlerine entegre edilmesinden ortaya çıktığı savı varken, diğer tarafta ise ÇED’in ve SÇD’nin sürdürülebilirlik konularını içerecek şekilde genişleyebilecek sağlam bir temel olduğu düşüncesi vardır [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

Çevresel değerlendirmelerin sürdürülebilirliğe olan potansiyel katkılarına olan bu iki farklı bakış açısı, iki farklı sürdürülebilirlik anlayışına tekabül etmektedir. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramının, uygulanabilir olması için anlamlı ve yeterince pratik bir tanımının yapılmasının ne kadar önemli olduğuna dikkat edilmesi gereklidir. Sürdürülebilirlik kavramının ‘aşk’, ‘umut’ ya da ‘özgürlük’ gibi soyut bir kavram olduğu için belirli bir bağlamda ele alınmadığı müddetçe ‘belirsizliğini’ koruyacağı düşünülmektedir [Pope ve Annadale, 2004].

Bununla beraber sürdürülebilirliğin genel endişe ve ilkelerine dayanarak geliştirilmiş, fakat hepsi farklı noktalara vurgu yapan pek çok alternatif kuramsal formülasyonu ve uygulaması olduğu gerçeği bu savı desteklememektedir [Whitelaw ve diğerleri, 2001].

3.3.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin tarihsel gelişim süreci

Devletlerin, farklı grupların ve hatta çok uluslu şirketlerin yaptıkları plan, politika ve projelerde sürdürülebilirlik adına attıkları adımlar tartışılırken diğer taraftan farklı sektörel politikalara yönelik etki değerlendirme yöntemleri geliştirilmeye devam etmektedir. Özellikle 1990'ların sonlarından itibaren bütünsel bir etki değerlendirme yöntemine olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. AB'de, 1998 Cardiff Süreci ile çevresel endişelerin tüm politika sektörleriyle bütünleştirilmesine ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. 2001 yılında Göteborg'da başlayan AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde (AB SKS) ve Lizbon Gündemi'nde de ekonomik, sosyal ve çevresel politikaları bütünleştirme hedefi yinelenmiştir [Avrupa Komisyonu, 2001b].

Bütünsel etki değerlendirmesinin temelleri net olarak 2001 yılında “daha iyi düzenlemeler” hedefi altında Beyaz Kitap²'da atılmıştır [Avrupa Komisyonu, 2001a].

Beyaz kitabı takiben, Komisyon'un “Daha iyi Düzenlemeler Eylem Planı” yayınlanmıştır. Eylem planının amacı politika önerilerinin kalitesinin artırılması, mevzuatın basitleştirilmesi, şeffaflığın artırılmasıdır. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu tarafından yasaların ve politika girişimlerinin etkilerinin değerlendirilmesinde bütünsel ve orantılı bir araç ihtiyacı olduğu belirtilerek, sürdürülebilirlik değerlendirmesine vurgu yapılmıştır [Avrupa Komisyonu, 2002].

² AB Komisyonu tarafından muhtelif konularda AB faaliyetlerine dönüşebilen belgeler olup; Konsey tarafından onaylanmaları halinde ilgili alanlarda AB "Eylem Programları"na dönüşebilmektedirler.

Bütünleşik Etki Değerlendirme için bir diğer itici güç de AB'nin Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisindeki gelişmelerdir. 2001 yılında Gothenburg Avrupa Konseyinde ilk AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayımlanmış ve giriş kısmında [Avrupa Komisyonu, 2001b, s.5]; “bütün önemli politika tekliflerinin potansiyel ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini içeren bir SD içermesini sağlayan mekanizmalar” cümlesi kullanılmıştır.

Komisyon Haziran 2002 tarihinde Bütünleşik Etki Değerlendirmesi belgesini yayınlamıştır. Bu süreç Avrupa Komisyonu'nun tekliflerinde önceden tahmin edilebilir ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin tanımlanmasını içermektedir. Süreç aynı zamanda yerindenlik ve orantılılık ilkelerine karşı bir test ve paydaşların tüm analiz sürecine aktif katılımını da içermektedir. Aynı zamanda Bütünleşik Etki Değerlendirmesi AB Lizbon ve SKS'nin de içeriğinde yer alarak farklı bir anlam daha kazanmış ve politik karar alıcıların ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerdeki potansiyel dengesizlikler hakkında bilgilendirmelerinin sağlanmasını da hedefler bir hale gelmiştir [Avrupa Komisyonu, 2002].

Avrupa Komisyonunun 2002 yılında yayınladığı bu belgede dikkat çeken en temel unsur sektörel etki değerlendirme yöntemlerinin (örn. ÇED, İşe Etki Analizi, Sağlık Etki Değerlendirmesi, Cinsiyet Eşitliği vb.) yerine bütünleşik bir süreç benimseyeceğinin vurgulanarak, Bütünleşik Etki Değerlendirmesi'nin sektörel etki değerlendirmelerinde edinilen deneyimlerden faydalanacağı, ancak, sonuçta bunların yerine geçeceğinin belirtilmesidir [Avrupa Komisyonu, 2002].

2005 yılında Etki Değerlendirmesi belgesi güncellenerek Komisyonun bütün düzenleyici tekliflerinde, Beyaz Kitaplarında, harcama programlarında ve uluslar arası antlaşmaların müzakere kılavuzlarında, bu yöntemin kullanılması zorunlu hale

getirilmiştir. Sadece Yeşil Kitaplar³ ve sosyal ortaklarla istişare önerileri konunun dışında tutulmuştur.

Etki Değerlendirmesinin rehber ilkeleri Komisyon tarafından aşağıdaki gibi belirlenmiştir [Avrupa Komisyonu, 2004]:

- Entegrasyon ve denge
- Şeffaflık
- Orantılı analizler
- Sistematik analiz süreci
- Etkili ve faydalı iletişim aracı

Sonuçta yukarıdaki haliyle bütüncül bir etki değerlendirmesi Avrupa Komisyonunda zorunlu olup, AB ülkelerinde değildir. Ancak komisyon raporlarında üye ülkelere de yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

SD konusunda mevcut yazının büyük bir kısmı AB’de Ticari Sürdürülebilir Etki Değerlendirmesi üzerinedir. Rio Gündem Bildirisinin ardından Avrupa Komisyonu 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü ticaret antlaşmalarında Sürdürülebilir Etki Değerlendirmesinin kullanılmasına karar vermiştir [Bocher ve Spaltenberger, 2004].

Bu tarihten itibaren AB, Dünya Ticaret Örgütü, Pasifik Ülkeleri, Afrika gibi gerek bölgesel gerekse iki taraflı antlaşmalarda kullanılmak üzere Manchester Üniversitesi, Kalkınma Politikası ve Yönetimi Enstitüsü bir metodoloji geliştirmiştir.

Ticari Sürdürülebilir Etki Değerlendirmesi ticari antlaşmaların potansiyel ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tanımlamayı hedeflemekte ve iki temel amaca hizmet etmektedir [Avrupa Komisyonu, 2006]:

³ Avrupa Birliği Komisyonu tarafından belli bir konuyu Avrupa Birliği ülkeleri düzeyinde tartışmaya açmak ve bütün tarafların fikir üretmelerini sağlayarak konuyu olgunlaştırmak amacıyla hazırlanan temel yazılardır.

1. Ticaret antlaşmasının olası sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçları hakkında taraflar bilgilendirilerek, sürdürülebilirliğin ticaret politikasıyla bütünleştirilmesi
2. Avrupa ticaret politikasındaki şeffaflığın artırılması

Değerlendirme iki temel aşamadan oluşmaktadır [Avrupa Komisyonu, 2006]:

1. Çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerin değerlendirilmesi,
2. Halk görüşüne danışılması, yaygınlaştırılması

Şeffaflığın sağlanması adına değerlendirmenin bağımsız danışmanlar tarafından yürütülmesi ile paydaşların katılımı ve kamunun izlemesine e-posta, internet sitesi gibi araçlarla açılması gerektiği Komisyon tarafından vurgulanmaktadır [Avrupa Komisyonu, 2006].

AB Ticaret Genel Müdürü Robert Madelin 2002 yılında yaptığı bir konuşmasının başlığını “Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi: Önümüzdeki Yol” olarak belirlemiştir [Berger, 2007].

2006 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Ticaret Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirmesi için El Kitabı” ile 6 yıldır bu konuda yapılmakta olan çalışmalar ve edinilen deneyimler sunulmuştur. AB’de ağırlıklı ticaret antlaşmaları üzerinde uygulanan SD pek çok ülkenin (örn. Belçika, Finladiya, İsviçre vs.) Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Planlarında da yer bulmaktadır [Berger, 2007].

Son yıllarda bazı AB ülkelerinde (örn. Çek Cumhuriyeti, İngiltere) bölge planı ölçeğinde de uygulama örnekleri başlamıştır. Bunların yanı sıra SD yerel gelişme dokümanlarında da (örn. İngiltere) kullanılmaktadır.

AB SKS’nin 2009 versiyonunda da bütünleşik etki değerlendirmesine olan ihtiyacı yineleyerek, tüm AB kurumları ve üye ülkelere temel politika kararlarını yüksek kalitede bir sürdürülebilirlik etki değerlendirmesine dayandırmalarının sağlanması önermesini yapmıştır [Avrupa Komisyonu, 2009b];

AB’de çok uluslu araştırma ve teknoloji geliştirme projelerinin desteklendiği başlıca Topluluk Programı olan Çerçeve Programlarından sonuncusu olan AB 6. Çerçeve programı kapsamında 2004 yılında başlayıp 2009 yılında tamamlanan SENSOR (Avrupa Bölgelerinde Çok İşlevli Arazi Kullanımının Sosyal Çevresel ve Ekonomik Etkileri için Araçlar) projesi Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bir projedir. Projenin ortakları 15 Avrupa ülkesi, Çin, Brezilya, Arjantin ve Uruguay’dan 36 kurum kuruluşan gelen araştırmacılarıdır. Projenin amacı <http://www.sensor.ip.org> internet adresi üzerinden hizmet verebilen bir Sürdürülebilir Etki Değerlendirme Aracı (SIAT) geliştirmektir. Geliştirilmesi çalışmaları devam etmekte olan bu araç bir karar destek sistemi olmanın yanı sıra müzakere destek sistemi olarak da tanımlanmaktadır.

Tarım, ormancılık, doğa koruma, ulaşım ve altyapı ile enerji ve turizm sektörlerinde geliştirilen yeni politikaların ön değerlendirmesinin yapılması ve politikanın sürdürülebilir kalkınma üzerine etkilerinin hesaplanmasını amaçlayan proje 3 anahtar değerlendirmeyi içermektedir;

1. Avrupa çapında, arazi kullanım politika senaryolarının gösterge tabanlı etki değerlendirmesi,
2. Mekansal referans sistemleri, arazi kullanım fonksiyonları ve katılımcı süreçlerle bölgelere özel sorunların, risklerin, eşiklerin değerlendirilmesi,
3. Dağlar, adalar, kıyılar ve eski sanayi alanlarına özel sürdürülebilirlik konularında, paydaşların bir araya getirildiği pilot çalışmalar yapılması.

AB 7. Çerçeve Programında (2007-2013) 6.Tematik alan olan çevre konusundaki alt aktivite “6.4.2 Sürdürülebilir kalkınma üzerine değerlendirme araçları” olarak belirlenmiştir. Bunun alt aktiviteleri de sürdürülebilirlik değerlendirilmesi açısından dikkat çekicidir [Avrupa Komisyonu, 2009a, s. 57,58];

- “6.4.2.1. Sürdürülebilir kalkınma için öngörü ve senaryolar ile değerlendirme araçları ve modelleri; ekonomik bir seçenek olarak çevre
- 6.4.2.1.1. Çevresel konuları ekonomik gelişme seçeneğine dönüştürecek senaryolar

- 6.4.2.1.2. AB Mali Perspektifinin yenilenmesinde sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını analiz edecek yöntem ve araçlar geliştirilmesi,
- 6.4.2.2. Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri
- 6.4.2.3. Çok işlevli arazi kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma
 - 6.4.2.3.1. Çok işlevli arazi kullanımının etkilerinin analiz yöntemlerinin ekonomiden, bölgeye ve yere kadar genişletilmesi
- 6.4.2.4. Sivil toplumun sürdürülebilir kalkınma araştırmalarına dâhil edilmesi
 - 6.4.2.4.1. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili alanlarda etki değerlendirme araçlarının ve stratejilerin yenilenmesi”

3.4. Etki Değerlendirme Modellerinin Değerlendirmesi ve Karşılaştırması

SD bir plan veya stratejinin hazırlık aşamasında planın/stratejinin uygulanmasının sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığının ortaya konulması ve planın/stratejinin bu yönde geliştirilmesini sağlayan sistematik ve yinelenen bir süreçtir. Günümüzde ÇED’in proje yatırımcıları için olduğu gibi, yakın bir gelecekte SD stratejik ve politika planları hazırlanmasında yasal bir süreç olacaktır.

ÇED’e ve SÇD’ye göre çok daha kapsamlı olan SD, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte yönetmelikler, programlar, stratejiler, projeler gibi pek çok farklı türde dokümanın sürdürülebilirlik etkisinin hesaplanmasında kullanılabilir. Çizelge 3.1’de de görüldüğü üzere, uygulamaların değerlendirme konuları ya da düzeyleri farklıdır [Pope ve Annandale, 2004; Dalal-Clayton ve Sadler 2004 ve Hřebík ve diğerleri, 2007’den uyarlanarak oluşturmuştur]. SD strateji, plan, politika, program ve projeleri içerdiği için en kapsamlı modeldir. ÇED ve SÇD çevre politikası üzerine odaklanırken, SD, Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri ya da diğer sürdürülebilir kalkınma politika çerçeveleri gibi stratejik politika planlarıyla da ilgilidir.

Gerek ÇED gerekse SÇD’de ‘hedefe yönelik’ bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çeşit değerlendirme yöntemleri kullanılırdursun, bunların sürdürülebilirliğe gerçekten bir katkı sağlayabilecek kadar yeterli olup olmayacağı tartışılabilir. Sadler (1999) ‘hedefe yönelik’ bir değerlendirmenin yanı sıra ‘hedeften uzaklık’ın da değerlendirilmesine ihtiyaç olduğunu tartışmıştır.

George (2001) bir adım daha ileri giderek herhangi bir teklifin sürdürülebilirliğe olan katkısının değil, teklifin kendisinin ne kadar sürdürülebilir olup olmadığının belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çizelge 3.1. ÇED, SÇD ve SD karşılaştırması⁴

	ÇED	SÇD	SD
Konusu	Projelerin potansiyel çevresel etkileri	Planlar ve programların (bazen politikalar) potansiyel çevresel etkileri	Yasal standartlar, yönetmelikler ve stratejiler, politikalar, planlar, programlar ve projelerin potansiyel sürdürülebilir kalkınma etkileri
Kapsamı	Çevresel etkiler	Çevresel etkiler ve bazen de sosyo-ekonomik etkiler	Sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda çevresel ve sosyo-ekonomik etkiler
Ölçeği	Yerel ölçek	Bölgesel, ulusal, uluslar arası ölçek	Yerel, bölgesel, ulusal, uluslar arası ölçek (Örn. İklim değişikliği uzun dönem etkileri için de kullanılabilir, yerel nüfusun eğitim projesi için de uygulanabilir)
Uygulayıcı	İlgili bölgesel veya ulusal idare birimi	İlgili birden fazla bölgesel veya ulusal idare birimi	İlgili birden fazla yerel, bölgesel ya da ulusal idare birimi
Yöntem	Pek çok nicel etki tahmin yöntemleri	Politika belgeleri ve planların önceden tahmin edilemez yapısı düşünülerek nitel tahmin yöntemleri	Hem nicel hem nitel tahmin yöntemleri
Hükümetler tarafından kullanımı	Ulusal ve bölgesel düzeyde hükümetlerin çoğu tarafından kullanılmakta	Ulusal ve bölgesel düzeyde hükümetler tarafından artan bir düzeyde kullanılmakta	AB düzeyinde ortaya çıkmış ve kısıtlı AB ülkelerinde ağırlıkla deneysel olarak kullanılmakta

⁴ Pope& Annandale, 2004; Dalal-Clayton& Sadler 2004 ve Hřebík, Třebický, & Gremlica, 2007'den uyarlanarak oluşturulmuştur.

Genel olarak, her iki yaklaşımda da (ÇED ve SÇD) bir teklifin sağlaması gereken sürdürülebilirlik koşullarının tanımlanmasından kaçınılmaktadır. Bunun sonucunda ÇED ve SÇD tek bir politika alanı ile daraltılmışken, SD sürdürülebilir kalkınma politikalarının bütünleştirilmesini kapsamaktadır.

Kapsam ve yöntem açısından pek çok farklılığı olduğu görülen ÇED, SÇD ve SD'nin Şekil 3.3'de görüldüğü üzere tarihsel süreç içinde planlama dönemleriyle de bağlantılı olarak karşılaştırması yapıldığında ise karşımıza farklı bir sonuç çıkmaktadır. Şekilde yeşil olarak gösterilen gelişmeler ÇED'e dair, maviler SÇD'ye dair ve morlar ise SD'ye dair gelişmelerdir.

Amerika'da ilk örnekleri görülmeye başlayan ÇED çevresel odaklı planlama yaklaşımının benimsendiği 1970'lerden itibaren olgunlaşmış olup günümüze kadar varlığını sürdürmüş olup AB'de artık gelişmesini tamamlamış gibi görünmektedir.

Stratejik planlama dönemi etki değerlendirme yöntemleri açısından da yeni bir bakış getirmiş ve 2000 yılların başlarında gerek AB gerekse BM tarafından SÇD süreçleri geliştirilmiş ve yasal mevzuata aktarılmıştır. Bunların AB üye ülkelerinde uyum çalışmalarının devam ettiği bilirse de, artık sürdürülebilir ve bütüncül bir etki değerlendirmeye yönelik çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir.

Şekil 3.3'de Türkiye'deki etki değerlendirme gelişimine bakıldığında; ülkemizin dünyadaki sürecin gerisinde olup, 1993 yılında ÇED yönetmeliğini yayınlamış olmakla beraber SÇD yönetmeliğini oluşturma çalışmalarına ise halen devam ettiği görülmektedir. Bunun en temel nedeni Türkiye'deki planlama yaklaşımında halen kapsamlı planlamanın etkin olması olarak görülebilir. Sürdürülebilir ve bütüncül bir değerlendirme yöntemine ilişkin ise henüz hiçbir çalışma yoktur.

PLANLAMA DÖNEMLERİ	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	DÜNYADA ETKİ DEĞERLENDİRME	TÜRKİYE'DE ETKİ DEĞERLENDİRME
1950			
1960			
1970		1969 - İlk Çevresel Etki Değerlendirmesi - Amerika	
	1972 - İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Deklarasyonu)		
		1977 - Avrupa Topluluğunda ÇED aracı kabul edildi / ÇEP(1977-1981)	
1980			
	1987 - Sürdürülebilir Kalkınma Tanımı BM Brundland komisyonu		
1990	1990 - Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kentler Programı	1988 - AB Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi yürürlüğe girdi	
	1992 - Gündem21, SK göst. /BM Rio Zirvesi, AB Maastricht Ant, Avrupa Kentsel Şartı		
	1993 - AB Sürdürülebilir Kentler Programı, kampanyası	1993 -	1993 - Türkiye'de ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girdi
	1996 - BM - Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı		
	1997 - SK AB'nin temel hedeflerindendir Amsterdam Ant. Kentsel Denetleme	1997 - AB ÇED Direktifi güncellendi	1997 - Türkiye ÇED Yönetmeliği güncellendi
		1998 - AB üye ülkelerinin tamamı ÇED'yi uygulamaya başladı.	
	1999 - Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi	1999 - AB Ticaret Antlaşmalarında Sürd Etki Değ kullanmaya başladı	
2000	2000 - BM-Binyıl Zirvesi Avrupa Kitasının Sürd. Mekansal Gelişimi için Rehber İlke	2000 - Hong Kong'da SD uygulanmaya başladı	
	2001 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı	2001 - AB SÇD Direktifi kabul edildi. BM ilk taslak SÇD'yi ülkelere sundu	
	2002 - Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (WSSD)	2002 - AB SKS içeriğinde SD önermesi yapıp, Bütünleşik ED sistemi çizilmiştir, İsviçre'de, Avusturalya'da SD kabul edildi, Hollanda'da SD uygulanmaya başladı	2002 - Türkiye ÇED Yönetmeliği güncellendi
		2003 - Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü BM-AEK ülkelerince imzalanmıştır	2003 - Türkiye ÇED Yönetmeliği güncellendi
		2004 - AB üye ülkelerinin tamamı SÇD'yi uygulamaya başladı. İngiltere'de SD mekansal planlamada zorunlu oldu, Belçika'da Çek Cumhuriyetinde SD, SENSOR projesi başladı	
	2005 - Avrupa'da Sürdürülebilir Topluluklar Üzerine Bristol Mutabakatı	2005 - Avrupa Komisyonunda etki değerlendirme zorunluluğu (Etki Değerlendirme Kılavuzu)	2005 - Türkiye ilk SÇD Yönetmelik taslağını hazırladı.
	2006 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı		
		2007 - AB 7. Çerçeve programına göre sürdürülebilir kalkınma için değerlendirme araçları desteklenecektir	
		2008 -	2008 - Türkiye ÇED Yönetmeliği güncellendi
	2009 - AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yayınlandı	2009 - AB SKS'de Bütünleşik Değerlendirmeye olan ihtiyaç vurgulanmıştır. SENSOR projesi AB desteği ile 15 AB 4 AB dışı ülkeden enstitülerin katılımıyla tamamlanmıştır.	2009 - Türkiye son taslak SÇD Yönetmeliğini hazırladı
2010			

Şekil 3.3. Tarihsel süreç içinde etki değerlendirmelerinin gelişimi

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜLKE ÖRNEKLERİ

Dünyada ÇED ve SÇD'nin pratik uygulamasına yönelik pek çok örnek varken, mekansal planlamada SD üzerine çok az örnek bulunabilmektedir. SD konusunda uygulamalarda bulunan ülkeler Çizelge 4.1'de görülmektedir. Bu ülke örnekleri içinden detayda incelenmek üzere Türkiye ile karşılaştırmaya olanak sağlayacak biçimde öncelikle süreci yasal açıdan zorunlu olan ve bu konuda güncel çalışmalar yapan ülkeler tercih edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle AB üyesi ülkelerden İngiltere bu konuda 1990'lardan beri çalışmalar yürütmekte ve yasal olarak zorunlu bir sürdürülebilirlik sürecini hem bölgesel hem de yerel ölçekte kullanmaktadır. Ayrıca İngiltere'nin büyük yüzölçümü, üniter yapısı ile örnek olarak uygun olduğu görülmektedir.

İsviçre'nin seçim nedeni yine sürdürülebilirlik konusundaki kaygılarının 2002'li yıllara dayanması, sürecin zorunlu olması, çok net kılavuzlarla tanımlanmış olmasıdır. Ayrıca AB dışında bir ülke olarak da incelenmesi gerekli görülmüştür.

Son olarak Çek Cumhuriyeti'nin seçiminde ise AB'ye 2004 yılında yeni üye olan ülkenin SD konusunda BM Kalkınma Programı ile beraber çok güncel çalışmalar yürütmekte olmasıdır.

Çizelge 4.1. SD konusunda uygulamalarda bulunan ülkeler

	SD yasal zorunluluğu	İdari Yapı	Ülke yüzölçümü	AB üyesi/adayı
Türkiye	-	Üniter	Büyük	Aday
İngiltere	Zorunlu	Üniter	Büyük	Üye
İsviçre	Zorunlu	Federal	Küçük	Değil
Çek Cumhuriyeti	Değil	Üniter(geçiş)	Küçük	Üye
Avusturalya	Zorunlu	Federal	Büyük	Değil
Belçika	Değil	Federal	Küçük	Üye
Hollanda	Değil	Üniter	Küçük	Üye
HongKong	Değil	-	Küçük	Değil

4.1. İngiltere

İngiltere’de 1990’ların ortasından itibaren planlamada çevresel etkilere ilave olarak sosyal ve ekonomik etkiler de dikkate alınmaya başlamıştır [Smith ve diğerleri, 2010]. Son dönem planlama sisteminde sürdürülebilir kalkınma planlamanın merkezinde yer almaktadır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

4.1.1. İngiltere’de Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı

SD ise SÇD ile birlikte 2004 tarihli Planlama ve Kamulaştırma Yasası ile birlikte mekânsal planlamada zorunlu hale getirilmiştir [Smith, Richardson ve McNab, 2010].

SD’nin Bölgesel Mekânsal Stratejiler, İmar Planı Dokümanları ve İlave Planlama Dokümanlarında, Yerel Planlama İdareleri ve Bölgesel Planlama Organları tarafından uygulanması zorunludur. Hükümet SÇD’yi de içeren SD’nin uygulaması için 2005 yılında bir kılavuz çıkartmıştır. Kılavuza göre şu anki haliyle uygulanan SD, AB’nin SÇD Direktifinin gereklerini de içeren bir yapıda bütüncül (şemsiye) bir değerlendirme sistemi olarak kullanılmaktadır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

SD sistemi bölgesel ve yerel ölçekte bazı farklılıklar içermektedir. Değerlendirmenin detay düzeyi hazırlanan plana göre değişirken, hükümetin çıkardığı kılavuzda plan revizyonlarında tekrar bir değerlendirme geliştirilmeyip daha önce hazırlananın kullanılabileceği bildirilmektedir. Kılavuza göre değerlendirmenin hazırlanmasında planı hazırlayan kuruma ilave olarak planlama paydaşları da bulunmalıdır. Tamamen ayrı bir grup ya da planı hazırlayanların paydaşsız hazırlaması uygun değildir. SD süreci bazı durumlarda plan kapsamında hazırlanan Sağlık Etki Değerlendirmesi, Eşitlik Etki Değerlendirmesi gibi değerlendirmeleri de içerebilir. Bu kapsamda veri toplama süreçleri bütünleştirilip, ortak hedefler belirlenip, değerlendirme tek bir süreçte tamamlanabilir. Değerlendirme mutlaka katılımlı bir süreçte ilerlemelidir.

Gönüllü grupların, azınlıkların temsil edilmesi şarttır ve Engelliler Kanunu gibi kanunlara referans vermelidir [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

SD'nin bölgesel düzeyde uygulaması incelendiğinde, sistemin planlamadan ayrı bir süreç gibi değil planın hazırlık aşamasında taslağı yönlendiren bir süreç olduğu görülmektedir. Planın hazırlanması ya da revizyonu fikri ile beraber süreç başlamalı ve her aşamada kararlar alınırken girdi sağlamalıdır. Planın uygulanması ve izlenmesine yönelik olarak da gerekli düzenlemeleri yapmakta kullanılmalıdır. SD'nin bulguları paydaşlara ve kamuya seçenekleri değerlendirmek için imkân sağlamalıdır ve katılımcı sürece olanak verecek şekilde güncel ve erişilebilir olmalıdır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

İngiltere'de Bölgesel Mekânsal Stratejilerin Bölgesel Ulaşım Stratejisi gibi alt sektörel stratejileri de olabilmektedir, ancak SD süreci genel strateji belgesi için bir defa yapılmakta ve her bir alt strateji için tekrarlanmamaktadır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

4.1.2. Sürecin aşamaları

Sistemde plan süreci ile değerlendirme sürecinin paralel olmasının önemine özellikle vurgu yapılmaktadır. Buna göre SD süreci bölgesel ölçekte ayrı, yerel ölçekte ayrı ayrı plan sürecine paralel olarak hazırlanmıştır. Bu tez kapsamında İngiltere'nin bölge ölçeğindeki sürecinin incelenmesi uygun bulunmuştur. Buna göre bölge planı sürecinin akım şeması şekilde ve aşamaları da Çizelge 4.2'de görülmektedir.

Çizelge 4.2. SD'nin Bölge Mekan Stratejisi (BMS) hazırlama ve revizyon süreci içindeki ayrıntılı aşamaları [Smith ve diğerleri, 2010]

BMS Aşama 1: Revizyon için konuların belirlenmesi/ proje planının hazırlanması
SD aşamaları ve görevleri:
Aşama A: İçeriğin ve hedeflerin kurgulanması, altlığın oluşturulması ve kapsama karar verilmesi
A1: İlgili diğer politikaların, planların, programların ve sürdürülebilirlik hedeflerinin belirlenmesi
A2: Altlık/temel verilerin toplanması
A3: Sürdürülebilirlik konularının ve sorunlarının saptanması
A4: SD çerçevesinin oluşturulması
A5: SD kapsamının müzakere edilmesi
BMS Aşama 2: Seçenek ve politikaların belirlenmesi, etkilerin değerlendirmesi ve taslak BMS revizyonunun hazırlanması
SD aşamaları ve görevleri:
Aşama B: Seçeneklerin geliştirilmesi, rafine edilmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi
B1: SD çerçevesinde BMS revizyonu hedeflerinin test edilmesi
B2: BMS revizyonu seçeneklerinin geliştirilmesi
B3: BMS revizyonlarının etkilerinin tahmin edilmesi
B4: BMS revizyonlarının etkilerinin değerlendirilmesi
B5: Olumsuz etkileri azaltmanın ve faydalı etkileri maksimize etmenin yollarının düşünülmesi
B6: BMS revizyonunun uygulanmasında ortaya çıkacak etkilerin izlenmesi için tedbirler geliştirilmesi
Aşama C: SD Raporunun hazırlanması
C1: SD Raporunun hazırlanması
BMS Aşama 3, 4, 5: Taslak BMS revizyonunun yayınlanması ve Devlet Bakanına sunumu, kamunun değerlendirmesi ve panel raporu
SD aşamaları ve görevleri:
Aşama D: Taslak BMS Revizyonu ve SD Raporunun müzakere edilmesi
D1: Taslak BMS Revizyonu ve SD Raporunun müzakere edilmesi
BMS Aşama 6, 7: Panel raporunun yayınlanması ve raporda önerilen değişikliklerin münazara edilmesi
SD aşamaları ve görevleri:
D2: Devlet Bakanı tarafından yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi
D3: Kararlar verilmesi ve bilgi sağlanması
BMS Aşama 8: Uygulama, izleme ve değerlendirme
SD aşamaları ve görevleri:
Aşama E: BMS Revizyonunun uygulamasının önemli etkilerinin izlenmesi
E1: İzlemenin hedef ve yöntemlerinin sonuçlandırılması
E2: Olumsuz etkilere tepki verme

Aşama A'da yer alan altlık/temel verilerin toplanması ve sürdürülebilirlik konularının ve sorunlarının saptanması başlıkları İngiltere'nin sürdürülebilirlik yaklaşımını ortaya koymaktadır. Değerlendirmenin geliştirildiği ve çevresel kaygıların ağırlıklı olduğu ilk dönemlerde tamamen altlık verilere dayanan (baseline-led) bir yaklaşım benimsemişken, ilerleyen dönemde planın vizyonuna ve sürdürülebilirlik hedeflerine uygun bir yaklaşımla hedef odaklı (objective-led) bir yaklaşıma doğru kayılmıştır [Smith, Richardson ve McNab, 2010].

Buna ilaveten hükümetin kılavuzunda önerilen değerlendirme ölçütlerinin üç ayaklı yaklaşıma göre hazırlandığı görülmektedir [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005]. Ancak bunun yanı sıra örneğin Yorkshire ve Humber Meclisince yayınlanan sürdürülebilir değerlendirmeye dair kılavuzda üçayaklı yaklaşım yerine genel sürdürülebilirlik ölçütlerinin yer aldığı görülmektedir [Yorkshire and Humber Assembly, 2005].

Aşama B'de etkilerin değerlendirilmesi için hükümetin kılavuzunda yer alan önerilere göre hem niceliksel hem de niteliksel ölçümlere olanak veren basit puanlama yanı sıra plan hedefleriyle sürdürülebilirlik hedeflerini karşılaştıran matrisler içeren bir sistem önerilmektedir. Bu sayede planın alternatiflerinin alacağı sürdürülebilirlik değerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca henüz seçeneklerin geliştirildiği bu aşamada halk katılımının sağlanmasının da ileriki aşamalardaki halk danışma toplantılarında fikir birliğinin oluşmasını destekleyecek bir etmen olarak gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu aşamanın sonunda hesaplanan etkiler değerlendirilip, tedbirler geliştirilmesi de hedeflenmektedir [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

Aşama C'de hazırlanan SD raporunda; genel olarak değerlendirme süreci, planın etkilerinin ortaya konulması, halk danışma toplantılarından çıkan görüşler yer almaktadır. Ayrıca rapor, özellikle SÇD yönetmeliğinin gereklerinin yerine getirilmiş olduğunu ortaya koymalıdır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

Aşama D’de taslak plan raporu ile beraber, SD raporu müzakere edilmektedir. Plan süreci ile iç içe geçmiş olan bu aşamada bölgesel planlamadan sorumlu birim raporları yayınlanıp müzakere edilmek üzere ilgili Devlet Bakanına iletir. Bakan sorumluluğunda gerçekleştirilen bir panelde, planın ve SD’sinin Hükümet kılavuzlarına, mevzuata uygunluğu ve yeterliliği irdelenir. Panelden çıkan rapora göre gerekli değişiklikler yapılır [The Office of the Deputy Prime Minister UK, 2005].

Aşama E uygulama, izleme ve değerlendirme aşamasıdır. SD sürecinin daha başında izleme sistemi ortaya konulmalıdır ve çalışma sürecinde alınan görüşler doğrultusunda güncellenmelidir. Şimdiye kadar SÇD yönetmeliğinin gerekleri pek çok adımda yapılacaklarda yol gösterici olmuşsa da, bu aşamada eğer izlemede olumsuz etkiler gözlenirse ne yapılacağına dair bir öneri getirmemiştir. Bu tür bir durum için planın kendi içinde çözümler üretmiş olması beklenmektedir.

4.2. İsviçre

İsviçre’de SD ilk kez, İsviçre hükümetinin 2002 tarihli Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi ile ilk kez gündeme gelmiştir. Hükümetin politika, strateji, program gibi pek çok çalışmasının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerinin değerlendirilebileceği bir araç geliştirilmesi hükmü getirilmiştir. 2008-2011 Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi ile SD’nin özellikle yeni ve önemli mevzuat, planlama hatta bina projelerinde yapılması gerektiği bildirilmiştir [ARE, 2008a].

Bu genel ifade ile SD’nin ne zaman zorunlu olduğu ya da detay düzeyi net değildir. Bu kapsamda Mekânsal Planlama Federal Bürosu değerlendirmenin yapımına dair kılavuzlar çıkarmış ve ayrıca “Sürdürülebilir Kalkınma Excel Aracı” adında süreci kolaylaştıracak bir program geliştirmiştir. Bu araç sayesinde bir plan program mevzuat hatta bina ölçeğinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını değerlendirme yapılabilmektedir [ARE, 2008b].

SÇD ve diğer değerlendirme yöntemleri ile çakışmadığı ancak süreçlerin bütünleştirilmesi için henüz bir çalışma olmadığı da Mekânsal Planlama Federal Bürosu'nun yayınladığı kılavuzda belirtilmektedir [ARE, 2008b].

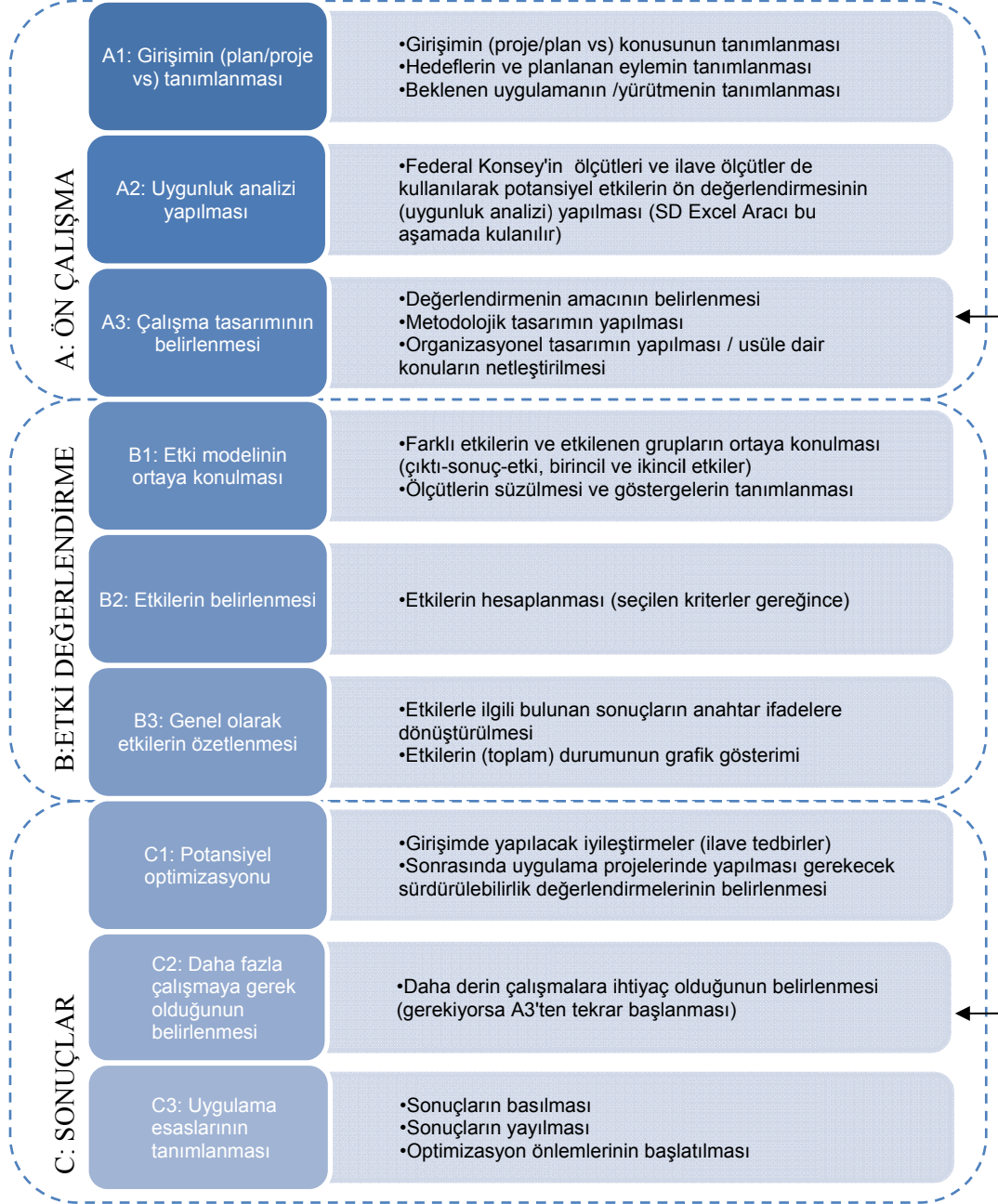
4.2.1. İsviçre’de Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı

SD yaklaşımında diyaloga dayanan, geri beslemesi olan bir süreç içermesi, planın projenin hazırlanması sürecine entegre edilerek sürecin sürdürülebilir kalkınmaya pratik yönelimini sağlaması öncelikle öngörülmektedir [ARE, 2008b].

Süreçteki niceliksel analizler yanı sıra niteliksel değerlendirmelere de olanak veren ve her girişimin doğasına özel kapsamlı olmalıdır. Değerlendirme süreci ve minimum ölçütleri belirlenmiş olmakla beraber metod ve ölçütlerde esneklik sağlanması öngörülmektedir. Ayrıca diğer değerlendirme araçlarına alternatif değil onlarla uyumlu ve tamamlayıcı olmalıdır. Sonuçları anlaşılır ve prosedürü şeffaf bir süreçte olmalıdır [ARE, 2008b].

SD'nin yapılmasından ve paydaşların katılmasından sorumlu kuruluş/bakanlık, değerlendirilecek programı, projeyi, dokümanı hazırlayan kuruluştur. Mekânsal Planlama Federal Bürosu ise danışma birimi olarak süreçte yer alabilir [ARE, 2008b].

4.2.2. Sürecin aşamaları

Şekil 4.1. İsviçre’de SD sürecinin aşamaları [ARE, 2008b]

Geliştirilen çalışmanın aşamaları Şekil 4.1’de görülmektedir.

A- Ön Çalışma kısmında önce hazırlanacak plan/proje gibi bir girişimin ne olduğu ortaya konulmaktadır. Daha sonra Mekânsal Gelişme Federal Bürosunca geliştirilen

Excel programı kullanılarak bir ön uygunluk analizi yapılmaktadır. Bu analizde Federal Konsey tarafından belirlenen Çizelge 4.3’de görülen sürdürülebilirlik ölçütlerinin yanı sıra Çizelge 4.4’de görülen 8 ilave ölçüt daha kullanılmaktadır.

Çizelge 4.3. Federal Konsey ölçütleri [ARE, 2008b]

Ekonomi	
Ek1	Gelir ve istihdam
	Sosyal ve mekansal açıdan makul bir dağılımda gelir ve istihdam düzeyinin korunması ve artırılması
Ek2	Üretken sermaye
	Sosyal ve beşeri sermaye dayalı üretken sermayenin en azından muhafaza edilip kalitesinin artırılması
Ek3	Rekabet ve yenilikçilik kapasitesi
	Ekonominin rekabet gücünün ve yenilikçi potansiyelinin artırılması
Ek4	Piyasa mekanizmaları ve gerçek maliyetler
	Piyasa mekanizmaları (fiyatlar) çok temel bir araçtır
Ek5	Kamu-sektör faaliyetleri
	Kamu sektörü faaliyetlerinin gelecek kuşaklar tarafından bedel ödenmeyecek şekilde yönetmelidir.
Çevre	
Çev1	Doğal alanlar ve biyolojik çeşitlilik
	Doğal alanların ve biyolojik çeşitliliğin korunması
Çev2	Yenilenebilir kaynaklar
	Yenilenebilir kaynakların kullanımının (yenilenme düzeyinden) düşük olması
Çev3	Yenilenebilir olmayan kaynaklar
	Yenilenemeyen kaynak kullanımının potansiyel yenilenebilir kaynak potansiyelinin altında olması
Çev4	Doğal çevre ve insanlardan kaynaklanan kirlilik
	Doğal çevre ve insanlardan kaynaklanan kirliliğin cüzi bir düzeye indirilmesi
Çev5	Çevresel felaket ve kaza riskleri
	Çevresel felaketlerin etkilerinin engellenmesi ya da azaltılması; çevresel kaza risklerinin sadece kalıcı etkilerin olmayacağı durumlarda var olması
Sosyal	
So1	Sağlık ve güvenlik
	İnsanların sağlığı ve güvenliğinin kapsamlı olarak korunması
So2	Eğitim, kişisel gelişim ve bireysel kimlik
	Eğitim ile beraber bireylerin büyüme gelişme ve kimliklerinin güvence altına alınması
So3	Kültür ve sosyal miras
	Sosyal sermayenin çıkarları doğrultusunda kültürel ve sosyal değer/kaynakların korunup, geliştirilmesi
So4	Yasalar önünde eşitlik, yasal kesinlik ve eşit haklar
	Bütün insanlar aynı yasal haklara sahip olmalıdır (cinsiyet eşitliği, azınlıklar ve insan hakları)
So5	Dayanışma
	Kuşaklar ve farklı kesimler arası dayanışma desteklenmelidir

Çizelge 4.4. İsviçre SD ilave ölçütleri [ARE, 2008b]

1 Sorun düzeyi	Plan/program zaten kritik olan bir durumun daha da alevlenmesine neden olmakta mıdır?
2 Eğilim	Plan/program var olan negatif bir eğilimi daha da güçlendirmekte midir?
3 Dönüşümsüzlük	Plan/program geri dönüşü mümkün olmayan olumsuz etkiler oluşturmakta mıdır?
4 Gelecek kuşaklara yük	Olumsuz etkiler zaman içinde uzun vadede mi hissedilmekte midir?
5 Riskler/belirsizlikler	İhtimali düşük bile olsa plan/programın çok temel ve büyük zararlara yol açacak riskleri var mıdır?
6 Minimum gereksinimler	Plan/program minimum sosyal, ekonomik ya da çevresel standartları ihlal etmekte midir?
7 Mekânsal etki sınırları	Negatif etkiler geniş mekansal alanda hissedilmekte midir?
8 Çıkar çatışmaları	Planın temel hedefleri sürdürülebilirliğin farklı yönleri arasında çıkar çatışmalarına yol açmakta mıdır?

Çalışmanın kendi hedeflerine yönelik ölçütlerin B - Etki Değerlendirme kısmında kullanılması öngörülmüştür. Ön çalışmalar kısmında SD'nin çalışmanın neresinde yer alacağı yaklaşımı belirlenmektedir. Büronun kılavuzunda 3 seçenekten bahsedilmektedir [ARE, 2008b, s.15];

- “(1) Biçimlendirici yaklaşım; çalışmanın başından itibaren süreçte yer alıp süreci biçimlendiren yaklaşım
 (2) Karşılaştırmacı yaklaşım; seçenekleri karşılaştıracak bir yaklaşım,
 (3) Özetleyici yaklaşım; çalışmanın sonunda durumu gösterir özetleyici yaklaşım”

Kılavuzda birinci yaklaşımla hazırlanan değerlendirmelerin çok daha başarılı katkılar sağladığı da ayrıca bildirilmektedir. Bu ön değerlendirme aşamasında SD sürecine katılacak paydaşlar, SD'nin metodolojisi, derinliği, kaynak ihtiyacı, etkilerinin büyüklüğü (Excel programı kullanılarak yapılan uygunluk analizinden çıkarılabilir), girişimin kendi önemi gibi konular da açıklığa kavuşturulur. Ayrıca yine bu aşamada metodolojiye de karar verilmektedir. Kılavuzda yöntem oldukça esnek tutulmuştur. Çalıştaylar, anketler, niceliksel analizler, tahminler, mevcut verilere dayanan istatistikler vs. olabilir. Burada özellikle vurgulanan bir nokta girişimin mekânsal etkilerinin önemle değerlendirilmesi gerektiğidir [ARE, 2008b].

B- Etki Değerlendirme kısmında planın etkileri, etkilenen gruplar ve etkilerin geçici, kalıcı, uzun ya da kısa vadeli olması gibi saptamalar yapılması öngörülmektedir. Daha sonra bu istenen ya da istenmeyen etkilerin belirlenmesinin ardından A3 aşamasında belirlenen metodoloji doğrultusunda ölçütler sisteminin oluşturulup ayrıntılı bir etki değerlendirmesinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu aşamada da Excel programındaki çerçeve sistem kullanılabilir. Ölçütlere verilen değerler ve sonuçta çıkan toplam sonuçlar hesaplanır. Bu aşamada ağırlıklandırma yapılırken bir standart olmamakla beraber şeffaf olmasına vurgu yapılmıştır. Bu aşamada karşılaştırmalı değer analizi, maliyet-etkililik analizi gibi yöntemler de kullanılabileceği belirtilmektedir. Bu kısımda ayrıca sonuçlar çıkarılmasına olanak verecek şekilde grafiksel gösterim de yapılması beklenmektedir [ARE, 2008b].

C- Sonuçlar kısmında B kısmından çıkan sonuçlara göre girişimin optimizasyona ihtiyacı olup olmadığına karar verilir. Eğer bu aşamada optimizasyon yapma imkanı yoksa en azından kaçınılması gereken temel etkiler ortaya konulur. Eğer herhangi bir optimizasyona ihtiyaç yoksa, daha da ileriye götürüp negatif etkileri daha da azaltmak için yapılabilecekler düşünülebilir. Bu aşamadan sonra alt projelerde de SD gerekip gerekmediği kararı verilir. Son olarak SD'nin tüm aşamaları basılı hale getirilir ve halkın ulaşabileceği şekilde yayınlanır. SD'nin önerdiği optimizasyonları kimin nasıl yapacağı da bu kısımda belirlenmelidir. Kılavuzda ayrıca değerlendirmenin gerçekleştirilmesinde ve basımında uyulacak standartları belirleyen bir adet ek de yer almaktadır [ARE, 2008b].

4.3. Çek Cumhuriyeti

2006 tarihli Çek Cumhuriyetinin seçilen bölgelerinde; Hükümet, sivil toplum kuruluşları, BM Kalkınma Programı ve Bölgesel İdarelerle işbirliği içinde yapılan sürdürülebilir kalkınmanın uygulanması pilot projesi kapsamında edinilen deneyimlerinden yola çıkılarak sürdürülebilir etki değerlendirmesi yöntemi stratejik bölge planlama sürecine entegre bir şekilde geliştirilmiştir [Hřebík ve diğerleri, 2007].

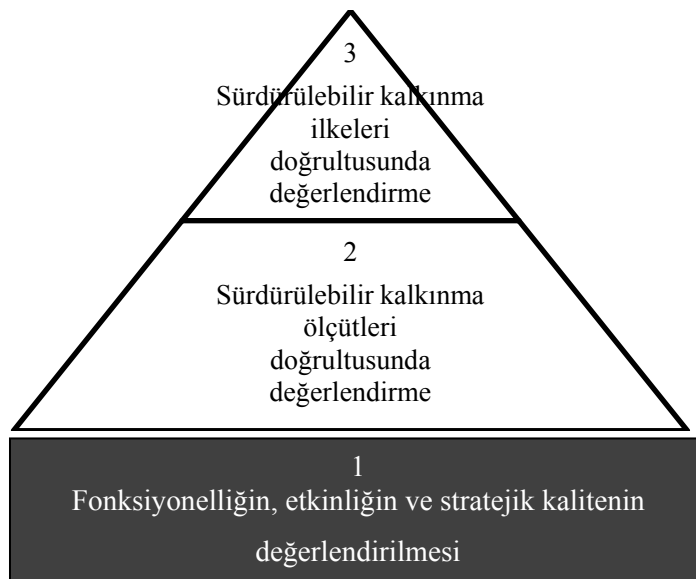
4.3.1. Çek Cumhuriyeti’nde Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi yaklaşımı

Öncelikle SD bir süreçtir ve temel hedefi planın fonksiyonelliğini test etmektir. SD, planın/stratejinin kapsamını, planın olası alternatifleriyle karşılaştırmalı değerlendirmesini ve daha üst ölçekteki stratejik planlar ile ilişkisini kapsamalıdır [Hřebík ve diğerleri, 2007].

SD, hazırlanan planın hazırlık süreciyle başlar ve plan süreci boyunca paralel devam eder. Plan ve SD arasındaki etkileşim plan tamamlandıktan sonra da planın etkinliğinin izlenmesi için devam eder. SD’nin hazırlanmasında önemli bir faktör de değerlendirmeyi yapan takımın ilgili planı hazırlayan takımdan farklı olmasıdır [Hřebík ve diğerleri, 2007].

4.3.2. Sürecin aşamaları

Şekil 4.2’de görüldüğü gibi süreç 3 aşamadan oluşur. Her aşamanın değerlendirmesinde ayrıca bir özet tablo (tick-mark matrisi) oluşturularak hem planı hazırlayanlara hem de ilgili bölgesel otoritelere aşamanın değerlendirilmesi yapılmış olur.

Şekil 4.2. Çek Cumhuriyeti’nde SD sürecinin aşamaları [Hřebík ve diğerleri, 2007]

Aşama 1: Fonksiyonelliğin, etkinliğin ve stratejik kalitenin değerlendirilmesi

Her bir politika materyali, stratejik planlamanın genel kabul gören ilkeleri ile bağlantılı olarak aşağıdaki 10 ölçüte verilen cevaplarla test edilir [Hřebík ve diğerleri, 2007];

- “ 1. Bölgesel idare tarafından onaylanmış mıdır?
 2. GZFT analizleri var mı?
 3. Güvenilir verilere ve mevcut durum analizlerine dayanmakta mıdır?
 4. Kısa dönemli (1-2 yıl) belirli ve ölçülebilir hedefleri var mı?
 5. Orta dönemli (3-5 yıl) belirli ve ölçülebilir hedefleri var mı?
 6. Uzun dönemli (5 yıl sonrası) belirli ve ölçülebilir hedefleri var mı?
 7. Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?
 8. Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?
 9. Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?”

Aşama 2: Sürdürülebilir kalkınma ölçütleri doğrultusunda değerlendirme

Sürdürülebilirlik ilkeleri ve bunun altında sürdürülebilirlik ölçütleri için değerlendirme Aşama 2 ve 3’de yapılmaktadır. Aşama 2’de her bir ilkenin alt ölçütleri için ayrı ayrı Çizelge 4.5’de yer alan tablo oluşturulur. Bu aşama daha karmaşık değerlendirmeler gerektirdiği için A,B,C,D ve N olmak üzere 5’li bir değerlendirme sistemi kullanılır [Hřebík ve diğerleri, 2007, s. 26];

- “ A: ölçüt bütünüyle yansıtılmış ve uygulanmakta
 B: ölçüt yansıtılmış ve yeteri kadar uygulanmış, geliştirilmesi gerekli
 C: ölçüt yansıtılmış ve kısmen uygulanmış, önemli değişiklikler gerekli
 D: ölçüt yansıtılmamış ve uygulanmamış
 N: stratejinin konusuyla ilgili olmadığı için ölçütün yansıması değerlendirilemiyor”

A dışında bir skor verildiğinde yapılacak değişikliklerin yöntemlerinin açıklanması için değerlendirme yazısı hanesi önemlidir.

Çizelge 4.5. Sürdürülebilir kalkınma ölçütleri doğrultusunda ilke A'nın ölçütleri için değerlendirme tablosu [Hřebík ve diğerleri, 2007]

Sürdürülebilir Kalkınma Ölçütleri	Skor	Değerlendirme yazısı
ÖlçütA1		
ÖlçütA2		
ÖlçütA3		
ÖlçütA4		

Aşama 3: Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda değerlendirme

Bu aşamadaki değerlendirmede de sürdürülebilir kalkınma ilkelerine bir önceki aşamada verilen A, B, C ve D skorları aktararak bir değerlendirme yapılır ve tablonun son sütununda A ve B'ler çoksa olumlu C ve D'ler çoksa geliştirilmeye gereksimi olduğu yönünde genel değerlendirme ve öneriler yapılır (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda değerlendirme [Hřebík ve diğerleri, 2007];

Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri	İlke Skorları				Genel Değerlendirme- Sonuç
	1	2	3	4	
Ölçüt A- Gelecek nesillere karşı sorumluluk					
Ölçüt B- Ekonomik sosyal ve çevresel hedeflerin entegrasyonu					
Ölçüt C- Katılım ve fikirbirliği					
Ölçüt D- Çevrenin ve kaynakların korunması					
Ölçüt E- Organizasyon ve yönetim					

Planın SD'nin yapılması ve sonuçlarının plana yansıtılması kadar planın uygulanma sürecinde sürdürülebilir kalkınma göstergeleri uygulaması ile izlenmesine de çok vurgu yapılmıştır. Program göstergeleri seti; stratejik planın hedeflerin uygulanması ve izlenmesi amaçlı, uzmanların kullanımına yönelik göstergeler süreçte yer almaktadır. Ekonomik, çevresel, sosyal ve iyi yönetim başlıklar altında toplanan göstergelere örnekler [Hřebík ve diğerleri, 2007, s. 46];

“Ekonomik: Bölgede yapılan toplam yatırımda turizm yatırımlarının payı (%)
 Sosyal: Bölgedeki uzun dönemli işsizlik oranı (%)
 Çevresel: Belediye toplam atık miktarı içinde geri dönüşüme uğrayan atık miktarı (%)
 İyi yönetim: Bölgesel bütçe kaynakları içinde kamu refah projelerine yapılan harcama oranı (%)”

Şeklinde verilebilir.

Temel göstergeler seti; stratejik plan uygulamasının kamuya açılması ve iletilmesi amaçlı, kamuya yönelik göstergeler süreçte yer almaktadır. Yine sürdürülebilir kalkınmanın 3 ayağı (sosyal, ekonomik ve çevresel) ve iyi yönetim başlıkları altında anahtar göstergeler belirlenir. Bir matris ile temel göstergeler ve sürdürülebilir kalkınma öncelikleri arasındaki korelasyon ortaya konulur [Hřebík ve diğerleri, 2007].

4.4. Ülke Örneklerinden Elde Edilen Sonuçlar

Çizelge 4.7’de görüldüğü üzere ülke örnekleri incelendiğinde İngiltere’de AB üyesi olmasından öncelere dayanan gelişmiş bir SD yöntemi olduğu görülmektedir. 2003 yılında SÇD’nin üye ülkelerde zorunlu hale gelmesinin ardından iki süreç bütünleştirilmiştir. Bu kapsamda ülkede yayınlanan ayrıntılı kılavuzlarda bölgesel ve yerel ölçekte kapsamlı ve bütüncül bir etki değerlendirme yapılmaktadır. Planlamadan ayrı bir süreç gibi değil planın hazırlık aşamasında taslağı yönlendiren bir süreçte, Hükümet üçayaklı yaklaşıma göre önerilerde bulunmakla beraber, uygulamada sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda da değerlendirmeler yapılabildiği görülmektedir.

2002 yılında ortaya konulan ve Mekansal Planlama Federal Bürosu tarafından geliştirilen İsviçre SD uygulaması üç ayaklı yaklaşım ile ilke tabanlı yaklaşımı bütünleştirmiştir. Küçük federal bir ülke olan İsviçre AB üyesi değildir. SD’nin diğer değerlendirme araçlarına alternatif değil, onlarla uyumlu ve tamamlayıcı olması gerektiği bildirilmekle beraber, SÇD de dahil diğer etki değerlendirmelerle uyumu konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Plan sürecinin başından itibaren;

süreçte yer alıp süreci biçimlendirici SD yaklaşımı, plan seçeneklerini karşılaştırmaya olanak veren SD yaklaşımı ve çalışmanın sonunda durumu gösterir özetleyici SD yaklaşımı olmak üzere üç tip SD yaklaşımı gözetilmektedir.

AB'ye 2004 yılında üye olmuş, kendini yapılandırma ve uyum sürecinde olan Çek Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın katkılarıyla son dönemde geliştirmiş olduğu modeldeki sürdürülebilirlik yaklaşımı, üç ayaklı yaklaşımdan uzaklaşmış, ilke tabanlıdır. SD, geliştirilen stratejik plan sürecine entegre olarak tasarlanmıştır.

Üç ülkede de SD sürecinin plan süreci ile bütünleşik olması gerektiği ve diğer etki değerlendirme yöntemleri ile uyum sağlaması vurgulanmış, ayrıca incelenen örneklerde sürecin katılımcı olduğu ve hem niteliksel hem de niceliksel değerlendirmeler içerdiği gözlenmiştir.

Çizelge 4.7. Ülke örnekleri değerlendirme tablosu

	İngiltere	İsviçre	Çek Cumhuriyeti
Nüfusu	51.446.000	7.623.438	10.211.904
Yüzölçümü	130,395 KM ²	41.277KM ²	78.867 km ²
İdari yapı	üniter	federal	üniter (geçiş)
Kentleşme oranı	% 90	% 73	% 73
AB üyesi	üye	değil	üye (2004)
Sürdürülebilirlik yaklaşımı	Hükümet üçayaklı yaklaşıma göre önerilerde bulunmakla beraber uygulama sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda da değerlendirmeler yapılabilmektedir.	Üç ayaklı yaklaşım yanı sıra sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yapılmaktadır.	Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda yapılmaktadır.
Geliştiren kurum/kuruluş	Hükümet tarafından Planlama ve Kamulaştırma Yasası ile birlikte mekânsal planlamada zorunludur.	Hükümet tarafından Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi-2002 ile ortaya konulmuş, Mekânsal Planlama Federal Bürosu tarafından süreç geliştirilmiştir	Hükümet, STK, Birleşmiş Milletler ve Bölgesel İdarelerle işbirliği içinde hazırlanan bir proje sonucunda geliştirilmiştir.
SD yasal zorunluluğu	Zorunlu	Zorunlu	Değil
Diğer etki değerlendirme uygulamalarıyla ilişkisi	Şemsiye bir etki değerlendirme konumunda ve SÇD ile bütünleşik	SÇD de dahil diğer etki değerlendirmelerle uyumu konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır	Gerekli görüldüğü hallerde diğer etki değerlendirmeleri içermesi gerektiği vurgulanmıştır
Plan süreci ile ilişkisi	Planlamadan ayrı bir süreç gibi değil planın hazırlık aşamasında taslağı yönlendiren bir süreç,	3 tip olabilir Biçimlendirici yaklaşım; Karşılaştırmacı yaklaşım; Özetleyici yaklaşım;	Stratejik bölge planlama sürecine entegre
Katılımcılık	Evet	Evet	Evet
Metodoloji	Hem niceliksel hem de niteliksel ölçümlere olanak veren basit puanlama yanı sıra plan hedefleriyle sürdürülebilirlik hedeflerini karşılaştıran matrisler içeren bir sistem.	Süreçteki niceliksel analizler yanı sıra niteliksel değerlendirmelere de olanak veren ve her girişimin doğasına özel kapsamlı olmalıdır. Değerlendirme süreci ve minimum ölçütleri belirlenmiş olmakla beraber metod ve ölçütlerde esneklik vardır. Çalıştaylar, anketler, niceliksel analizler, tahminler, mevcut verilere dayanan istatistikler vs. olabilir.	Süreç, değerlendirmede kullanılacak sürdürülebilirlik ilkeleri, ölçütleri belirlidir. 2 aşamalı (tick-mark matrisi) oluşturularak değerlendirme yapılır.

5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNE TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR MODEL DENEMESİ

Dünyada SD uygulamalarının farklılıklar gösterdiği incelenen örneklerden anlaşılmış olmakla beraber bazı ortak noktalar bulundurmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin farklı değerlendirme yöntemleriyle SD'yi ilişkilendirme şekli de farklıdır. Özellikle AB'de yasal olarak yapılması bir zorunluluk olan SÇD ile ilişkisinin kurulması için ülkeler çaba göstermekte olup Türkiye'de de taslak halinde bir SÇD Yönetmeliği hazırlanmaktadır.

Aslında SÇD'den daha önce stratejik planlama yaklaşımı sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi için çok etkili bir araçtır. Topluma daha iyi ulaşması/mal edilmesi ve daha kolay uygulanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma ve stratejik planlama yaklaşımı birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır ve paydaşların katılımıyla desteklenmelidir [Hřebík ve diğerleri, 2007].

Stratejik planlamanın doğasında var olan paydaşların ve halkın sürece katılımı sürdürülebilir kalkınma uygulama sürecinin daha güçlü olmasını ve toplum tarafından daha kolay benimsenmesini sağlar.

Stratejik planlama sorunların sistematik olarak çözülmesini ve kamu bütçesinin etkin harcanmasını temin eder dolayısıyla stratejik planlama yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınmanın karmaşık yapısı içinde sorunların daha sistematik çözülmesini sağlayan bir yaklaşımdır [Hřebík ve diğerleri, 2007].

Stratejik planlamanın sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkısı olacağı açıktır ve SD sürecinde mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bununla beraber uygulanmakta olan mevcut etki değerlendirme yöntemleri çok az sayıda belirgin çevresel etkileri olan yeni/öneri girişimlere uygulanmaktadır. Hâlbuki bu haliyle pek çok konu değerlendirme süreçlerinde yer almamaktadır. SD ise gerek öneri gerekse mevcut arazi kullanımı ya da diğer insan aktivitelerine uygulanabilir. SD uygulanabilecek dokümanlar;

- Kanunlar, yönetmelikler, kararnameler,
- Bölgesel, yerel ve farklı düzeydeki mekânsal planlar,
- Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde programlar,
- Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde stratejiler,
- Sektörel planlar,
- Projeler olarak sıralanabilir.

Tüm bu dokümanlara SD uygulanırken farklı yöntemler geliştirilebilir. Planlarda yapılacak revizyonlarda daha önce uygulanan SD yöntemi aynen uygulanabilir. Yöntemin SD sürecinde yer alan paydaşların ortak karar vereceği bir süreç olması ideal olandır.

5.1. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Örnek Çalışmasına İlişkin Yöntem

Örnek çalışmada dönemsel olarak Türkiye’de sürdürülebilirliğin planlamadaki etkilerinin de izlenebileceği şekilde biri çevresel odaklı planlama yaklaşımının ve biri de stratejik planlama yaklaşımının uygulandığı iki örnek seçilmesi uygun görülmüştür. Kapsamlı planlama yaklaşımında istenen düzeyde hedef ve stratejileri ile, plan açıklama raporları olan plan örneği elde edilemediğinden örnekte stratejik yaklaşımla ele alınmış, plan açıklama raporu, hedefleri olan planlar örnek olarak tercih edilmiştir.

Bütün bunların ışığında örnek çalışmada Türkiye’de çevresel odaklı planlama yaklaşımının uygulandığı “Bursa 2020 yılı 1/100 000 ölçekli ÇDP – 1998” ve stratejik planlama yaklaşımının uygulandığı “Bilecik 2030 yılı ÇDP – 2008” planı üzerinde SD uygulanmıştır.

Yöntemin SD sürecinde yer alan paydaşların ortak karar vereceği bir süreç olması ideal olarak görülmektedir. Ayrıca dokümanın hazırlık süreciyle paralel olması öngörülen SD süreci uygulanacağı dokümanın hazırlık sürecine göre farklılaşabilir. Planın hazırlık aşamasında başlayan bir SD süreci için mutlaka bunlar dikkate alınmalıdır.

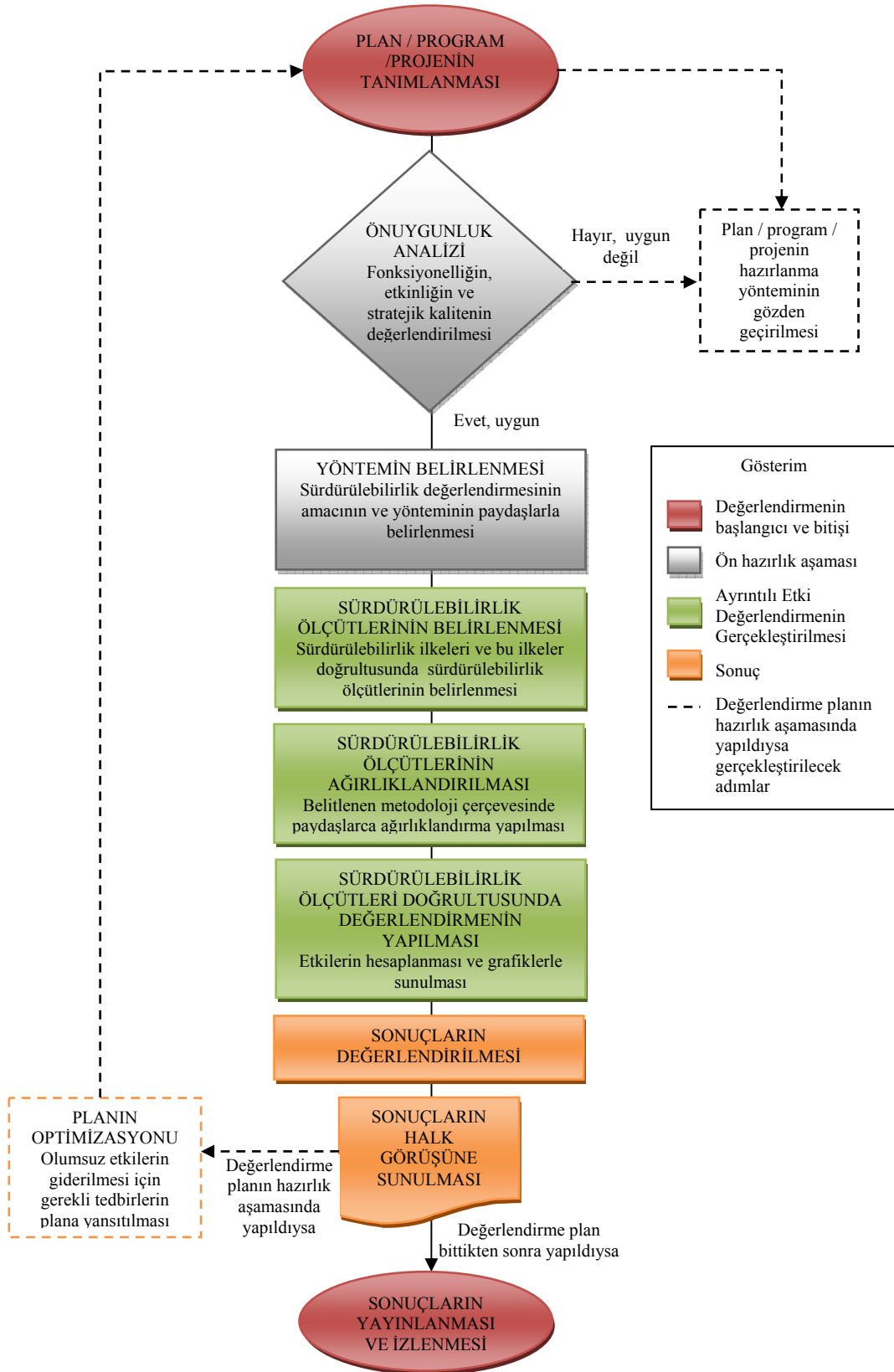
Bu çalışmada tamamlanmış bir planı değerlendirmek amacıyla geliştirilen SD yöntemin aşamaları

Şekil 5.1’de gösterilmektedir. Bu çalışmada oluşturulan model 3 temel aşamadan oluşmaktadır. Kırmızı şekillerle gösterilenler değerlendirmenin başlangıcı ve bitişidir. Gri şekillerle gösterilenler ön hazırlık aşaması, yeşil kutularla gösterilenler ayrıntılı olarak etki değerlendirmenin gerçekleştirildiği aşamalar ve turuncu şekiller ile gösterilenler ise sonuçlandırma aşamalarıdır.

Öncelikle değerlendirilecek planların niteliği, hazırlanma şekli, hedefleri ortaya konulacaktır. Daha sonra ön hazırlık aşamasında planların SD’ye tabi tutulacak nitelikte olup, olmadığının değerlendirilmesi için seçilen her iki plan da ayrı ayrı ön uygunluk analizine tabi tutulacaktır. Önerilen değerlendirme sürecinde, ön uygunluk analizinden çıkan sonuca göre (planın henüz hazırlık aşamasında bulunuluyor ise) planların hazırlanma yönteminin gözden geçirilmesi söz konusudur. Ön hazırlık aşamasının son basamağı olan yöntemin belirlenmesi paydaşlar tarafından plan/proje/programın niteliğine göre karar verilecek bir kısımdır.

Ön hazırlık aşamasında belirlenen yöntem doğrultusunda ayrıntılı etki değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. Bu çalışmada öncelikle bu ölçekte bir mekansal planı değerlendirmekte kullanılacak sürdürülebilirlik ölçütleri belirlenecek ve bu ölçütler ağırlıklandırılacaktır. Daha sonra belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen örnek planlar ayrı ayrı değerlendirilecek ve grafikler halinde sunulacaktır.

Sonuç aşamasında çıkan bulgular özetlenerek, çalışma kapsamında değerlendirmeleri yapılmaktadır. Eğer plan sürecine paralel bir değerlendirme yapılıyor ise bu aşamada sonuçların halk ile paylaşılması ve sonra da planın optimizasyonu söz konusudur. Nihai hale gelen plan ve değerlendirme sonuçlarının da yayımlanması ve planın uygulandığı sürece sürdürülebilirlik göstergeleri ile izlenmesi de bu çalışmanın kapsamında olmayan ancak uygulamayı iyiye doğru götürecek potansiyel taşımaktadır.

Şekil 5.1. Çalışmada kullanılan SD sürecinin aşamaları

5.1.1. A –Plan / program / projenin tanımlanması

SD'ye başlarken plan/program/projenin tanımlanması, hazırlık aşamasındaysa hedefleri, stratejileri hakkında genel bir bilgi verilmesi, tamamlanmışsa biraz daha net olarak plana dair verilerin ortaya konulması gereklidir.

5.1.2. B - Ön hazırlık aşaması

Bu aşamada planlar ön uygunluk analizine tabi tutularak, SD uygulanabilecek kalitede üretilip üretilmediği ortaya konulmaya çalışılmalıdır. Daha sonra yöntemin paydaşlarca belirlenmesi de bu aşama içindedir.

B1 - Ön uygunluk analizi

Fonksiyonelliğin, etkinliğin ve stratejik kalitenin değerlendirilmesi aşamasıdır. Bir girişimin SD'ye tabi tutulup tutulamayacağını ortaya konulmasını amaçlar. Ülke örneklerinden Çek Cumhuriyeti'nde ortaya konulan bu aşama standart bir uygulama olarak benimsenip her türlü girişim için aynı ölçütlerle uygulanması öngörülmüştür. Buna göre aşağıdaki sorulara verilecek basit evet/hayır cevapları ile ön uygunluk analizi gerçekleştirilmektedir [Hřebík ve diğerleri, 2007];

- Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/stratejilerle uyumlu mudur?
- Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?
- GZFT analizleri var mı?
- Paydaş ve halk katılımı var mıdır?
- Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?
- Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?
- Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?
- Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?
- Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?

Bu 9 soruya da “Evet” cevabı verilebiliyorsa SD yapılabilir. Ancak SD tamamlanmış bir plan için gerçekleştiriliyorsa bunlardan bazılarına “Hayır” cevabı verilmesi kabul edilebilir.

B2 - Yöntemin belirlenmesi

Yöntemin belirlenmesi aşamasında değerlendirme sürecine katılacak paydaşlar belirlenmeli, plan/proje/program hazırlık aşamasındaysa paydaş toplantıları yapılmalı, mümkünse planın paydaş toplantılarına paralel olarak hazırlanması sağlanmalıdır. Bu bölümde öncelikle yapılacak SD’nin amacı ortaya konulmalı, odaklanılacak konular varsa planın öne çıkan etkileri paydaşlara anlatılmalıdır.

Daha sonra değerlendirmeyi yapacak ekibin yöneme karar vermesi gerekmektedir. Niteliksel, niceliksel, nesnel, öznel çok çeşitli yöntemler kullanılabilir. Ancak mutlaka sürdürülebilirlik ölçütlerini içeren bir sistem olması gereklidir. Mevcut yazında genellikle kullanılan yöntemler; Kontrol Listesi ve Skorlama Yöntemi, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), Optimizasyon ve Ekonomik Modeller olarak sıralanabilir.

Bu çalışmada sürdürülebilirlik ölçütleri belirlendikten sonra karşılaştırmalı, nesnel bir yöntem olan ve içinde tutarlılık ölçümü yapan AHS yöntemi ile ölçütler ağırlıklandırılacaktır, daha sonra her bir plan kendi içinde ağırlıklı ölçütlere göre değerlendirilecektir. Planların hedefleri, stratejileri ve mekânsal şemalarına göre puanlar verilmek suretiyle test edilirken ikili karşılaştırmaya olanak tanıyan AHS yönteminin kullanılması gerekli görülmemiş, bunun yerine basit ağırlıklandırma metodu kullanılmıştır. Çünkü iki farklı planın alternatifmiş gibi AHS yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi yanıltıcı olabilecektir.

5.1.3. C – Ayrıntılı etki değerlendirmenin gerçekleştirilmesi

Bu aşamada belirlenen metodoloji doğrultusunda öncelikle sürdürülebilirlik ölçütleri belirlenecek, sonra bu ölçütler AHS yöntemi ile ağırlıklandırılacaktır. Daha sonra da her plan ayrı ayrı değerlendirilecektir.

C1 - Sürdürülebilirlik ölçütlerinin belirlenmesi

Bu aşama, SD yaklaşımının en temel uygulama aracı sürdürülebilirliğin ne olduğunu açıkça ortaya koyacak sürdürülebilirlik ölçütlerinin tanımlanmasıdır. Bu ölçütler açık ve net bir şekilde sürdürülebilir olanla olmayanı ayırt edebilmelidir.

Bu ölçütlerin belirlenmesinde mevcut yazın taraması ve Bölüm 2’deki “Sürdürülebilirlik İlkeleri ve Ölçütleri” kısmından çıkan sonuçlar ve ülke örnekleri doğrultusunda; üç ayaklı yaklaşımdan ziyade, SD’ye ilke-tabanlı anlayış getiren sürdürülebilirliğin kendi ilkelerinden yola çıkılarak ölçütler oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında BM ile beraber geliştirdiği projesinde ilke tabanlı anlayışı benimseyen Çek Cumhuriyeti’nin sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri temel alınmıştır.

Çizelge 5.1’de görülen bu çalışma kapsamında belirlenen ilke ölçütler herhangi bir SD çalışması içinde kullanılacak minimum ilke ve ölçütler olup, sürece katılacak paydaşlarca geliştirilip, ilave yapılmaya açıktır.

Çizelge 5.1. Çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri⁵

<i>Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk</i>	
<i>A1 Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon</i>	Stratejik planlama sürecinin de temelinde yatan uzun vadeli vizyon kısa ve orta vadeli öncelikleri de içerecek şekilde, sürdürülebilir gelişme için kurgulanmış olmalıdır.
<i>A2 Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma</i>	Planın faklı sosyal ve yönetsel gruplar arasında dayanışmayı destekleyen kararlar üreterek hayata geçirmesi beklenmektedir.
<i>A3 Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması</i>	Sadece günümüz koşullarını ya da etkilerini değil, gelecek kuşaklara yönelik etkilerin de önceden düşünülmesi ve çevresel kalitenin uzun vadede korunması önemlidir.
<i>A4 İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması</i>	Uzun vadeli etkiler önceden tahmin edilip, değerlendirilerek plan kararları verilmesi gerekmektedir.
<i>Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu</i>	
<i>B1 Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması</i>	Plan kapsamındaki ekonomik ve sosyal politikaların çevresel kaynaklardan ödün vermeden, mümkünse karşılıklı fedakârlıklara fırsat verilmeden oluşturulması gereklidir.
<i>B2 Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki</i>	Toplumsal her kesiminin plana her aşamada katılımı önem taşımaktadır. Bunun sağlanması için süreçlerin şeffaf, anlaşılabilir, yeterince anlatılan ve bilgilendiren süreçler olması önem taşımaktadır.
<i>B3 Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki</i>	Sağlıklı bir çevrenin korunması için kirliliğin azaltılması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması gibi konular bu ölçüt kapsamında değerlendirilmektedir.
<i>B4 Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki</i>	Plan sınırı ötesinde, örneğin havza bazında su kaynaklarının korunması gibi konularda sınır ötesi işbirliği yapılması önem taşımaktadır.
<i>Katılım ve fikirbirliği</i>	
<i>C1 Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı</i>	Sürdürülebilirliğin sağlanması için kamu, yerel yönetimler, STK'lar, özel sektör temsilcileri gibi tüm kesimlerden paydaşların planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine katılı gereklidir.
<i>C2 Karar verme süreçlerinde halkın katılımı</i>	Plan kapsamında sadece paydaşların değil halkın da katılımının sağlanması için mekanizmalar geliştirilmelidir.

⁵ Hřebík ve diğerleri, 2007 ve Kirkpatrick ve diğerleri, 2001'den derlenerek oluşturulmuştur.

Çizelge 5.1. (Devam) Çalışmada kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri

C3	<i>Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması</i> Planlamadan uygulamaya kadar benimsenen politikaların sapmaması ya da göz ardı edilmemesi önemli bir konudur.
C4	<i>Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması</i> Halkın sürdürülebilir kalkınma hakkındaki farkındalığının artırılması ve paydaşların süreçlere katılımının teşviki için alınan tedbirler bu ölçüt içerisinde değerlendirilmektedir.
Çevresel kaynakların korunması	
D1	<i>Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi</i> Planın arıtma tesisleri, atık yönetimi gibi halk sağlığı ile doğrudan bağlantılı konularda politikalar geliştirmiş olması beklenmektedir.
D2	<i>Yenilenebilir kaynakların teşviki</i> Plan kapsamında yenilenebilir kaynakların teşviki için gerekli mekanizmalar geliştirilmesi gereklidir.
D3	<i>Halk sağlığının geliştirilmesi</i> Halkın sağlığını ilgilendiren her türlü konuda sakınımları sağlayacak tedbirler alınmasıdır. Doğal afetlerden, atık tesislerine kadar her türlü tehlike bu ölçüt kapsamında değerlendirilmelidir.
D4	<i>Kirleten öder ilkesinin uygulanması</i> Kirleten öder ilkesine yönelik araçlar geliştirilmesi gereklidir.
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması	
E1	<i>Yerindenlik ilkesinin uygulanması</i> Planın uygulanmasında ve izlenmesinde yerindenlik ilkesi gözetilmeli, yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde çok yönlü ilişkiler kurulmalıdır.
E2	<i>Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi</i> Sürdürülebilir bir planın uygulanabilmesi için, hedeflerine ulaşmasını sağlayacak bir bütçenin tanımlanmış olması gereklidir.
E3	<i>Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama</i> Sürdürülebilir bir planın uygulanabilmesini sağlayacak kapasitenin geliştirilmesi için gerçekçi mekanizmalar oluşturulması gereklidir.
E4	<i>Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi</i> Anahtar ekonomik, sosyal ve çevresel hedefler için izlenebilecekleri göstergeler tanımlanmış olmalıdır. Sistem planın stratejilerinin tanımlanan hedeflere ulaşp, ulaşmadığını izlemeli, sürdürülebilirlik adına değerlendirmesini yapmalı ve geri besleme için etkin bir mekanizmaya sahip olmalıdır.

C2 - Sürdürülebilirlik ölçütlerinin ağırlıklandırılması

Bu çalışmada belirlenen sürdürülebilirlik ölçütlerine ağırlık verilmesi aşamasında sürecin mümkün olduğunca nesnel bir yaklaşımla ele alınabilmesi için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden biri olan AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemi kullanılacaktır.

AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemi

Araştırmalar pek çok günlük kararın sezgisel olarak alınmasının yeterli olmasına rağmen, karmaşık ve hayati kararlar için bu yolun tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Çok ölçütlü karar verme yöntemleri, 1960'larda karar verme işlerine yardımcı olacak bazı araçlara ihtiyaç duyulması sonucu geliştirilmeye başlamıştır [Saaty, 1980].

Özellikle ölçütlerin sayısının çok olduğu durumlarda karar verme mekanizmasının kısa, rasyonel, sağlıklı ve nesnel olabilmesi için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden faydalanılması gerekmektedir.

Çok ölçütlü karar verme yöntemleri arasında en gelişmiş ve en çok kullanılan yöntemlerden biri AHS yöntemidir. AHS, 1970'lerde Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden biridir. Bu teknik bağıl olarak verilen kişisel değerleri ağırlıklar kümesine dönüştürmekte kullanılmaktadır.

AHS'nin uygulanmasında değerlendiricinin aşağıdaki aşamaları izlemesi gerekir [Saaty, 1990, s.259-268];

- “ - Seçim ölçütlerin hiyerarşik bir yapıda gösterilmesi,
- Ölçütler arasında ikili karşılaştırmalar yapılması,
- Özel yargıların tutarlılığının kontrol edilmesi,
- İkili karşılaştırmalar sonucunda ölçütlerin önceliklerinin ve (varsa) alternatiflerin her ölçüte göre tercih derecelerinin belirlenmesi,
- Ölçüt öncelikleri ve tercih derecelerinin sentezi sonucunda alternatiflerle ilgili sıralamanın belirlenmesidir.”

Hiyerarşik olarak sıralanan öznel ölçütler arasında ikili karşılaştırmalar yapılırken “ C_i ölçütü C_j ölçütüne göre ne kadar önemlidir?” sorusunun cevabının aranması yöntemin temelini oluşturmaktadır. Bu karşılaştırmada 1’den 9’a kadar giden bir gösterge çizelgesi kullanılmaktadır [Saaty, 1980].

Bu çizelgedeki rakamların sözel karşılıkları Çizelge 5.2’de görülmektedir. Önem derecesinde yer almayan 2, 4, 6, 8 gibi değerler ara değerlerdir. Örneğin karar verici 1 ve 3 arasında kararsız kalırsa 2 değerini kullanabilir.

Çizelge 5.2. AHS Değerlendirme Ölçeği [Saaty, 1994]

Sayısal Değer	Tanım
1	Öğeler eşit önemde veya aralarında kayıtsız kalınıyor
3	Öğ 2.’ye göre biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor
5	Öğ 2.’ye göre fazla önemli veya tercih ediliyor
7	Öğ 2.’ye göre çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor
9	Öğ 2.’ye göre aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor
2,4,6,8	Ara değerler

Yapılan değerlendirmede C_i ölçütü C_j ölçütüne göre daha önemli ise indeks değeri iki taraflı olarak atanır. C_{ij} , C_i ölçütünün C_j ölçütüne göre karşılaştırılmasından bulunan değer (yargı değeri) olarak tanımlandığında, karar vericinin yargılarında tutarlı olduğunun varsayılması ile evrik değerler $1/C_{ij}$ olarak hesaplanacaktır. Bunlardan elde edilen bilgilere göre AHS’de yargılar Şekil 5.2’deki gibi bir matrisle dönüştürülür.

n	1	2	3	...	m
1	1				
2		1			
3			1		
...				1	
m					1

Şekil 5.2. Ölçütlerin karşılaştırma matrisi [Söylemez, 2007]

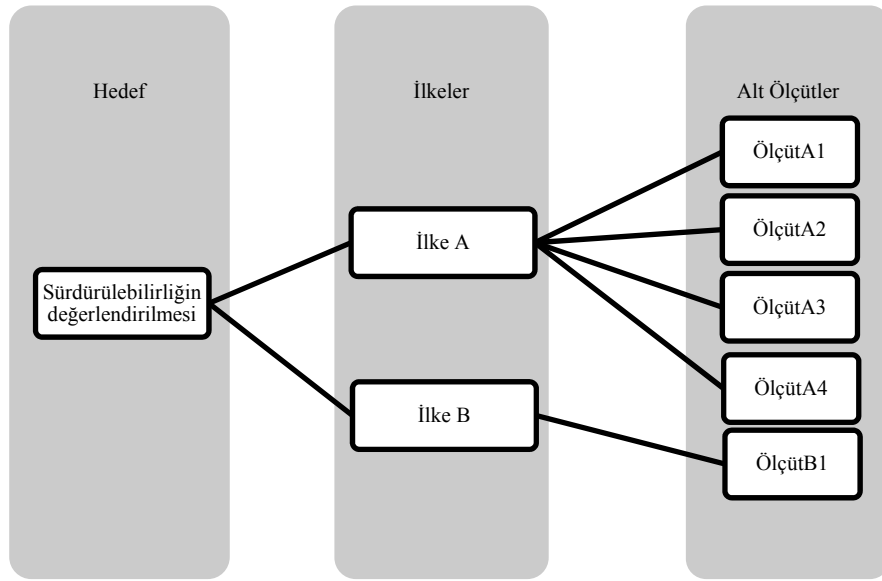
Her bir sütun değerinin ayrı ayrı ilgili sütun toplamına bölünmesi ile matrisin normalleştirilmesinden sonra her bir sıra değerlerinin ortalaması alınır. Elde edilen bu değerler, her bir ölçüt için yüzde önem ağırlıklarıdır. Öznel yargıların tutarlılığının kontrol edilmesi aşamasında karar vericinin ölçütler arasında kıyaslama yaparken tutarlı davranıp davranmadığını ölçmek için Tutarlılık Oranı'nın hesaplanması gerekir. Bu hesaplamada ölçüt sayısına bağlı olarak rastgele indeks sayıları kullanılır. Hesaplamalar sonucunda bulunan değer 0,10'un altında çıkmışsa oluşturulan karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu sonucuna varılır. Aksi durumda karar matrisi tekrar düzenlenmelidir [Söylemez, 2007].

AHS'nin son adımı ölçütlerin önem ağırlıkları ile alternatiflerin önem ağırlıklarının çarpımı ve her bir alternatife ait öncelik değerinin bulunmasıdır. Bu değerlerin toplamı 1'e eşittir. En yüksek değeri alan alternatif, karar problemi için en iyi alternatiftir [Saaty, 1980].

Mevcut yazına bakıldığında AHS yöntemi; hem nitel, hem de nicel bilgileri karar verme sürecine dahil edebilmesi, sayısal ve grafiksel çıktılarıyla karar vericinin işini kolaylaştırması, kamusal karar alma süreçlerinde önceliklerin karşılaştırmalı verilmesi ile farklı paydaşların görüşünün sürece dahil edilmesine olanak veren yapısı ile avantajlı bir çok ölçütlü değerlendirme sistemi olarak kullanılmaktadır.

AHS ile sürdürülebilirlik ölçütlerinin ağırlıklandırılması

AHS metodu ile ölçütlerin ağırlıklandırılması çalışması yapılmıştır. SD'de plan/program/projeye göre ilk aşamada sürdürülebilirlik ölçütleri belirlendikten sonra AHS yöntemi ile bu ölçütlere ağırlık verilmektedir. Ön hazırlık aşamasında belirlenen sürdürülebilirlik ölçütleri için oluşturulan hiyerarşik model Şekil 5.3'de görülmektedir. "Sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi" amacı en üstte yer alır, ikinci düzeyde amaca katkıda bulunan ilkeler, son düzeyde ise alt ölçütler vardır.

Şekil 5.3. SD hedefine yönelik ölçütlerin hiyerarşik sıralanması

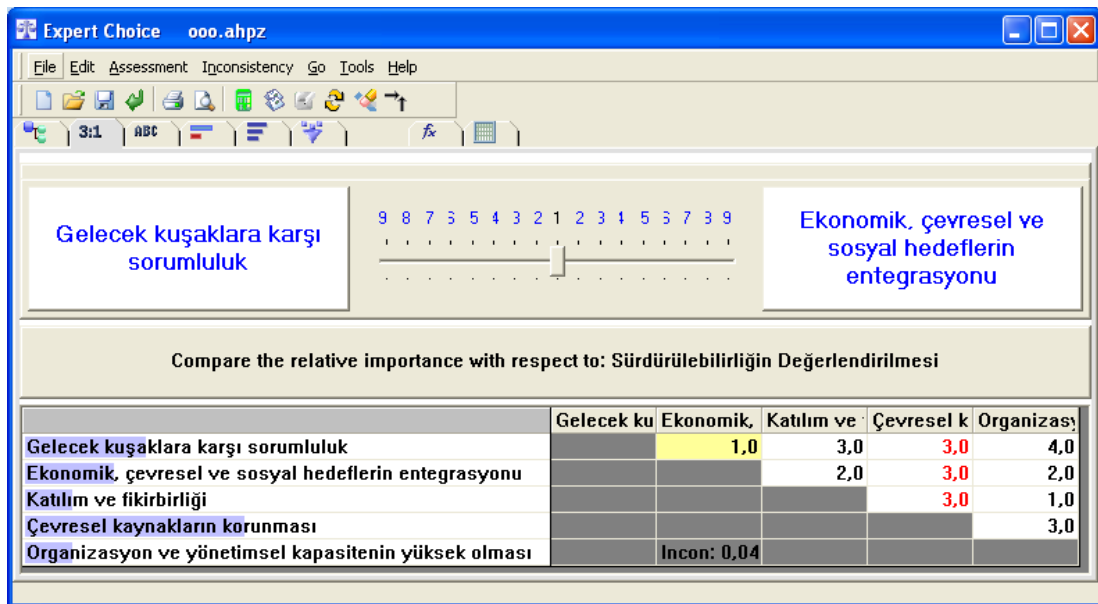
Hiyerarşi oluşturulduktan sonra ölçütlerin göreceli öneminin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada bundan sonraki işlemler için Expert Choice programı kullanılmıştır.

Expert Choice yazılım paketi AHS'nin yazılım programı olarak Expert Choice firması tarafından geliştirilmiştir. Program karmaşık problemlerin analizinde kullanılan bir karar destek aracıdır. Karar vericilerin çok basit ve kolay bir biçimde karar problemini hiyerarşik bir yapıda görüntülemelerine, gerekli ikili yargıları yapmalarına, otomatik olarak özdeğer yaklaşımı ile göreceli öncelikleri hesaplamalarına olanak vermektedir. Karar verici ikili karşılaştırma yaparken sözel, sayısal veya grafiksel karşılaştırma seçeneklerinden istediğini tercih edebilir. Ayrıca, bireysel veya grup bazında analiz yapmaya elverişli bir programdır. Dünyanın her yerinde çok yüksek sayıda özel firma ve kamu kuruluşu, çok farklı uygulama alanlarında Expert Choice yazılımını kullanmaktadır.

SD'de ilk olarak beş ilkenin ana amaç olan sürdürülebilirliğin değerlendirilmesini sağlamadaki göreceli önemleri belirlenir. Bunun için yapılması gereken ölçütleri ikili olarak karşılaştırıp Çizelge 5.2'deki gösterge çizelgesi kullanılarak "Karşılaştırılan iki ölçütten hangisi sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi için daha önemlidir?"

sorusunun sorulmasıdır. Tüm ilkeler ikili kombinasyonlar halinde karar verici tarafından değerlendirildikten sonra birinci düzey için Çizelge 5.3'deki ikili karşılaştırmalar matrisi elde edilmiş olur. Örneğin amaca göre “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ölçütü “Katılım ve fikir birliği” ölçütüne göre 3 kat daha önemlidir. Yine “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ölçütü ile “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ölçütü ise eşit öneme sahiptir.

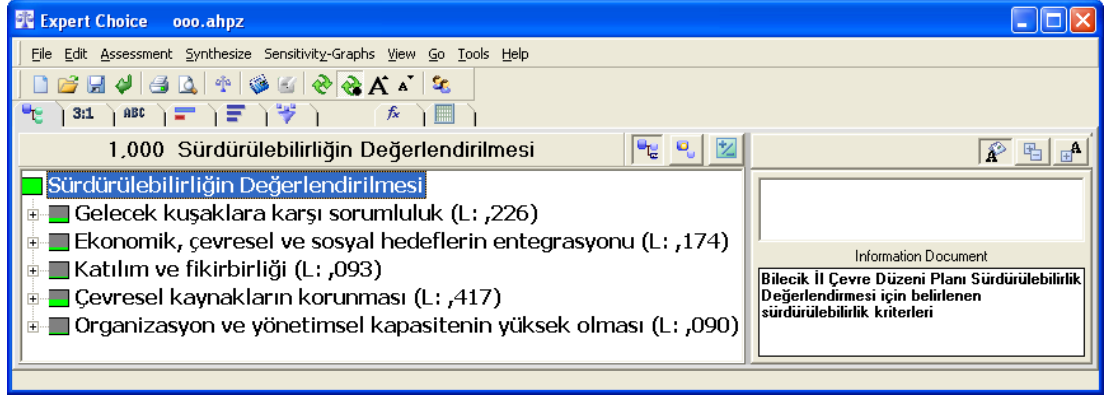
Çizelge 5.3. İlkeler arası ikili karşılaştırmalar matrisi

İlkelerin göreceli önemlerini yani ağırlıklarını nihai olarak saptamak için Çizelge 5.3'deki ikili karşılaştırmalar matrisinin en büyük özvektörü bulunup normalize edilmiştir.

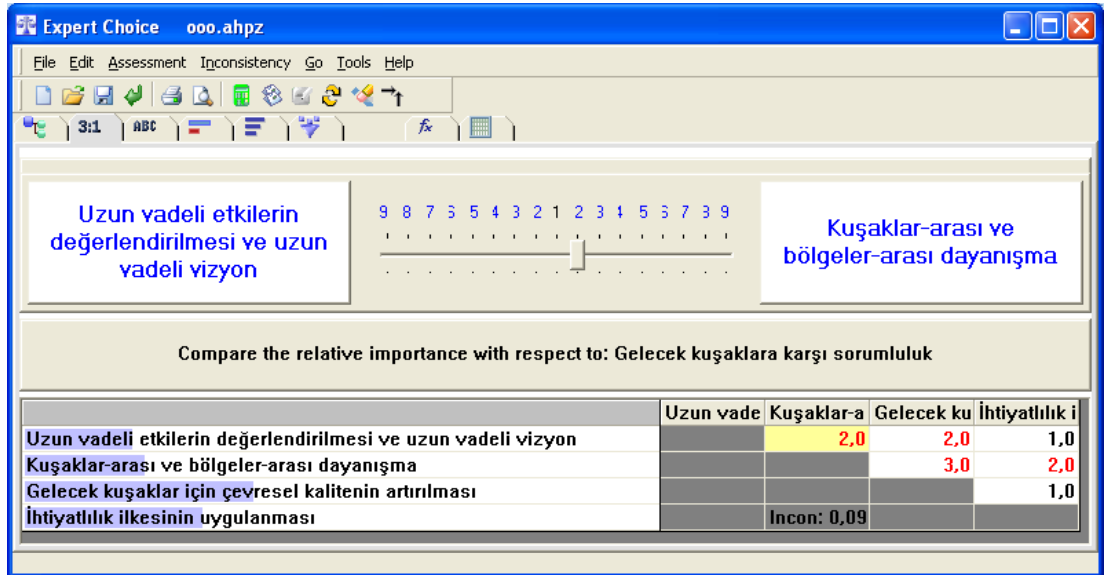
Bu çalışmada kullanılan Expert Choice programı bu işlemi yapma kabiliyetine sahiptir. Programdan elde edilen sonuca göre ilkelerin göreceli önemleri Çizelge 5.4'de görülmektedir. Buna göre sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi amacını en fazla etkileyen ölçüt % 41,7 ile “Çevresel kaynakların korunması”, en az etkileyen ise %0,9 ile “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ölçütüdür.

Çizelge 5.4. Birinci düzey ilkelerin göreceli önemleri / ağırlıkları

Daha sonra her ilkenin alt ölçütleri arasında ayrı ayrı aynı ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu düzeyde ölçütlerin ilkeleri gerçekleştirme açısından ikili karşılaştırmaları söz konusudur (Çizelge 5.5, Çizelge 5.6, Çizelge 5.7, Çizelge 5.8, Çizelge 5.9).

Çizelge 5.5. “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi

Çizelge 5.6. “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi

Expert Choice ooo.ahpz

File Edit Assessment Inconsistency Go Tools Help

3:1 ABC

Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması

9 8 7 3 5 4 3 2 1 2 3 4 5 3 7 3 9

Aktif sosyal bir politikanın/ katılımcılığın teşviki

Compare the relative importance with respect to: Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu

	Bölgenin e	Aktif sosya	Çevresel k	Planlama s
Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması		2,0	1,0	4,0
Aktif sosyal bir politikanın/ katılımcılığın teşviki			2,0	2,0
Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki				2,0
Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki		Incon: 0,02		

Çizelge 5.7. “Katılım ve fikirbirliği” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi

Expert Choice ooo.ahpz

File Edit Assessment Inconsistency Go Tools Help

3:1 ABC

Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı

9 8 7 3 5 4 3 2 1 2 3 4 5 3 7 3 9

Karar verme süreçlerinde halkın katılımı

Compare the relative importance with respect to: Katılım ve fikirbirliği

	Girişimin h	Karar verm	Benimsene	Sürdürüle b
Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı		1,0	2,0	2,0
Karar verme süreçlerinde halkın katılımı			2,0	2,0
Benimsenen politika ile elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması				1,0
Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması		Incon: 0,09		

Çizelge 5.8. “Çevresel kaynakların korunması” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi

Expert Choice ooo.ahpz

File Edit Assessment Inconsistency Go Tools Help

3:1 ABC

Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi

9 8 7 6 5 4 3 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Yenilenebilir kaynakların teşviki

Compare the relative importance with respect to: Çevresel kaynakların korunması

	Çevre ve h	Yenilenebi	Halk sağlığı	Kirleten öd
Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi		2,0	1,0	2,0
Yenilenebilir kaynakların teşviki			2,0	3,0
Halk sağlığının iyileştirilmesi				2,0
Kirleten öder ilkesinin uygulanması		Incon: 0,06		

Çizelge 5.9. “Organizasyonel ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinin ikinci düzeydeki alt ölçütleri arasında ikili karşılaştırmalar matrisi

Expert Choice ooo.ahpz

File Edit Assessment Inconsistency Go Tools Help

3:1 ABC

Yerindenlik ilkesinin uygulanması

9 8 7 6 5 4 3 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9

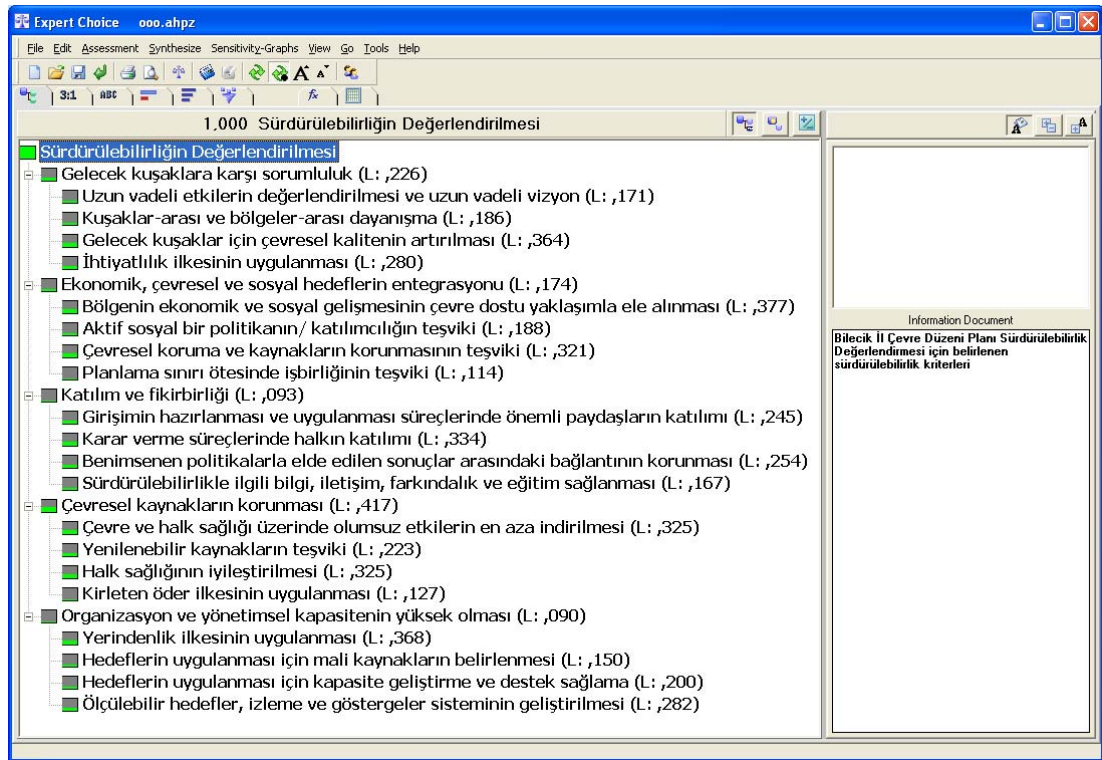
Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi

Compare the relative importance with respect to: Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması

	Yerindenlik	Hedeflerin	Hedeflerin	Ölçülebilir
Yerindenlik ilkesinin uygulanması		3,0	2,0	1,0
Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi			1,0	2,0
Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama				1,0
Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi		Incon: 0,03		

Expert Choice programı tarafından tüm ölçütlerin bileşik görelî önem görüntüsü Çizelge 5.10’da verilmektedir.

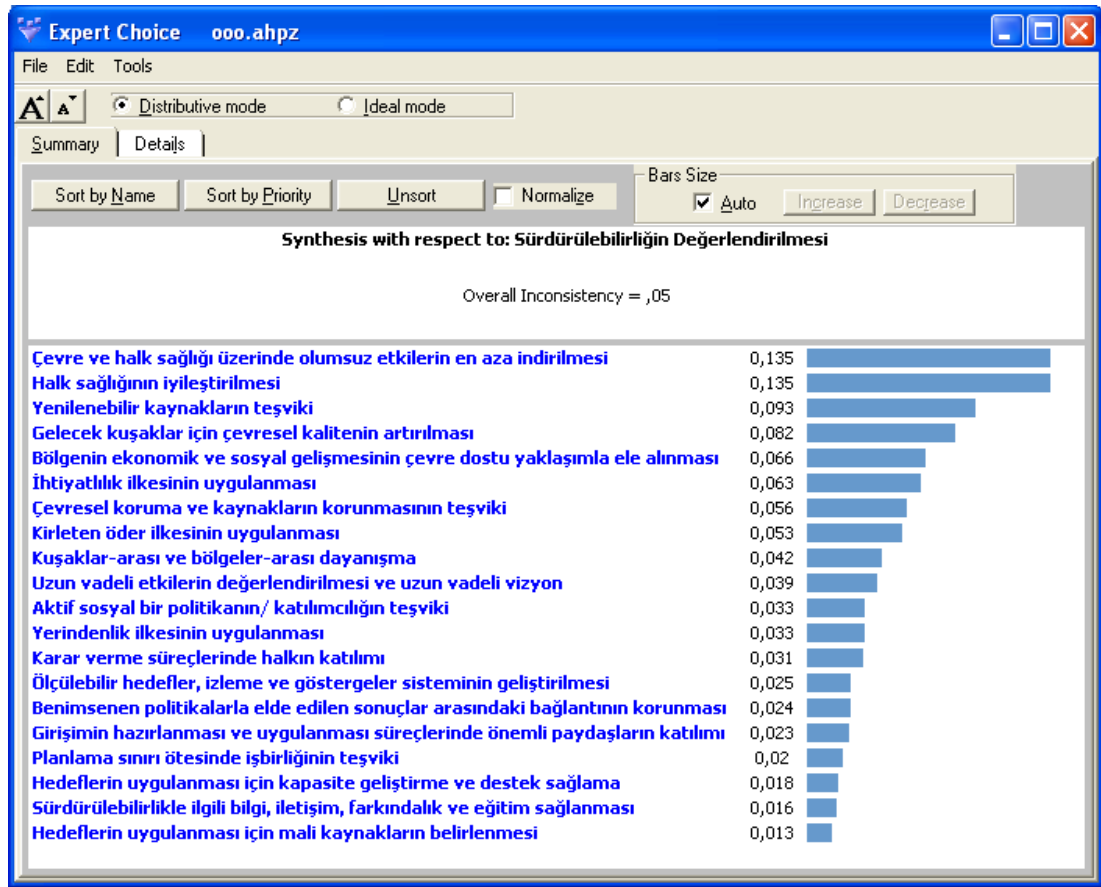
Çizelge 5.10. Expert Choice programı tarafından verilen bileşik görelî önem görüntüsü

“Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesinde en fazla etkileyen %36,4 ile “Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması”dır. “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu ilkesinde en fazla etkileyen %37,7 ile “Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması” alt ölçütüdür. “Katılım ve fikirbirliği” ilkesinde en fazla etkileyen ölçüt %33,4 ile “Karar verme süreçlerine halkın katılımı”dır. “Çevresel kaynakların korunması” ilkesinde en fazla etkileyen %32,5’lik paylarla “Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi” ve “Halk sağlığının iyileştirilmesi”dir. “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinde en fazla etkileyen %36,8 ile “Yerindenlik ilkesinin uygulanması” alt ölçütüdür.

Expert Choice programında yapılan sentez sonucunda ortaya çıkan göreceli önem tablosuna göre en yüksek ağırlıklı ölçüt “Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi” ve “Halk sağlığının iyileştirilmesi” dir (Çizelge 5.11).

Çizelge 5.11. Expert Choice programı tarafından verilen ağırlıklandırılmış göreceli önem tablosu

C3 - Sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda değerlendirme

Bu aşamada belirlenen sürdürülebilirlik ölçütleri, belirlenen yöntem doğrultusunda ağırlıklandırıldıktan sonra örnek planlar, plan açıklama raporları ve mekansal şemaları çerçevesinde ağırlıklı ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Son olarak sonuçlar herkesin anlayabileceği grafikler halinde sunulmaktadır.

Örnek planların kendi dinamikleri içinde değerlendirilip ve sonuçların ortaya konulabilmesi için, ilke ve ölçütlerin ağırlıklandırılmasında kullanılan AHS yöntemi

ile birer plan alternatifi gibi birbiriyle karşılaştırmasının uygun olmayacağı düşünülmüştür. Bunun yerine örnek olarak seçilen her bir planın ölçütler doğrultusunda değerlendirilmesi için basit ağırlıklandırmaya dayanan ve bir girdi ve bir çıktı sayfasından oluşan bir excel çalışma kitabı geliştirilmiştir.

Excel çalışma kitabının ilk sayfası ölçütlere göre plana belli bir derecelendirme içinde değerler verildiği girdi sayfasıdır. Kullanılan etki değeri çizelgesi ve sözel açıklamaları için Çizelge 5.12’de görülmektedir.

Çizelge 5.12. Etki değer çizelgesi

-3	Yüksek olumsuz etki
-2	Olumsuz etki
-1	Düşük olumsuz etki
0	Etki yok
1	Düşük olumlu etki
2	Olumlu etki
3	Yüksek olumlu etki

Girdi sayfasında ilkeler, alt ölçütler bunlara verilen etki değerleri, AHS metoduyla daha önce hesaplanmış bulunan ölçütlerin ağırlıklarının yanı sıra açıklamalar sütunu da bulunmaktadır. Bu sütunda kısa kısa her ölçüt için plana verilen puanın gerekçesi aktarılmaktadır. Bu sayfada ilkelerin aldığı etki puanı program tarafından otomatik olarak hesaplanmaktadır.

Planlama süreciyle paralel yürütülecek bir SD yöntemi içinde bu aşamada farklı paydaşların görüşlerini yansıtacak bir sistem kurulmuş olması önemlidir. Örneğin her paydaşın ölçütlere verdiği değer ayrı ayrı sisteme katılmalıdır. Eğer alternatifli çalışılan bir plansa, her alternatif için mutlaka karşılaştırmalı değerlendirmeler yapıp, somut sonuçlar ortaya konulmalıdır.

Bu aşamada kullanılan yöntemden bağımsız olarak ölçütlerin öznel olmasından kaynaklanan bir kısıt bulunmaktadır. Değerlendirme tamamen öznel olup, uygulamada farklı paydaşların ayrı ayrı değerlendirmesi ile bu öznellik aşılabilecektir.

5.1.4. D- Sonuçlar

D1 - Sonuçların değerlendirilmesi

Bu aşamada planın SD'den çıkan sonuçlar değerlendirilmeli, planın varsa en uygun alternatifi nedenleriyle ortaya konulmalı, ortak sonuçların yanı sıra paydaşların farklı görüşleri de bu aşamada aktarılmalıdır.

Plan/proje/programın zayıf olduğu yönlerin yanı sıra güçlü olduğu yönler de nedenleriyle açıklanmalı ve sürdürülebilirlik puanının artırılması için yapılması gereken değişiklikler de değerlendirmeyi yapan ekip tarafından açıklanmalıdır.

D2 - Planın optimizasyonu

Değerlendirme, hazırlık aşamasındaki bir plana uygulanıyorsa, olumsuz etkilerin giderilmesi için bir önceki bölümde ortaya konulan gerekli tedbirlerin plana yansıtılması gereklidir. Bu aşamada değerlendirme ekibi planı hazırlayan ekiple beraber çalışmalıdır.

D3 - Sonuçların yayınlanması ve izlenmesi

Değerlendirme sonuçlarının da planla beraber basılarak yayınlanması gereklidir. SD ile sürdürülebilirlik ilkeleri ve ölçütleri vasıtasıyla değerlendirilen plan, tamamlandıktan sonraki süreçte mutlaka devamlı ve periyodik olarak sürdürülebilirlik göstergeleri ile izlenmelidir ve raporlanmalıdır.

İzleme sisteminde ortaya çıkabilecek olumsuzlukların tespit edilmesi ve herkes tarafından rahatça anlaşılabilmesi için göstergeler oldukça önemlidir. Ayrıca göstergelerle izlemeden çıkan sonuçlar planın revizyonlarında da kolaylaştırıcı etki yaratacaktır. Başlı başına çok temel ve önemli bir konu olan sürdürülebilirlik göstergelerinin geliştirilmesi ve izleme sisteminin oluşturulması bu çalışmanın kapsamında yer almamaktadır.

5.2. Bursa 2020 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (1998)

1998 yılında çevresel odaklı planlama yaklaşımının yaygın bir dönemde hazırlanmış bulunan Bursa 2020 Strateji Planı, Bursa il sınırlarını kapsamaktadır. Plan, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Bursa Valiliği ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmış ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Plana ODTÜ ve Uludağ Üniversitesi başta olmak üzere pek çok kurum kuruluş ve sivil toplum örgütü temsilcileri katkı vermiştir [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

5.2.1. Planın hazırlanma süreci, niteliği, içeriği ve mevcut durumu

Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Planı olarak da adlandırılan plan gerek katılımcı yaklaşımı, gerek uzun vadeli vizyonu gerekse ayrıntılı hedef ve stratejileriyle Türkiye’deki ilk stratejik planlama yaklaşımıyla hazırlanmış plan olarak görülebilir.

Hazırlık sürecinde politika, plan, program, proje, para biçiminde tanımlanan 5P ilkesinin benimsendiğinin belirtildiği plan raporunda, amacın plan olmayıp, planlama yapmak olduğu belirtilmektedir. Planın önemli bir ilkesi sektörler arası ve sektörel eşgüdümün sağlanmasıdır. Bu kapsamda planlama süreci sonunda değil, içinde sektör temelli bir yaklaşım benimsenmesi vurgulanmaktadır [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Plan kapsamında Ülke ve Doğu Marmara Bölgesi basamağında 1/250.000 ölçekte, Bursa Metropolitan Bölge basamağında 1/100.000 ölçekte, Bursa Metropolitan Alan basamağında 1/25.000 ve Büyükşehir basamağında 1/5.000 ölçekte çalışmalar yapılmıştır [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Öncelikle belirlenen ölçeklerde ayrıntılı analiz çalışmaları yapılmış ve altlık verileri toplanmıştır. Bu verilerden özellikle sanayideki gelişmelerin tarımsal alanları ve su havzalarını etkileyeceği için kontrol altına alınması gerektiği sonucu plan raporunda vurgulanmaktadır. Bununla beraber bölgedeki mevcut planlar ve planlama çalışmaları da plan hazırlık sürecinde dikkate alınmıştır. Planda ilçeler bazında

mevcut kimlik, gelişme eğilimleri ve projeksiyon nüfusları ortaya konulmuştur [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Planın amacı [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997, s.159];

“2020 yılında sürdürülebilir, yaşanabilir bir çevre yaratılması, Bursa’nın tarihsel kimliğinin korunması doğrultusunda ve Türkiye’nin kalkınma politikası içinde Bursa ilinin sektörel gelişme hedeflerini, planlama ilkelerini belirleyerek bu ilkeler doğrultusunda sağlıklı gelişmesini ve büyümesini temin etmektir.”

Planlama yaklaşımı [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997, s. 159];

“Üst ölçekli planlar sorunları çözmek, gelişme süreçlerine müdahale etmek amacı taşıyan daha çok politika ve strateji bazında taktik kararları özetleyen dokümanlardır. Üst ölçekli planların hazırlanabilmesi için bir üst düzey politika çerçevesinin oluşturulması gereklidir. Bu yaklaşımla planlama çalışmasında fiziki planlamanın üstünde sektörel verilere göre sorunları, planlama ilkelerini, planlama ana kararlarını ve gelişme önerilerini, sorunlara müdahale stratejilerini belirlemek, bu belirlemeleri yaparken ilgili tüm kurumların görüşlerini alıp, planlama aşamasının her safhasında tartışmak, sorunları doğru tanımlamak ve gerçekçi müdahale biçimlerini oluşturmak” olarak belirlenmiştir.

Bu amaç ve yaklaşım doğrultusunda planlamada ana ilke koruma ve geliştirme ilkelerinin birbirleri üstüne gelmeyip, Bursa’nın sadece tarım ya da sadece sanayi kenti olmaması ilkesiyle korumaya ve gelişmeye ilişkin ilkeler belirlenmiştir.

Çizelge 5.13. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP koruma ilkeleri [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997]

Koruma ilkeleri
Bitkisel üretimde önemli paya sahip, Yenişehir, İnegöl, Mustafakemalpaşa, Karacabey ve Bursa Ovaları korunacaktır.
Toprak sınıfına bakılmaksızın ilgili kurum ve kuruluşlarca yatırım yapılarak, fiilen sulanan ve toplulaştırma yapılan alanların korunması esastır.
İlgili kuruluşların yatırım programında yer alan sulama alanları korunacaktır.
Üzerinde yetişen özel ürünler açısından önem taşıyan özel mahsul alanları (zeytin, kestane, incir, vb.) korunacaktır.
Alt ve üst yapı maliyetleri dikkate alınarak %20'den fazla eğimli alanların gelişmeye açılmaması esastır.
Orman Bakanlığı'na orman kadastro yapılarak belirlenmiş alanlarla, orman özelliği gösteren alanların korunması sağlanacaktır.
İçme suyu ve tarımda sulama amacıyla kullanılan ve kullanılacak olan barajların su kaynakları ve çevresindeki su toplama havzaları ile rezerv alanları korunacaktır.
2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” uyarınca belirlenen sit alanlarının korunması hedeflenmektedir.

Çizelge 5.13’de görüldüğü üzere tarımsal niteliği yüksek tarım topraklarının korunması koruma ilkelerinin odağını oluştursa da, ormanların, su kaynaklarının ve sit alanlarının korunması da ilkeler arasında yer almaktadır.

Çizelge 5.14. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP gelişme ilkeleri [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997]

Gelişme ilkeleri
Gelişme alanlarının, tarım alanlarını yok etmeyecek biçimde dengeli olarak geliştirilmesi esastır.
2020 yılında 4.240.000 kişi, tahmini toplam kentsel nüfus ise 3.789.460 olarak belirlenmiştir. İl içinde alt bölgelerin gelişme potansiyelleri dikkate alınarak dengeli dağılım sağlanmalıdır.
Yüksek yoğunluklu kentsel alanlarda nüfus ve iş alanlarının desantralizasyonunun sağlanması amacıyla alt kademe merkezlerin gelişmesini destekleyecek kararlar üretilenektir.
Sanayi bölgeleri, planın koruma ilke kararlarını desteklemek amacıyla tarımsal toprak niteliğinin düşük olduğu alanlarda özellikle organize sanayi bölgesi veya ihtisaslaşmış sanayi bölgesi şeklinde geliştirilecektir.
Kirlenici sanayiye kontrol altına almak amacıyla; ilgili kurum ve kuruluşların görüşü doğrultusunda ve doğal eşikler dikkate alınarak özel sanayi bölgelerinin (ihtisaslaşmış sanayi bölgesi) ayrılması, kontrol mekanizmalarının ve çevresel önlemlerin ayrıntılı olarak belirlenmesi sağlanacaktır.
Mevcut organize sanayi bölgelerinde var olan çevre kirliliği sorunlarını önlemek amacıyla arıtma tesisi yapma zorunluluğu ile ilgili kararlar oluşturulacaktır.
Yer seçimi yapılmış organize sanayi bölgelerinde hangi tesislerin kesinlikle yer almayacağı 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planının hazırlanması aşamasında belirlenecektir.
Organize sanayi bölgelerini destekleyecek küçük ve orta ölçekli sanayi bölgelerinin oluşturulması sağlanacaktır.
Gelişme alanlarında, beldelerin nüfus projeksiyonu ve projeksiyon dönemlerine göre gerekli konut alanlarının açılması esastır.
Belirlenen planlama bölgelerinde, bölgenin ihtiyacına yönelik sosyal donatı alanları oluşturulacaktır.
Bursa İl’i hizmet sektörünün, Türkiye ve bölge içindeki gelişen konumuna paralel bir şekilde geliştirilmesi hedeflenecektir.
İlçeler itibariyle, Bursa 2005 ve 2020 hedef yılı nüfus dengelerini bozacak noktasal sanayi, konut ve turizm kullanım kararlarının oluşturulmaması esastır.
Planın uygulanmasına dair kararların, planda önerilen devlet altyapı yatırım programları doğrultusunda uygulanmaları sağlanacaktır.
Bursa il’inde önemli bir sektör olan turizm sektörünün geliştirilmesi için kararlar ve uygulama stratejileri oluşturulacaktır.
Tarihsel kimliğin korunması gerektiği yerleşmelerde, nüfus artışı ve yığılmalara neden olacak kararların alınmaması hedeflenmektedir.

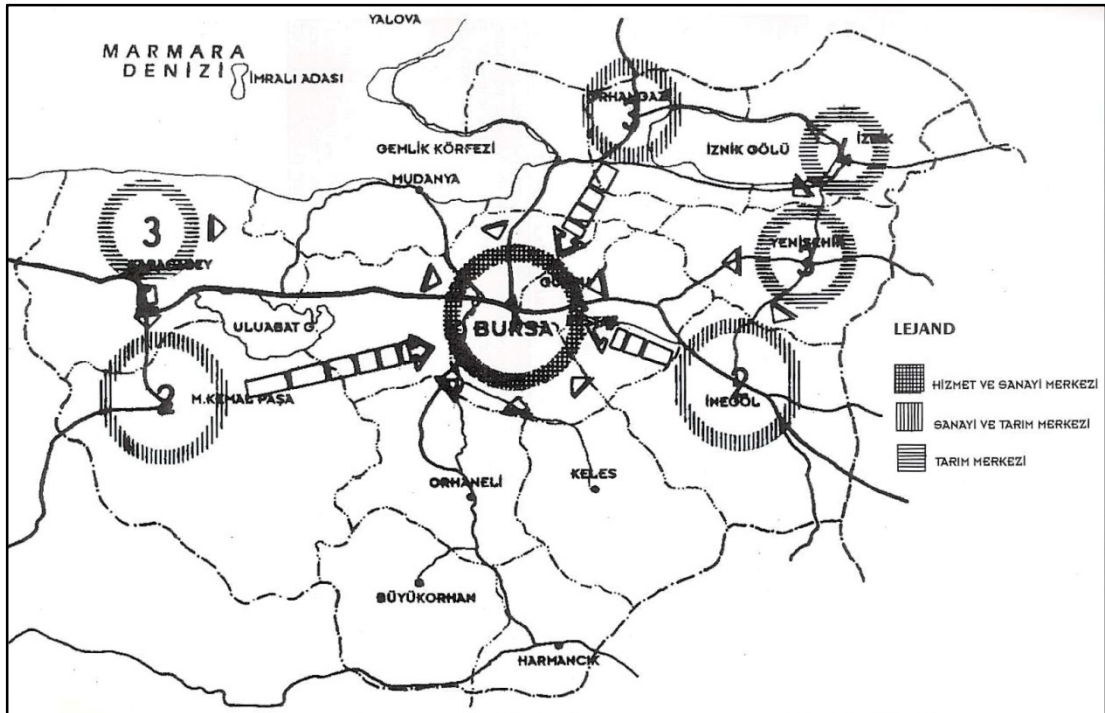
Çizelge 5.14’da yer alan gelişme ilkelerinin de koruma ilkelerinde olduğu gibi çok genel olduğu görülmektedir. Bununla beraber ilkeler, sanayinin gelişmesine dair temel kararları yönlendirmekte, nüfus ve kentsel gelişme açısından da bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır.

Bursa 2020 Yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP’de genel ilke ve hedefler çerçevesinde strateji ve planlama kararları belirlenmiştir (Çizelge 5.15). Bu kararların en başında ilçelerin il içindeki kimliklerini, birbiriyle ilişkilerini belirleyen tanımların oluşturulması gelmektedir. Daha sonra her planlama bölgesi ile ilgili ayrı ayrı plan

karar ve hedefleri oluşturulmuş ve bölgelerin özellikleri plan raporunda detaylandırılmıştır.

Çizelge 5.15. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP genel planlama kararları [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997]

Genel planlama kararları
Metropolitan alanda, boş sanayi alanlarında sanayinin ileri teknolojiye yönelmesi teşvik edilecek, sanayi ve yerleşimlerin merkezden desantralizyonunu sağlamaya ilişkin kararlar yeni merkezler oluşturularak desteklenecektir. Merkezde bulunan sanayi alanlarının sıhhileştirilmesi, çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin alınması ve arıtma tesisleri oluşturulması zorunludur. Metropolitan alanda hizmet sektörüne yönelik kullanımlar ile turizm desteklenecek, tarihsel yerleşimlerin kimlikleri korunacaktır.
Mustafakemalpaşa ve İnegöl'de yer seçimi yapılan organize sanayi bölgeleri plan verisi olarak kabul edilmiş ve Bursa merkezde sıkışan sanayinin bu ilçelere yönlendirilerek desantralize edilebileceği belirlenmiş, ancak her iki ilçenin tarımsal niteliği yüksek tarım topraklarına sahip olması nedeniyle bu organize sanayi bölgelerinde kirlenici sanayinin yer almaması öngörülmüştür.
Karacabey ve Yenişehir'de sadece tarımsal sanayi ağırlıklı sanayi alanları oluşturulacak ve bu ilçelerin tarımsal kimlikleri desteklenerek korunması için tedbirler alınacaktır.
Bursa İl'inin giriş kapısı konumunda bulunan Orhangazi çevresinde özel mahsul alanlarının bulunması nedeniyle bu bölgede yeni sanayi bölgesi oluşturulmayacaktır. Ancak, mevcut sanayilerin dışında sadece ileri teknoloji üreten merkezlerin oluşmasına izin verilmeyecektir.
İznik yerleşiminin mevcut tarihi ve turistik kimliği geliştirilecek ve bunu koruyabilmek için hiçbir türde ve ölçekte sanayinin oluşmasına izin verilmeyecektir.

Resim 5.1. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP il sınırları içinde merkezler kademelenmesi [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997]

Çizelge 6.6'dan ve Resim 6.12'den de görülebileceği üzere Bursa 2020 Strateji Planı'nda belirlenen stratejiler doğrultusunda Bursa Büyükşehir Belediyesi, sanayi alanlarını ve kentsel alanları havzanın batısına yani Aşağı Nilüfer Havzası'na yönlendirmektedir. Aşağı Havzada yeni organize sanayi bölgeleri oluşturularak sanayi yatırımlarının bu bölgelere yönlendirilmesi planlanmaktadır. Böylelikle havzanın üst kısımlarında oluşan kirliliğin tüm havzaya yayılması engellenmek istenmektedir. Ayrıca tüm sanayi bölgelerinde ve fabrikalarda arıtma tesislerinin tamamlanması ve çevre mevzuatına uygun olmayan deşarjların engellenmesi hedeflenmektedir [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Planda bu aşamada amaç ve genel ilkeleri gerçekleştirecek stratejik kararların ortaya konulması için her planlama bölgesi için ayrı ayrı planlama kararları geliştirilmiştir.

Resim 5.1'de görüldüğü gibi metropoliten bölge içindeki planlama bölgeleri şunlardır [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997];

- 1- İnegöl Planlama Bölgesi,
- 2- Mustafakemalpaşa – Karacabey Planlama Bölgesi,
- 3- İznik – Orhangazi Planlama Bölgesi,
- 4- Yenişehir Planlama Bölgesi,
- 5- Metropoliten Alan Planlama Bölgeleridir.

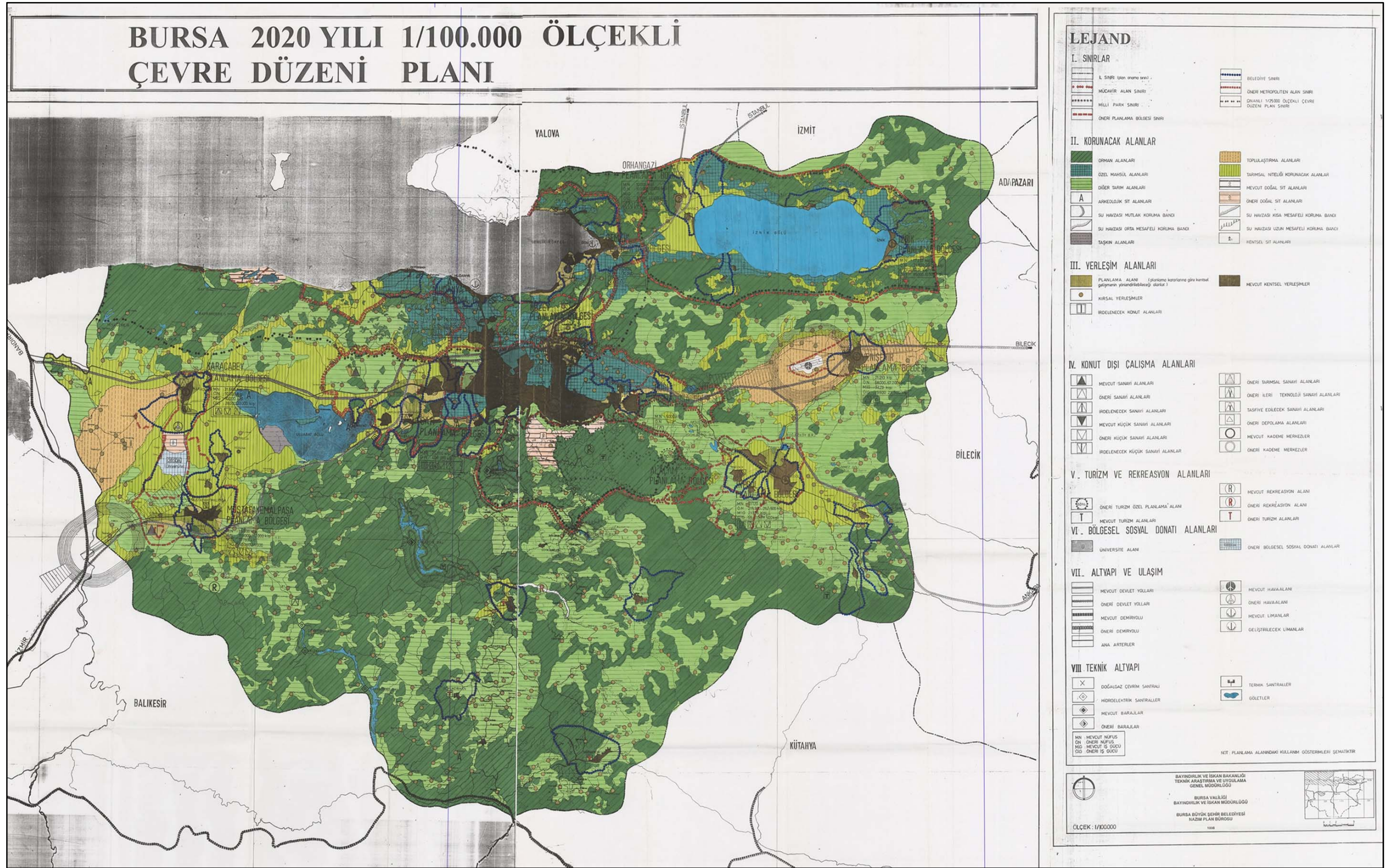
Plana göre (Resim 5.2), güneyde yer alan İnegöl Planlama Bölgesi sanayi ve tarım sektöründe ağırlığını sürdürecektir, alınan çevresel tedbirlere yönelik plan kararları ile beraber organize sanayi gelişimi kararı alınmıştır. Mustafakemalpaşa – Karacabey Planlama Bölgesine yönelik kararlarda bölgenin hizmet sektöründe gelişerek 2. kademe merkez niteliği kazanacağı, tarımsal faaliyetler korunurken özellikle Mustafakemalpaşa'nın sanayi sektöründe güçleneceği vurgulanmıştır. Plan kararlarında özellikle bazı alanlarda ÇED uygulaması yapılması, su kaynaklarında kirliliğin önlenmesine dair tedbirlerin alınması dikkat çekicidir [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Kuzeyde yer alan İznik – Orhangazi Planlama Bölgesinde sanayinin gelişmesi durdurulmuş, gelişme ileri teknolojiye yönlendirilmiştir. Mevcut sanayi tesislerinin çevresel etkilerinin azaltılmasına yönelik plan kararları üretilmiştir. 2. Kademe merkez olarak nitelenen İznik’te hiçbir sanayi tesisine izin verilmeyecek, bölge tamamen tarımsal, tarihi ve kültürel merkez olacaktır. Yine 2. Kademe merkez olarak planlanan Yenişehir Planlama Bölgesinin tarımsal ağırlıklı niteliğini korumasına yönelik kararlar alınmıştır [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997].

Metropolitan alan içinde de metropolitan bölgede olduğu gibi planlama bölgeleri oluşturulmuştur. Metropolitan alan içindeki planlama bölgeleri şunlardır [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997];

- “ 1- Mudanya – Gemlik Planlama Bölgesi
 2- Doğu Planlama Bölgesi
 3- Uludağ ve Alaçam Planlama Bölgesi
 4- Batı Planlama Bölgesi
 5- Merkez Planlama Bölgesi
 6- Kuzey Planlama Bölgesi”

Metropolitan alan içinde özellikle doğal kaynakların korunmasına yönelik planlama kararları doğrultusunda gelişme yönü batı olarak tespit edilmiştir. Alanın genel olarak sanayi niteliğinin durdurulup, hizmetlere kaydırılması planlanmıştır. Özellikle sanayi bölgelerindeki boş kısımların ileri teknolojiye sanayi ile doldurulması, yeni sanayi bölgesi oluşturulması ve mevcut tesislerin arıtma tesislerini kurmalarına yönelik plan kararları geliştirilmiştir. Batı Planlama Bölgesinde ise gelişme yönü olarak plan kararları üretilirken, alandaki noktasal sanayi tesislerin önüne geçilmeye çalışılmış ve bu amaçla organize sanayi bölgesi önerilmiştir. Alanda ayrıca rekreasyon alanları, çalışma alanları ve konut alanları planlanmıştır.

Resim 5.2. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Strateji Planı [Bursa Büyükşehir Belediyesi, 1997]

Planın uygulanması ve izlenmesi:

Bursa Çevre Düzeni Strateji Planı raporunda, planın uygulanması ve izlenmesine dair strateji – planlama kararlarının uygulanmasına yönelik; yasa önerileri, kuruluşların görev ve sorumluluklarının tanımlandığı bir kısım bulunmaktadır.

Öncelikle koruma alanları ile ilgili olarak kuruluşların görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bu kapsamda ağırlıkla doğal kaynakların korunması ile ilgili olmak üzere kurumların yapacakları mevzuat ve planlama çalışmaları daha sonra geliştirme alanları ile ilgili olarak kuruluşların görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bu kapsamda çok genel olarak Sanayi Bakanlığı, Sanayi Ticaret Odası, Turizm Bakanlığı gibi kuruluşlara görevler verilmiştir.

Planın mevcut durumu

1998 yılında hazırlanan 1/100.000 Ölçekli Bursa 2020 yılı ÇDP’de 2000 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı, 2003 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2006 yılında da İl Genel Meclisi tarafından değişiklikler yapılmıştır. Ancak gerçekleştirdikleri yazışmalarla ilk olarak 29 Aralık 2008’de Çevre Orman Bakanlığı’nın, sonra da 2 Kasım 2009’da Bayındırlık ve İskan Bakanlığı plan üzerindeki yetkisini çekmiştir. Şu an halen yürürlükte olan planın yetkisi tamamen İl Özel İdaresi ve Büyükşehir Belediyesi’ndedir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Nisan 2009’da yeni bir 1/100.000 ÇDP hazırlama çalışmalarına başlamıştır. Valilik, Belediyeler, resmi kurumlar, üniversite, akademik ve meslek odaları, siyasi partiler, sendika, dernek ve vakıflar gibi Bursa’nın kent dinamiklerinin katılımıyla yapılan çalışmalar ve toplantılar sonucunda belirlenen planlama genel ilkeleri Bursa Kent Konseyi Genel Kurulu’nda yaklaşık 700 kişinin katıldığı toplantıda oy birliğiyle Ekim 2010’da kabul edilmiştir. Bu yeni planın hazırlık çalışmaları halen devam etmektedir.

5.2.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi uygulaması

Ön uygunluk analizi

Planın hazırlandığı dönemde henüz Türkiye’de uygulanmamış olan stratejik bir yaklaşım kullanılmıştır. Planın hazırlık sürecinde halk temsilcileri görülmemekle beraber paydaşların katılımı sağlanmış, bölgede diğer plan ve projelerle uyum gözetilmiş, hedefler, stratejiler ve ilkeler ortaya konulmuştur. Ayrıca planın uygulanmasında kurumlara düşen roller tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda planın ön uygunluk analizi yapıldığında plan 4 soruya hayır cevabı vermiş olsa da üretildiği dönemin koşulları içinde SD’ye tabi tutulabilecek bir plan olarak görülmektedir (Çizelge 5.16).

Çizelge 5.16. Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi

Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/ stratejilerle uyumlu mudur?	Evet
GZFT analizleri var mı?	Hayır
Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?	Evet
Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet
Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?	Hayır
Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?	Evet
Paydaş ve halk katılımı var mıdır?	Evet
Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?	Hayır
Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?	Hayır

Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi

Bu kısımda, Bölüm 5.1.3'de belirlenmiş ve ağırlıklandırılmış olan sürdürülebilirlik ölçütleri kullanılarak Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi yapılacaktır. Bunun için basit ağırlıklandırma yöntemine dayanarak hazırlanan Excel çalışma kitabı kullanılacaktır. Buna göre bir girdi sayfası bir de çıktı sayfası bulunmaktadır. Girdi sayfasından girilen veriler ve özet açıklamalar çıktı sayfasına aktarılmakta ve grafiksel olarak gösterilmektedir.

Buna göre Çizelge 5.17'de görülen girdi sayfasına girilen değerler açıklamalarla beraber Çizelge 5.18'de görülen çıktı sayfasına program tarafından aktarılmaktadır.

Çizelge 5.17. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Girdileri

Plan/proje/programın adı:

Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı

Kısa açıklaması:

Bursa il sınırlarını kapsayan Bursa 2020 Strateji Planı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Bursa Valiliği ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmış ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 1998 yılında onaylanmış olan 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planıdır.

Değerlendirme İlkeleri ve Ölçütleri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
	Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk	2,63	23%	
A1	Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon	3	17,0%	Plan 2020 yılı vizyonu ile hazırlandığı dönemden 22 yıl sonrasını planlayan oldukça uzun vadeli bir vizyona sahip
A2	Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma	1	18,6%	Kuşaklar arası dayanışmaya dair bir karar olmamakla beraber, bölgeler arası dayanışma adına merkez kademelenmeleri ve ilişkileri tanımlanmış
A3	Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması	3	36,4%	Gerek sanayi gelişiminin Nilüfer Çayı havzasının güneyine verilerek kirlетici etkinin azaltılması, gerekse arıtma tesislerinin kurulması gibi kararlar oluşturulmuş
A4	İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması	3	28,0%	Tarım alanları ve su kaynaklarına yönelik ihtiyatlı ilkeler bulunmakta

Çizelge 5.17. (Devam) Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu		2,15	17%	
B1	Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması	3	37,7%	Özellikle ekonomik gelişmede ve sanayinin gelişiminde çevre dostu bir yaklaşım göze çarpıyor.
B2	Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki	2	18,8%	Katılımcılık adına Türkiye'de bir ilk olmakla beraber yeterli mekanizmalar oluşturamamıştır.
B3	Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki	2	32,1%	Bu konuda pek çok planlama ilkesi ve kararı mevcuttur ancak araçlar yeterli olarak tanımlanamamış, uygulama ve izlemeye kararların yerine getirilebilmesi için teşvik mekanizması geliştirilememiştir.
B4	Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki	0	11,4%	Analizlerde plan sınırı ötesinde değerlendirmeler yoğun olarak yapılmış olup, plan kararlarında yansımaları görülememektedir
No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
Katılım ve fikirbirliği		-0,10	9%	
C1	Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı	3	24,5%	Planın hazırlık sürecinde paydaşların katkısı alınmış, uygulamada ise yine paydaşlara görevler verilmiştir.
C2	Karar verme süreçlerinde halkın katılımı	-1	33,4%	Kamu kurum kuruluşları, Belediyeler ve odalarca plana katkı sağlanmış olup rapordaki listede halk temsilcileri görülememektedir.
C3	Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması	0	25,4%	Katılımcı toplantılarındaki görüşlere dair bir veriye ulaşılamamış olmakla beraber, planlama ilkeleri ile mekansal şema uyumludur.
C4	Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması	-3	16,7%	Bu konuda herhangi bir ilke kararı görülememiştir.

Çizelge 5.17. (Devam) Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
Çevresel kaynakların korunması		1,30	42%	
D1	Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi	2	32,5%	Planın arıtma tesisleri ve tarım alanları özelinde hassas olduğu görülmektedir.
D2	Yenilenebilir kaynakların teşviki	0	22,3%	Yenilenebilir kaynaklara yönelik kararlar görülememektedir.
D3	Halk sağlığının geliştirilmesi	2	32,5%	Sosyal donatıların geliştirilmesi yönünde genel kararlar içermektedir.
D4	Kirleten öder ilkesinin uygulanması	0	12,7%	Bu konuda bir ilke geliştirilmemiştir.
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması		-2,70	9%	
E1	Yerindenlik ilkesinin uygulanması	-3	36,8%	Yerindenlik ilkesine dair planda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.
E2	Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi	-1	15,0%	Mali kaynaklar belirlenmemiş sadece genel olarak sorumlu kurumlar belirtilmiştir.
E3	Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama	-3	20,0%	Planın uygulanma sürecinde kapasite geliştirmeye yönelik herhangi bir destek programı görülmemektedir.
E4	Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi	-3	28,2%	Herhangi bir izleme ve gösterge sistemi bulunmamaktadır.

% 23 ağırlığa sahip “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesi için plan 2,63 puan almıştır. Plan ilkenin alt ölçütlerinde genel olarak yüksek puanlar almıştır. Ancak bölgeler arası dayanışma adına merkez kademelenmeleri ve ilişkilerini tanımlamaktan öteye gidememiş ayrıca kuşaklar arası dayanışmaya dair herhangi bir karar geliştirememiş olduğu için tam puan alamamıştır.

%17’lik bir ağırlığı bulunan “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesi için toplam 2,15 puan almıştır. Özellikle ekonomik gelişmede ve sanayinin gelişiminde çevre dostu bir yaklaşımı olduğu görülen plan uygulama ve izlemede kararların yerine getirilebilmesi için teşvik mekanizması geliştirememiştir. Bu ilke ışığında planın puanını düşüren bir diğer kriter de planın planlama sınırının ötesinde herhangi bir işbirliği öngörmemesidir. Özellikle de su havzalarının korunması bağlamında böyle bir sınır ötesi işbirliğine olan ihtiyaç açıktır.

%9 ağırlığı olan “Katılım ve fikir birliği” ilkesinde plan -0,10 puan almıştır. Planın hazırlık sürecinde paydaşların katkısı alınmış, uygulamada ise yine paydaşlara görevler verilmiş olması oldukça önemli ve olumludur. Ancak sadece kamu kurum kuruluşları, Belediyeler ve odalarca plana katkı sağlanmış olup rapordaki listede halk temsilcileri görülememektedir. Ayrıca plan hazırlık ve uygulama aşamalarında katılımın önünü açacak herhangi bir iletişim, farkındalık ve eğitim çalışması da yer almamaktadır.

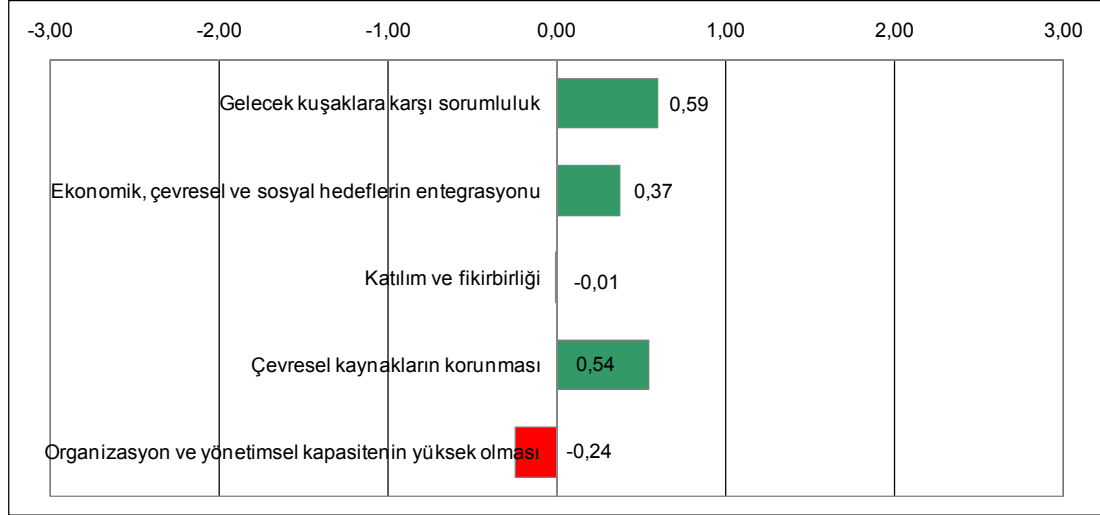
%42 ile en yüksek toplam ağırlığı olan “Çevresel kaynakların korunması” ilkesine ölçütüne göre plan tüm çevre odaklı planlama döneminde üretilmiş olmasına rağmen, beklenenin altında 1,30 puan almıştır. Bunun nedeni kirleten öder gibi uygulama araçlarının yetersizliği, halk sağlığının geliştirilmesine yönelik kararların azlığı, yenilenebilir kaynaklara dair hiç bir ilkenin benimsenmemiş olmasıdır. Kaldı ki planda sürdürülebilirlik açısından ülkemizde önemli bir müdahale alanı olması gereken depremselliğe dair hiçbir tedbir ya da analiz de yer almamaktadır.

%9 ağırlıkla “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinde de planın -2,70 gibi çok düşük bir etki değeri aldığı görülmektedir. Bunun en temel nedeni planın herhangi bir izleme ve gösterge sistemi bulunmamasıdır. Uygulamada mali kaynaklar belirlenmemiş sadece genel olarak sorumlu kurumlar belirtilmiştir. Ayrıca planın uygulanma sürecinde kapasite geliştirmeye yönelik herhangi bir destek programı görülmemektedir ve plan kapsamında yerindenlik ilkesini destekleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Çizelge 5.18. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bursa ÇDP'nin değerlendirilmesi çıktıları

[illegible]

Çizelge 5.19. Sürdürülebilirlik ilkelerine göre Bursa ÇDP için ağırlıklı sonuçlar

Sonuçların değerlendirilmesi

Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP çevre odaklı planlama yaklaşımı içinde stratejik bir bakış açısıyla hazırlanmış ilk plan niteliğindedir.

Plan gelecek kuşaklara karşı sorumluluğu çevresel ve tarımsal kaynakların özellikle korunmasına vurgu yaparak göstermektedir. Planda ekonomik gelişme sağlanırken çevresel kaynaklar da gözetilmekte ve bu ikisi arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır. Planda çevresel kaynakların korunması için bu kadar çaba sarf edilirken aldığı puanın düşük olmasının en temel nedeni buna yönelik uygulama mekanizmalarını geliştirememiş olması gibi görülmektedir.

Plan genel olarak sosyal hedefler konusunda zayıf kalmaktadır. Katılım ve fikirbirliğinin ilk örneklerinden olan planda halk temsilcileri yer almamaktadır. Bununla beraber planın en zayıf yanı organizasyonel kapasitenin düşük olması olarak çıkmaktadır. Bunun sebepleri ise planın izleme sisteminin olmayışı dolayısıyla sürdürülebilirliği sağlayamaması, hedeflere ulaşmada herhangi bir kapasite geliştirme çalışması öngörmemesi ve planın uygulamasını kurumların inisiyatifine bırakması olarak sıralanabilir.

5.3. Bilecik 2030 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (2008)

İl çevre düzeni planlaması konusunda etkili ve uygulanabilir planlama süreci ile ilgili sorunlar yaşayan valilik ve belediyelere rehberlik yapılması amacıyla, 2006 yılı içinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca ihalesi gerçekleştirilen “Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi” kapsamında ele alınan yeni süreç, programlama, başarı ölçüm sistemi ve yönetimi, izleme değerlendirme sistemi, katılımın kurumsallaşması ve plan düzeyleri arasında karar ve bilgi akımı açısından olumlu gelişmeler içermekte ve “yeni planlama sürecinin” yaygın olarak kullanılan “stratejik planlama” anlayışı ile ele alınması gereği, temel prensip olarak kabul edilmektedir. Çalışmada geliştirilen 5 aşamalı bir planlama sistemi yaklaşımı bulunmaktadır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2008];

1. Planlama öncesi hazırlıklar - planlamanın planlaması aşaması
2. Etüt ve analiz aşaması - mevcut durum ve kapasitelerin belirlenmesi
3. Sentez aşaması
4. Stratejik amaç, karar ve programların oluşturulması ve mekânsal plan elde edilmesi aşaması
5. Uygulama aşaması - planlamanın yönetimi

Bu projenin sonuçları dikkate alınarak hazırlanan pilot uygulama projesinin çalışma alanı olarak Bilecik İli seçilmiş, il kapsamında çok sayıda yerinde inceleme ve stratejik karar toplantıları düzenlenmiş ve Bilecik ilinin çok sektörlü kalkınma ve mekânsal boyutta planlamasına ilişkin yürütülen 1/100.000 ölçekli İl ÇDP çalışmaları tamamlanmıştır.

5.3.1. Planın hazırlanma süreci, niteliği, içeriği ve mevcut durumu

Bilecik ÇDP, plan kademelenmesinde görülen aksaklıkların bertaraf edilmesi amacıyla; Marmara Bölgesi bütününde fiziksel gelişme öngörülerini çalışmasından yararlanılarak, İl'in TR 41 İstatistikî Bölge Birimi (Bursa-Bilecik-Eskişehir) içindeki

yeri incelenerek ve komşu iller çevre düzeni planları göz önünde bulundurularak üretilmiştir. Dolayısıyla, İl sınırları içinde yerel yönetimlere verilen görev ve yetkilerin sağlıklı yönlendirilmesi için bir engel olarak nitelendirilebilecek üst ölçekli plan eksikliği giderilmeye çalışılmıştır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a].

İlk aşamada, üst ölçekli gelişme öngörülerinden referans alınarak, İl'in TR 41 istatistiki bölge birimi içindeki yeri araştırılarak ve komşu iller dinamikleri tanımlanarak bağlı bulunduğu sistem içindeki yeri ve sürdürülebilir kalkınmasına olanak sağlayacak çevresel, sosyal, ekonomik hareketlerinin çerçevesi tanımlanmıştır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a].

İkinci aşamada, mevcut durumu ortaya koymaya ve ekolojik değerlendirmeler yapmaya olanak sağlayacak veri setlerini oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Analitik etüt ve sentez raporunda çok ayrıntılı doğal yapı (jeolojik, jeomorfolojik, hidrolojik, biyolojik yapı, toprak kabiliyeti, orman ekosistemi) demografik yapı, ekonomik yapı, tarihsel gelişim, peyzaj, koruma alanları, ulaşım, enerji, iletişim, çevre sorunları, atık yönetimi, bölgeye yönelik projeler ve yatırımlar gibi altlık verileri ve saptamalar ortaya konulduğu görülmektedir. Veriler sayısallaştırılarak coğrafi bilgi sistemine aktarılmış ve mekansal şemalara temel oluşturmuştur [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a].

Doğal yapı özelinde yapılan değerlendirmeler, Bilecik İli ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarında uçurum olarak nitelendirilebilecek büyük farklılıkların azaltılmasına yönelik stratejik kararların alınmasında, mekansal, yönetsel, işlevsel kümelerin tanımlanmasında temel yönlendirici olarak kullanılmıştır. Katılımcı değerlendirme toplantılarıyla uygulanabilirliği test edilen mekansal çözümlemeler doğrultusunda plan üretilmiştir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a].

Değerlendirmeler sonucunda Sakarya Vadisi ve onun bir kolu olan Karasu Deresi Vadisi ilin coğrafi ve ekonomik yapısını şekillendiren temel unsurlar olarak benimsenmiştir. Eskişehir-Bozüyük-Bilecik-Vezirhan-Osmaneli aksı üzerinde sanayi

ağırlıklı bir gelişme görülürken, bu aksa asılan ve Sakarya vadisinde yer alan İnhisar, Gölpazarı ve Yenipazar yerleşmelerinde tarımsal üretim ağırlıklı bir yapı görülmektedir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008a].

Planda, uygulamayı güçleştiren kesin çizgiler ve yerel inisiyatiflere söz hakkı tanımayan arazi kullanım kararlar yerine, stratejik değerlendirmelere yer verilmiş ve arazi kullanım yönetiminin de içinde tanımlandığı bir dizi yerel yönetim karar destek sistemi tanımlanmıştır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b].

Plan uygulama ilke ve araçlarının tanımlanmasında ortaya konulan sistem yaklaşımı sürecinde, karar hazırlıkları, kararların alınarak planlamaya aktarılması ve üretilen planların uygulamaya geçirilmesinden oluşan ve birbirinden kopmaksızın devam etmesi gereken süreç tasarımı kapsamında üç temel aşama tanımlanmıştır. Bu aşamalar Şekil 5.4’de gösterilmektedir.

Şekil 5.4. Plan uygulama ilke ve araçlarının tanımlanmasında sistem yaklaşımı [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Bu kapsamda öncelikle paydaşlarla yapılan güçlü, zayıf, fırsat, tehdit analizinden, anketlerden ve altlık verilerden planlamaya esas ana stratejiler, alt stratejiler ve bunların uygulama stratejileri ortaya konulmuştur.

Doğal yapıya ve çevreye ilişkin dört ana strateji belirlenmiştir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b];

- Doğal alanların ve ekolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi
- Su yönetimi
- Çevre kirliliğinin önlenmesi
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında eğitsel, yönetsel ve ekonomik önlemlerin alınması ve bilimsel çalışmalara öncelik verilmesi

Demografik yapıya ilişkin iki ana strateji belirlenmiştir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b];

- İl’de nüfusun dengeli dağılımının sağlanması
- İl’deki nüfusun niteliğinin artırılması

Sosyo-ekonomik yapıya ilişkin ise çok daha fazla sayıda bulunmaktadır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b];

- Sürdürülebilir tarım pratiklerinin uygulamaya geçirilmesinde teknik önlemlerin alınması
- Sürdürülebilir tarım pratiklerinin uygulamaya geçirilmesinde eğitsel-yönetsel önlemlerin alınması
- Tarım-sanayi-turizm entegrasyonunun sağlanması ve tarımsal ürünün pazarlanmasında yeni organizasyonlara gidilmesi
- Bilecik il bütününde dengeli ve sürekli kalkınma sürecinin yaratılmasında sanayi sektörünün katalizör olarak kullanılması
- Sürdürülebilir madencilik uygulamalarının başlatılması
- Kamu hizmetlerinde kalitenin artırılması
- Sosyal hizmetlerde nitelik artışının sağlanması

- Özel sektör hizmet yelpazesinin genişletilmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi
- Turizm sektöründe hizmet kalitesinin artırılması
- İl'in sahip olduğu doğal-kültürel kaynakların alternatif turizm doğrultusunda çeşitlendirilmesi ve yerel halkın turizmden aldığı gelirin artırılması
- Turizmi geliştirmeye yönelik yönetsel yapının kurgulanması ve işbirliği ağların sağlanması
- Turizm sektörünün gelişimine ve sürdürülebilirliğine ilişkin toplumsal katılım ve bilincin yaygınlaştırılması
- Kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi
- Çağdaş yaşamın gerekleriyle uyumlu, halkın ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir anlayışla fiziki ve sosyal alt yapı çalışmalarının yürütülmesi
- İl içi ve çevre iller ulaşım altyapısının geliştirilmesi ile ulaşım olanaklarının artırılması
- Ulaşım ve lojistik sektörlerinin bütüncül olarak planlaması
- Afet yönetim merkezinin kurularak afet yönetim sisteminin oluşturulması

Sürdürülebilirliğe, çevre ve yaşam kalitesine vurgu yapan ana stratejilerin oldukça kapsamlı olduğu görülmektedir.

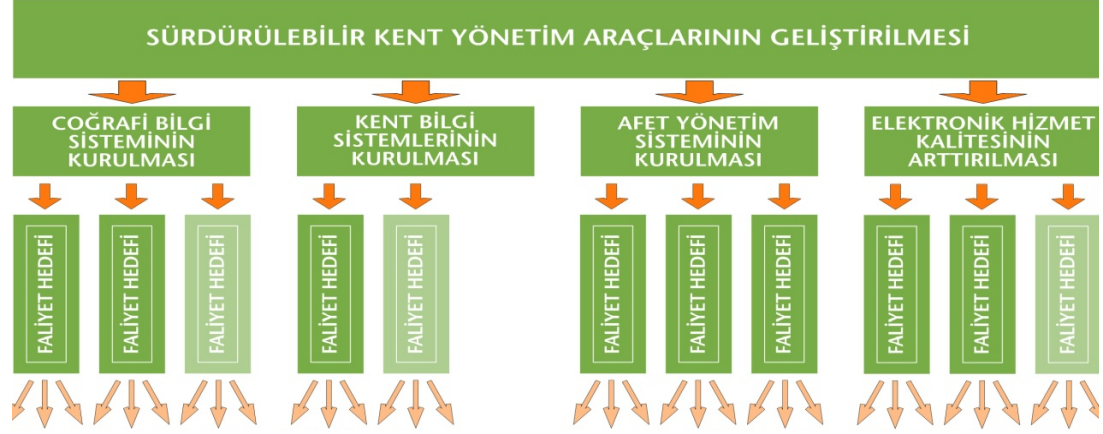
Üçüncü aşamada ise Planda ortaya konulan stratejik amaçların hayata geçirilmesinde uygulama ilke ve araçları sıralanmıştır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c].

Planın ideal ve faaliyet hedefleri

Planın eylem programında 5 başlık altında planın ideal hedefleri ve bu ideal hedeflerin altında faaliyet hedefleri onun altında da ayrıntılarıyla öneri projeler belirlenmiştir. İdeal Faaliyet hedefleri; kentsel alt yapının kurulması (sürdürülebilir kent yönetim araçları), sosyal sermayenin güçlendirilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, ekonomik temel yaratılması, mekânda verimlilik artışının sağlanmasıdır. İdeal hedefler aşağıdaki gibi olup, bunların uygulama hedefleri EK-1'de verilmektedir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c].

Kentsel altyapının kurulmasının temelinde sürdürülebilir kent yönetim araçlarının geliştirilmesine yönelik ideal hedefler Şekil 5.5'de görülmektedir. Bu hedefler oldukça yenilikçi ve izlemeyi destekleyici araçlar geliştirmektedir.

Kentsel alt yapının kurulması

Şekil 5.5. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde sürdürülebilir kent yönetim araçları [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

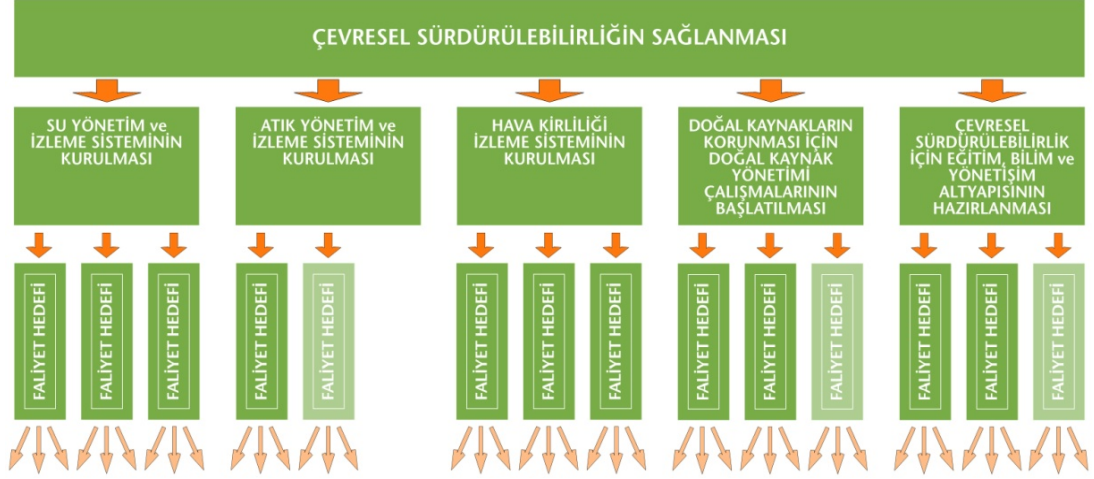
Sosyal sermayenin güçlendirilmesi

Şekil 5.6. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde sosyal sermaye güçlendirme araçları [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Sosyal sermayenin güçlendirilmesine yönelik ideal hedefler Şekil 5.6'da görülmekte olup geniş kapsamlı ve sürdürülebilir eğitim hedefleri konmuştur.

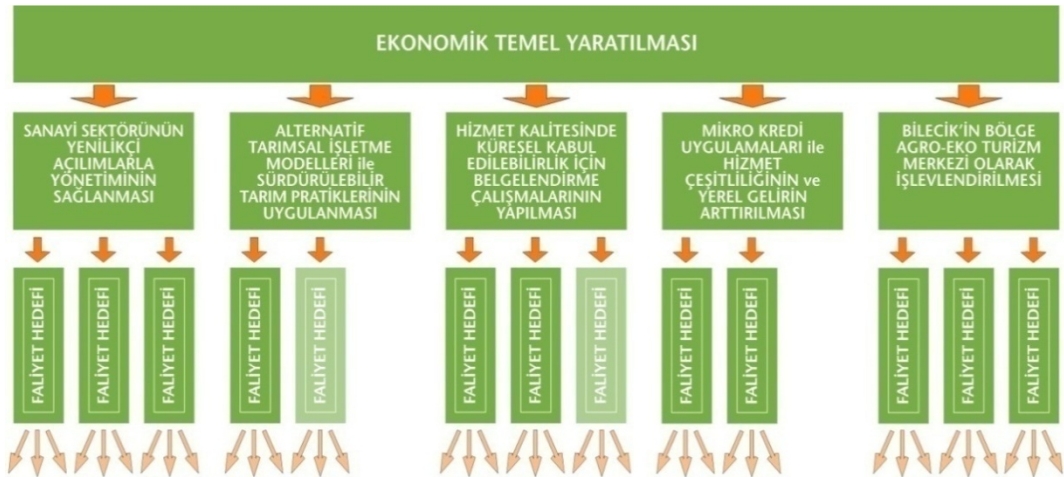
Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması

Şekil 5.7. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde çevresel sürdürülebilirlik öncelikleri [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında su kaynakları yönetimi, hava kirliliği, doğal kaynaklara yönelik izleme sistemleri geliştirilmesi ve sürdürülebilirlik konusundaki eğitim, yönetim altyapısı hedefleri dikkat çekicidir (Şekil 5.7).

Ekonomik temel yaratılması

Şekil 5.8. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde ekonomik temel yaratacak unsurlar [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Şekil 5.8’de görülen ekonomik temel yaratılması hedefi altında çok kapsamlı şekilde ekonomik gelişmeye yöne verecek hedefler belirlenmiştir. Eko-turizmin teşviki de bu hedefler arasında görülmektedir.

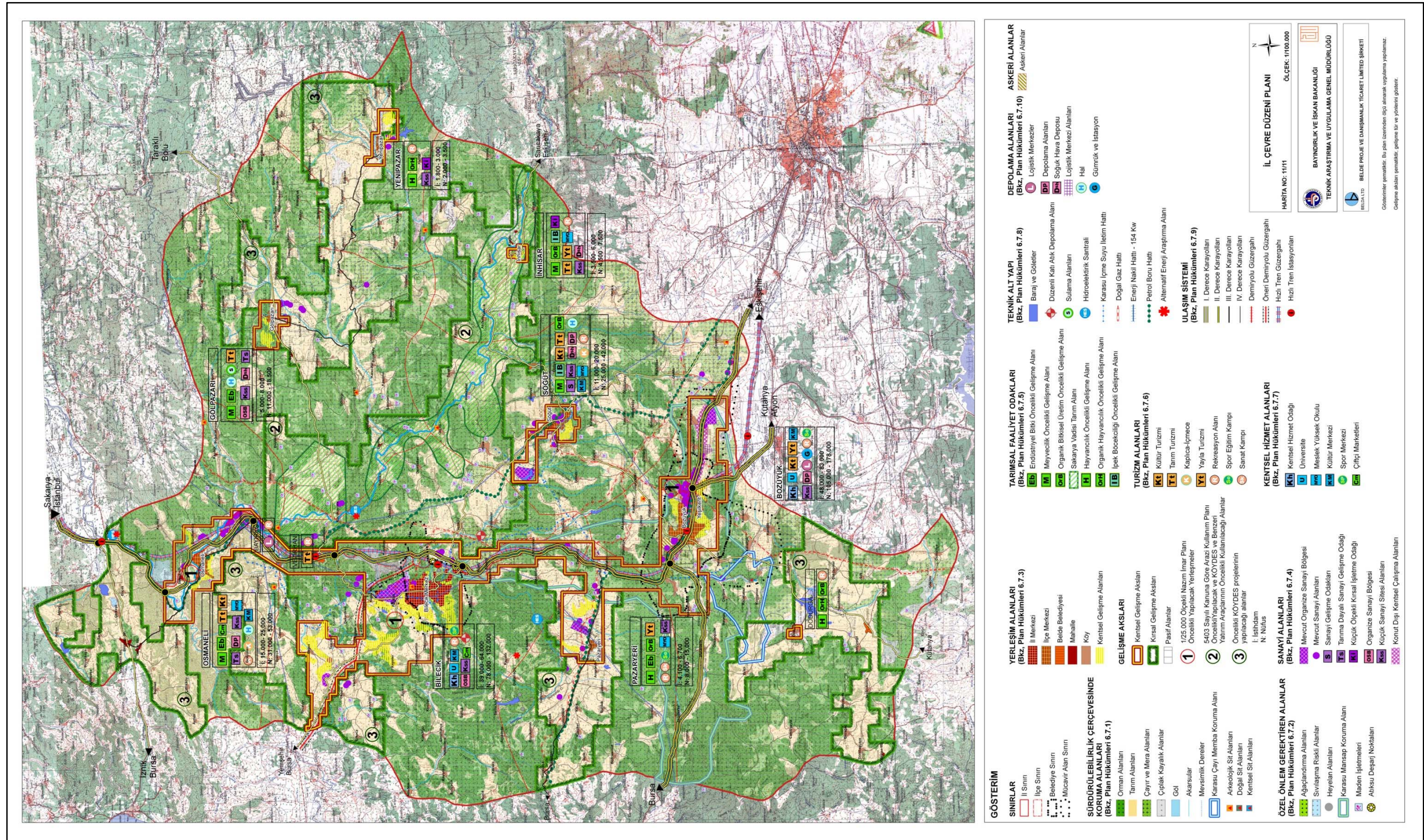
Mekânda verimlilik artışının sağlanması

Şekil 5.9. Bilecik İl Bütünü ÇDP politika ve stratejilerinin hayata geçirilmesinde mekanda verimlilik artışını sağlayacak girişimler [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Şekil 5.9’da görülmekte olan mekanda verimlilik artışının sağlanması altında ise ağırlıklı ulaşım ağı ve ekonomik kalkınma konularına odaklanıldığı tespit edilmiştir.

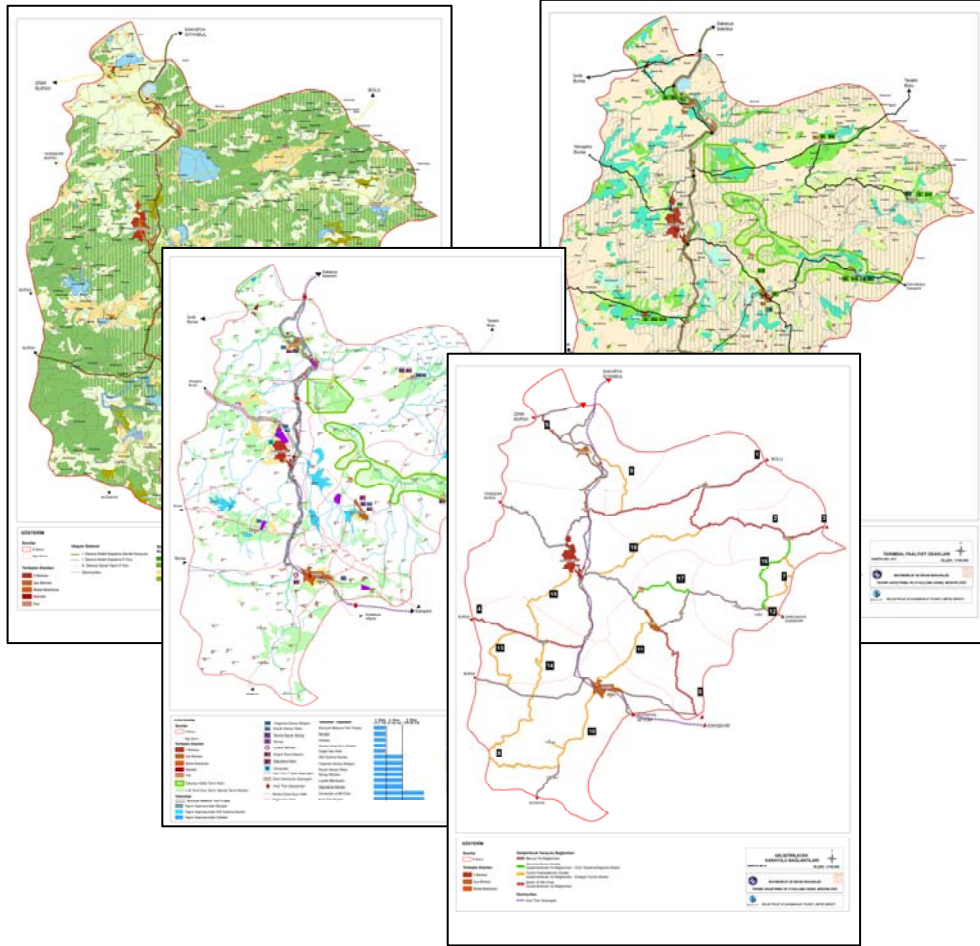
Yukarıda açıklanan süreç kapsamında Bilecik Valiliği ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca birlikte elde edilen 1/100.000 ölçekli Bilecik İl ÇDP (Resim 5.3), 10 adet Tematik Pafta, Plan Açıklama Raporu, Plan Eylem Programı ve Plan Notlarından oluşmaktadır. Plan notlarında açıklandığı üzere plan kapsamında koruma, gelişme ilkeleri ve planlama ilkeleri tanımlanmıştır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c].

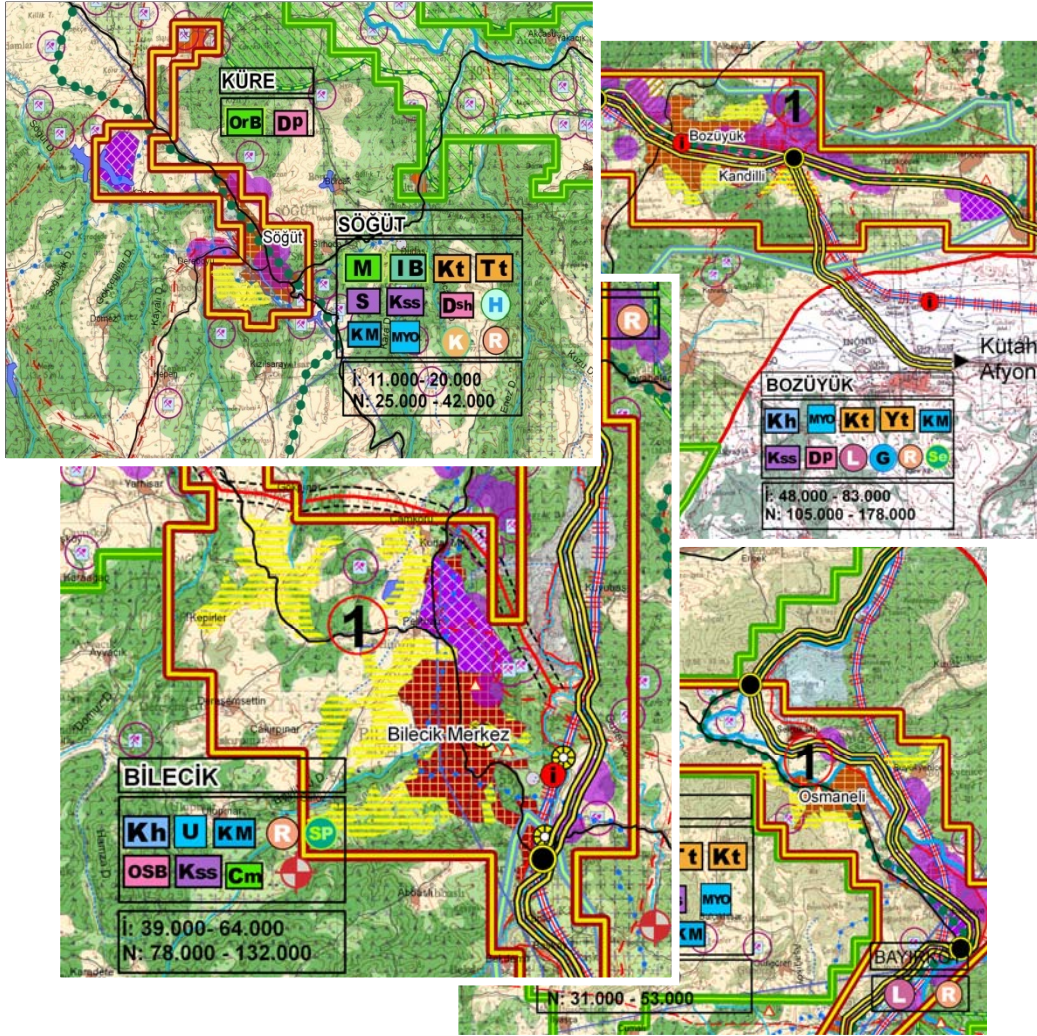
Resim 5.3. Bilecik İl ÇDP mekansal şeması [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Plan kapsamında hazırlanan tematik paftalar [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c];

- Stratejik Yatırımlar,
- Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Koruma Alanları,
- Özel Önlem Gerektiren Alanlar,
- Sanayi Alanları,
- Tarımsal Faaliyet Odakları,
- Turizm Alanları,
- Kentsel Hizmet Alanları,
- Teknik Altyapı,
- Karayolu Bağlantıları,
- Plan Ana Bölgeleri (A,B,C)'dir.

Resim 5.4. Bilecik İl ÇDP tematik paftalarından örnekler [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Resim 5.5. Bilecik İl ÇDP alt bölgelerinden örnekler [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Plan Alt Bölgeleri: 1/25.000 ölçekli planların yapılacağı alan / alanlar “Nazım İmar Planı Öncelikli Yapılacak Yerleşmeler” olarak belirlenmiştir.

Kentsel Gelişme Aksı (A): Bu alanlar, kentsel yerleşmelerin (İlçe merkezleri ve beldeler) yoğunlaştığı, ulaşım, nüfus büyüklüğü, iş gücü, sosyal ve ekonomik veriler gözetildiğinde gerek mevcut yapı ve gerekse gelişme eğilimleri açısından görece bütünlük gösteren kesimlerdir.

Kırsal Gelişme Aksı (B): Bu alanlar, ulaşım, nüfus büyüklüğü, iş gücü, ürün deseni ve arazi kullanımları gözetildiğinde; kırsal yerleşmelerin yoğunlaştığı, tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve tarımsal üretim potansiyelinin yüksek olduğu alanlardır.

Pasif Bölgeler (C): Bu alanlar A ve B aksları dışında kalan, genellikle orman rejiminde ya da mera alanlarında kalan alanlar ile A ve B bölgelerinin dışında kalan münferit alanlardır.

Plan incelendiğinde en çok göze çarpan kentsel gelişme aksının “Osmaneli-Merkez İlçe-Bozüyük Kentsel Gelişme Aksı” olduğu görülmektedir. İldeki nüfus ve iş gücü büyüklüğünün büyük bir bölümünü barındıran, ticaret, sanayi ve hizmetler sektörünün görece gelişmiş olduğu, kentsel çalışma alanlarının yoğunlaştığı ve kentsel gelişmelerin en yoğun görüldüğü kuzey-güney (Eskişehir-İstanbul) ulaşım aksı üzerindeki yerleşmeleri kapsayan alanlardır. Bu aks üzerinde özellikle Bilecik merkez ilçe ile Bozüyük’te, hizmetler ve sanayi sektörleri ön plana çıkmaktadır. Söğüt - Küre kentsel gelişme aksında; imalat sanayinde taş ve toprağa dayalı alt-sanayi dalları ve tarım sektöründe de meyvecilik ayrıca kültür turizminin geliştirilmesi öngörülmektedir. Kırsal gelişme akslarında tarımsal üretimi teşvik edecek çeşitli ilkeler belirlenmiştir.

Pasif bölgelerde ise koruma ve kullanmaya yönelik genel ve yönlendirici ilkeler ile alt ölçek çalışmalarına esas olmak üzere uygulamaya yönelik yönlendirici hükümler belirlenmiştir [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c].

Bilecik İl Çevre Düzeni Planı başarı ölçüm sistemi

Bilecik İl ÇDP’nin izlenmesi ve değerlendirilmesi için Bilecik İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği görevlendirilmiştir. Çizelge 5.20’de gösterilen başarı ölçüm sistemi ile elde edilen sonuçlar, İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği tarafından Meclis döneminde İl Genel Meclisine bir rapor halinde sunulacaktır [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c].

Çizelge 5.20. Bilecik İl ÇDP başarı ölçüm sistemi [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008b]

Konu	Başarı ölçütü	Ölçüt birimi	Ölçme kistası/kanıtı	Ölçme sıklığı
Alt-ölçekli planları etkileme düzeyi çevre düzeni planları yapımı	1/25 000 ölçekli nazım planların yapılması	Onaylanan 1/25.000 ölçekli nazım plan adedi ve bunların yüz ölçümü	Meclis tarafından onay	İl genel meclisi toplantı dönemlerine göre
Alt-ölçekli planları etkileme düzeyi	1/5000 ölçekli nazım planların yapımı ve revizyonu	Onaylanan 1/5 000 ölçekli nazım plan adedi ve bunların yüz ölçümü	Meclis tarafından onay	Genel meclisi toplantı dönemlerine göre
Nazım planların yapımı				
Stratejik planları etkileme düzeyi	Kamu kurumları tarafından yapılacak stratejik planları etkileme	Etkilenen stratejik plan adedi	Stratejik plan içeriği	İl genel meclisi toplantı dönemlerine göre
stratejik planları etkileme düzeyi	Belediyelerin stratejik planlarını etkileme	Etkilenen stratejik plan adedi	Stratejik plan içeriği	İl genel meclisi toplantı dönemlerine göre
Fiziki sermaye yatırımlarını etkileme düzeyi (*)	Kamu kuruluşlarının plan, proje ve yatırım planlarını bu plana göre yapmaları veya gözden geçirmeleri; eğitim yatırımları sağlık yatırımları ulaştırma sektörü yatırımları sulama yatırımları altyapı yatırımları diğerleri	Yeni veya gözden geçirilen plan ve program, yapılan yatırım	Yıl sonu faaliyet raporları	Meclis toplantı dönemlerine göre
Fiziki sermaye yatırımlarını etkileme düzeyi (*)	Yerel yönetimlerin plan, proje ve yatırım planlarını plana göre yapmaları veya gözden geçirmeleri; planlama, açık ve yeşil alan düzenlemesi yol yatırımları eğitim, kültür ve sağlık yatırımları altyapı yatırımları diğerleri	Yeni veya gözden geçirilen plan ve program, yapılan yatırım	Yıl sonu faaliyet raporları	Meclis toplantı dönemlerine göre
Fiziki sermaye yatırımlarını etkileme düzeyi (*)	Meslek örgütleri, odalar ve özel kesimin proje ve yatırım programlarını plana göre yapmaları 3. OSB	Yeni veya gözden geçirilen plan ve program, yapılan yatırım	Yıl sonu faaliyet raporları	Meclis toplantı dönemlerine göre

(*) Bu konulardaki, başarısı ölçülecek proje, plan, çalışma veya yatırımlar Bilecik İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği tarafından kararlaştırılacaktır.

Plan uygulama esasları, etaplama ilkeleri ve izleme-değerlendirme yöntemi

Planın uygulanmasında 3 aşamalı bir sistem öngörülmüştür [Bilecik İl Özel İdaresi, 2008c];

“1. Aşama (2008-2014): kalkınma ve yapılanma için hazırlıklar ve kısmen mekânın donatılması

2. Aşama (7 - 15 yıl): çarpan ve görsel etkilerin görülmesi - yeni kapasitelerin gelişmelere olanak sağlaması

3. Aşama: sürdürülebilir ve istikrarlı kalkınma dönemi ile planlamanın başlamasından itibaren 15 yıl ve sonrasında kapsayan bu son aşamada; Bilecik’in sürdürülebilir, sürekli, kendi kaynaklarına dayalı bir kalkınmayı gerçekleştirmesi ve ekonomik ve demografik istikrarı yakalaması”

öngörülmektedir.

Planın mevcut durumu

Plan Bilecik İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi tarafından 01.08.2008 tarihinde kabul edilerek uygulanmaya başlamıştır. Ancak Bozüyük Belediye Başkanlığı tarafından Eskişehir 2. İdare Mahkemesinde, planın soyut ve belirsiz kararlara dayanarak yapıldığı, Çevre Kanunu’na ve plan yapımına dair esaslara aykırı olduğu, yetkinin Çevre ve Orman Bakanlığı’nda olduğu, Bozüyük İlçesi’ne ayrılan kentsel gelişim alanının sınırlı olduğu ileri sürülerek planın iptali istemiyle, açılan 2009/138 esas numaralı dava nedeniyle yürütmesi durdurulmuştur. İdare Mahkemesi’ne açılan dava sonucunda mahkeme Planın iptaline karar vermiş olmakla beraber dava şu an Danıştay’da temyiz aşamasındadır.

5.3.2. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi uygulaması

Ön uygunluk analizi

Çizelge 5.21’de görüldüğü üzere Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizine tabi tutulduğunda, öncelikle plan ve stratejilerle uyumu

konusunda olumlu bulunmuştur. Zaten hazırlandığı dönemde bölgede herhangi bir bölgesel plan bulunmamaktadır. Ayrıca plan ildeki kurumların stratejik planlarının entegrasyonunda oldukça başarılıdır. Oldukça yoğun çalışılmış, paydaş katılımıyla oluşturulmuş GZFT analizleri içermektedir. Güvenilir bir veri altyapısı, hedeflere ulaşmak için araçları ve ayrıca çok güçlü olmasa da izleme göstergeleri bulunmaktadır. Vizyonu, hedefleri ve stratejileri net olan planın uygulamasında araçlar ve kaynaklar tanımlanmış ve plan gerçekçi ve uygulanabilir bir şekilde oluşturulmuştur.

Çizelge 5.21. Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ön uygunluk analizi

Plan/program/proje ulusal ve bölgesel plan/ stratejilerle uyumlu mudur?	Evet
GZFT analizleri var mı?	Evet
Güvenilir verilere ve analizlere dayanmakta mıdır?	Evet
Hedeflere ulaşmak için araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet
Uygulamanın izlenmesi için göstergeler tanımlanmış mıdır?	Evet
Vizyonu, hedefleri, stratejileri tanımlanmış mıdır?	Evet
Paydaş ve halk katılımı var mıdır?	Evet
Plan alternatifli olarak üretilmiş midir?	Hayır
Hedeflerin uygulanmasında gerekli finansal kaynaklar ve mali araçlar tanımlanmakta mıdır?	Evet

Plan ön uygunluk analizinde öngörüldüğü üzere alternatifli olarak üretilmemiş olmakla beraber bunun dışında tüm koşulları sağladığı için değerlendirmeye alınabilir bulunmuştur.

Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın değerlendirilmesi

Bursa örneğinde olduğu gibi Bilecik Planı da geliştirilen Excel çalışma kitabı aracılığı ile ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çizelge 5.22'de görülen girdi sayfasında girilen tüm değerler açıklamalarla beraber çıktı sayfasına yine program tarafından otomatik olarak aktarılmakta ve grafiksel olarak Çizelge 5.23'de gösterilmektedir.

Çizelge 5.22. Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Girdileri

Plan/proje/programın adı:

Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı

Kısa açıklaması:

Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca hazırlanan Planlama Sürecinin Yenilenmesi pilot uygulama projesi için Bilecik İli seçilmiş, il kapsamında çok sayıda yerinde inceleme ve stratejik karar toplantıları düzenlenmiş ve Bilecik ilinin çok sektörlü kalkınma ve mekânsal boyutta planlamasına ilişkin yürütülen 1/100.000 ölçekli İl Çevre Düzeni Planı hazırlanmıştır.

Değerlendirme İlkeleri ve Ölçütleri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
	Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk	2,35	23%	
A1	Uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve uzun vadeli vizyon	3	17,0%	Plan 2030 yılı vizyonu ile oldukça uzun vadeli bir vizyona sahip
A2	Kuşaklar-arası ve bölgeler arası dayanışma	1	18,6%	Farklı grupların sosyal hayata katılımı, yerel yönetimler arası dayanışmaya hafif bir vurgu yapılmakta olup, ulaşım dışında bölgesel dayanışmaya vurgu yapılmamakta
A3	Gelecek kuşaklar için çevresel kalitenin artırılması	3	36,4%	Çevresel kalitenin artırılmasına yönelik pek çok hedef ve strateji bulunmakta
A4	İhtiyatlılık ilkesinin uygulanması	2	28,0%	Su kaynaklarına yönelik ihtiyatlı stratejiler var, ayrıca nüfus projeksiyonu da ayrıntılı

Çizelge 5.22. (Devam) Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık ($\Sigma=100\%$)	Açıklamalar
Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu		2,34	17%	
B1	Bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin çevre dostu yaklaşımla ele alınması	3	37,7%	Çevre dostu bir yaklaşım her alanda özellikle vurgulanmakta
B2	Aktif sosyal bir politikanın/katılımcılığın teşviki	3	18,8%	Katılımcı ve aktif sosyal bir politika plan hedef ve stratejilerinde teşvik edilmekte
B3	Çevresel koruma ve kaynakların korunmasının teşviki	2	32,1%	Doğal alanlar ve ekolojik kaynakların korunması başlıklı bir bölümde pek çok alt strateji var. Bununla beraber plan şemasında ana gelişme koridoru, büyük ölçüde kaynak koruma ve mansap koruma alanları olarak tanımlanan Karasu Vadisi ile aynı alanda kalmaktadır.
B4	Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki	0	11,4%	Planlama sınırının ötesinde sadece ulaşımda işbirliği öngörülmekte ve bunun dışında ulusal projelere entegrasyon vurgulanmış
Katılım ve fikirbirliği		1,98	9%	
C1	Girişimin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde önemli paydaşların katılımı	3	24,5%	Planın hazırlık sürecinde 2 adet katılımcı karar toplantısı düzenlenmiş olup, ortak gzft analizleri, taslak mekansal düzenlemeler vs. yapılmıştır. Plan uygulama süreçlerinde de çevre yönetimi için ortak çalışma programları öngörülmüştür.
C2	Karar verme süreçlerinde halkın katılımı	3	33,4%	Halk temsilcilerinin plan sürecine katılımı çeşitli mekanizmalarla sağlanmıştır.
C3	Benimsenen politikalarla elde edilen sonuçlar arasındaki bağlantının korunması	-1	25,4%	Gerek katılımcı toplantısında alınan kararların bir kısmı gerekse bazı hedef ve stratejiler plan kararlarına ve mekansal şemaya yansıtılmamıştır. Ayrıca planın hazırlanmasında çeşitli kademelerdeki geçiş ve yansımalar net değildir.
C4	Sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, iletişim, farkındalık ve eğitim sağlanması	3	16,7%	Nüfusun bilinçlendirilmesine yönelik genel eğitimler, sürdürülebilir tarımsal üretim ve çevresel bilinçlendirmeye dair eğitim programları hedefler arasında öngörülmüştür.

Çizelge 5.22. (Devam) Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP'nin değerlendirilmesi girdileri

No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
Çevresel kaynakların korunması		1,85	42%	
D1	Çevre ve halk sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin en aza indirilmesi	2	32,5%	Atık yönetimine dair ayrıntılı bir çalışma olmakla beraber halk sağlığına dair başka bir hedef strateji görülmektedir.
D2	Yenilenebilir kaynakların teşviki	1	22,3%	Geri dönüşüm ödüllendirme mekanizması teşvik edilmiş, bunun dışında bir şeye rastlanamamıştır.
D3	Halk sağlığının geliştirilmesi	3	32,5%	Sağlık hizmetleri yeterliliğinin sağlanması, kalitesinin artırılması, hizmetlere erişimin yükseltilmesi konularında pek çok hedef ve strateji bulunmaktadır.
D4	Kirleten öder ilkesinin uygulanması	0	12,7%	Tek bir strateji çok genel olarak her türlü çevresel problemin oluşmasında rolü olan kişi ve kuruluşların cezalandırılmasını öngörmekle beraber uygulama araçları bulunamamaktadır.
No.	Açıklama	Etki değeri	Ağırlık (?=100%)	Açıklamalar
Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması		-0,09	9%	
E1	Yerindenlik ilkesinin uygulanması	-2	36,8%	Katılımcı toplantı sonuçlarında yerindenlik ilkesi vurgulanmış olup, plana yansımamıştır sadece bir miktar yerel denetim mekanizmaları öngörülmüştür.
E2	Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi	3	15,0%	Mali kaynaklar belirlenmiştir.
E3	Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama	1	20,0%	Planın uygulanma sürecinde kapasite geliştirmede halka yönelik eğitimler planlanmış olup, kurum ve kuruluşlara yönelik herhangi bir destek programı görülmektedir.
E4	Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi	0	28,2%	Başarı ölçüm sistemi genel hatları ile ortaya konulmuş olup, net göstergeler belirlenmemiştir.
TOPLAM DEĞER		1,91		

% 23 ağırlığa sahip “Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesi 2,35 puan almıştır. Alt ölçütlere genel olarak bakıldığında plan uzun vadeli vizyonu ve çevresel kalitenin artırılmasına yönelik hedefleriyle yüksek değerler alırken, kuşaklar ve bölgeler arası dayanışmada zayıf kalması puanını düşürmüştür.

%17’lik bir ağırlığı bulunan “Ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin entegrasyonu” ilkesinin toplam 2,34 olan etki değeri yüksektir. Ancak “Planlama sınırı ötesinde işbirliğinin teşviki” planda çok kısıtlı olup ulaşım ile sınırlandırıldığı için etki değerini düşürmüştür.

%9 ağırlığı olan “Katılım ve fikir birliği” ilkesinde 2,24 puan almıştır. Buna yönelik olarak Bilecik İl ÇDP Türkiye’deki pek çok planın çok ilerisinde olmakla beraber, gerek katılımcı karar toplantılarından çıkan kararların bir kısmının gerekse bazı hedef ve stratejilerin plan kararlarına ve mekansal şemaya yansımadağı görülmüştür.

%42 ile en yüksek toplam ağırlığı olan “Çevresel kaynakların korunması” ilkesine göre plan tüm çevreye dair ürettiği hedef ve stratejilere rağmen, beklenenin altında 1,85 puan almıştır. Bunun nedeni çevresel hedeflerin çok net tanımlanmasına rağmen uygulama araçlarının net olmamasıdır. Ayrıca planda yenilenebilir kaynakların teşviki de yetersiz düzeydedir.

%9 ağırlıkla “Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması” ilkesinde de planın beklenenin aksine -0,09 gibi düşük bir etki değeri aldığı görülmektedir. Şöyle ki plan katılımcı karar toplantılarının sonuçlarında vurgulanmış olmasına rağmen yerindenlik ilkesinin uygulanmasına yönelik net kararlar ortaya çıkaramamıştır. Planın izleme ve uygulamasında da mali kaynakların belirlenmiş olması olumlu olmakla beraber planın uygulama sürecindeki göstergeleri çok geneldir ve uygulama sürecinde herhangi bir kapasite geliştirme ve destek sağlama mekanizması görülememiştir.

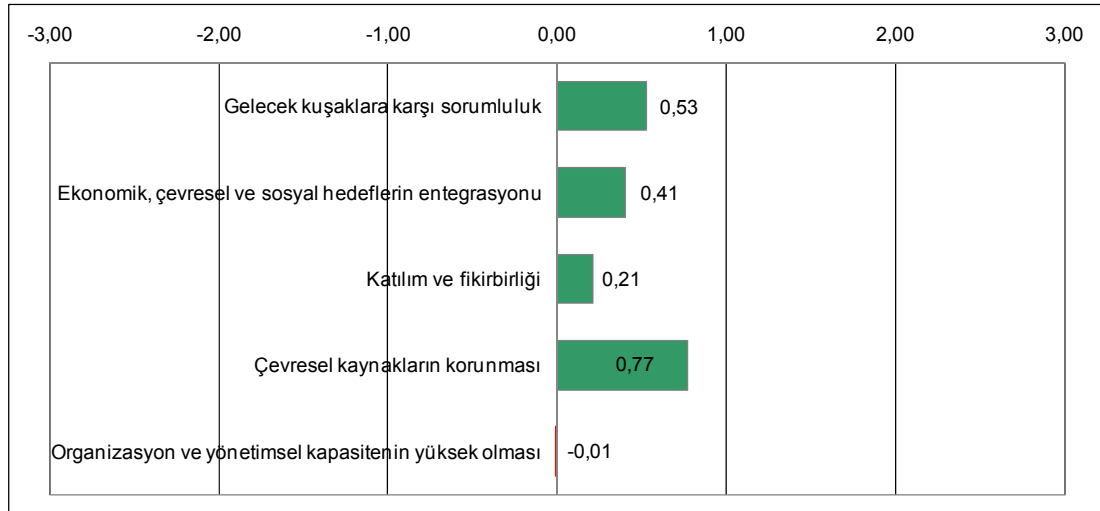
Çizelge 5.23. (Devam) Ağırlıklı sürdürülebilirlik ölçütleri doğrultusunda Bilecik İl ÇDP'nin değerlendirilmesi çıktıları

Organizasyon ve yönetsel kapasitenin yüksek olması 9%									
E1	Yerindenlik ilkesinin uygulanması								3%
E2	Hedeflerin uygulanması için mali kaynakların belirlenmesi								1%
E3	Hedeflerin uygulanması için kapasite geliştirme ve destek sağlama								2%
E4	Ölçülebilir hedefler, izleme ve göstergeler sisteminin geliştirilmesi								3%
TOPLAM DEĞER		1,91							

Planın SD'den aldığı toplam puan 1,91'dir. Ancak alabileceği en iyi değerin 3 olduğunun bilinmesi planın sürdürülebilirlik yolunda önemli bir başarı sağladığının göstergesi olarak görülebilir.

Bununla beraber sürdürülebilirlik ilkelerine göre ağırlıklı sonuçlar grafiği Çizelge 5.24'da görülmektedir.

Çizelge 5.24. Sürdürülebilirlik ilkelerine göre Bilecik ÇDP için ağırlıklı sonuçlar

Sonuçların değerlendirilmesi

Bilecik planı öncesinde planlama sürecinin yenilenmesi projesinin hazırlanmış olması planın yaklaşımını oldukça olumlu yönde etkilemiştir. Plan stratejik ve sürdürülebilir olma yolunda tüm gerekleri teoride yerine getirmiş gibi görünmektedir.

Belirlenen sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda test edildiğinde pek çok yönden planın olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Uzun vadeli çevre duyarlı, aktif bir sosyal politikayı destekleyen, katılımcı bir plan olduğu açıktır.

Ekonomik sosyal ve çevresel hedeflerin entegrasyonunda puanı düşüren etmen plan şemasında ana gelişme koridoru olarak öngörülen Osmaneli - Merkez İlçe - Bozüyük Kentsel Gelişme Aksının, büyük ölçüde kaynak koruma ve mansap koruma alanları olarak tanımlanan Karasu Vadisi ile aynı alanda kalmasıdır.

Bununla beraber plan katılım ve fikir birliğinde düşük bir pozitif puan almıştır. Çünkü katılımcı karar toplantılarından çıkan ortak görüşlerden plana yansımaları olduğu görülmektedir.

Çevresel kaynakların korunmasında planın aldığı puanı düşüren en temel etmen kirleten öder ilkesi gibi yaptırım sistemlerinin tam kurulmamış olmasıdır. Ayrıca planda yenilebilir kaynakların teşviki de çok zayıf olup, halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik tedbir de çok kısıtlıdır.

Organizasyon ve yönetsel kapasite konusunda plan negatif puan almıştır. Bunun başlıca nedeni yerindenlik ilkesinin plan hedef ve stratejilerine yansımamış olmasıdır. Bununla beraber her ne kadar süreç tasarımı planın izleme sistemine çok vurgu yapılmış olsa da planda kurgulanan başarı ölçüm sisteminde net izleme göstergelerine rastlanamamıştır.

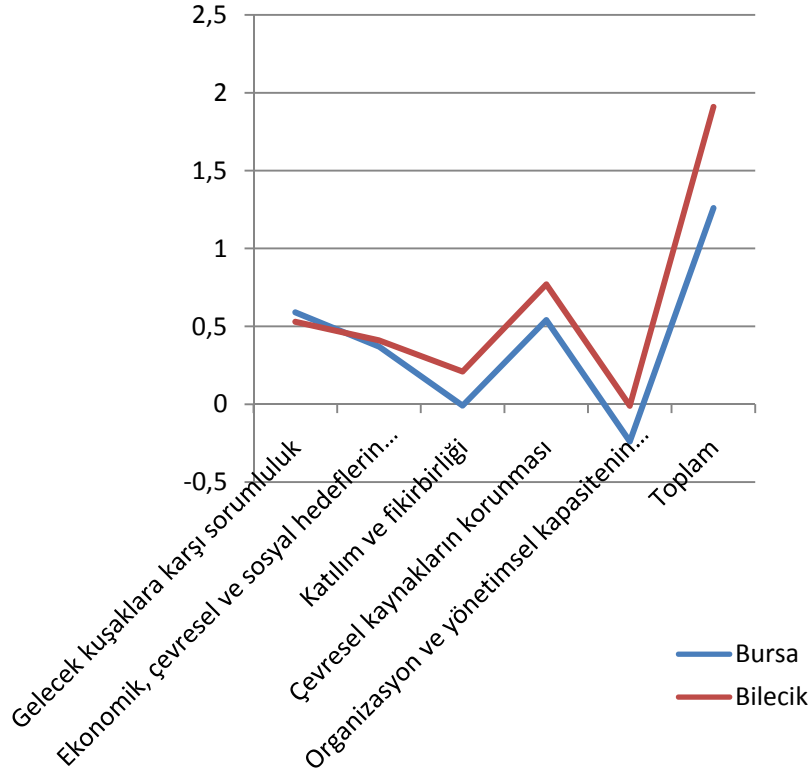
5.4. Örnek Planlarda Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi Sonuçlarının Karşılaştırılması

1998 yılında hazırlanarak onaylanmış olan Bursa 2020 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP ve 2008 yılında hazırlanarak onaylanmış olan Bilecik 2030 yılı 1/100.000 ölçekli ÇDP'ye, geliştirilen SD modeli uygulanmıştır. Planlar arasında gerek planlama dönemleri, gerek coğrafi konum, gerek nüfus büyüklükleri ve gerekse sosyal ekonomik yapı bakımından farklılıklar vardır. Bu nedenle karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gidilmemiş ve planlar kendi içlerinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Her iki planda ön uygunluk analizinde ağırlıkla olumlu bulunmuş olmakla beraber Bursa Planı GZFT analizleri içermemesi, uygulamanın izlenmesinde göstergeler ve finansal araçlar tanımlamaması ile Bilecik Planından geri kalmıştır. Her iki planın da alternatifsiz olarak üretilmiş olması stratejik planlama yaklaşımına geçilmeye başlanan günümüzde bile halen süreç tasarımı sıkıntıları olduğunu göstermektedir.

Örnek çalışmada çıkan sonuçlardaki farklılıklar 10 yıl içinde gerçekleşen bazı değişiklikler olduğunu göstermektedir. Şekil 5.10'da da görüldüğü üzere Bursa Planı sürdürülebilirlik kapsamında toplamdaki değerlendirmeden 1,26 değeri alırken Bilecik Planı 1,91 puan almıştır. Bu farkın en büyük nedeni Bilecik Planı'nda katılım ve fikir birliği, organizasyonel ve yönetsel kapasite ve ayrıca çevresel kaynakların korunması konularında daha ileride olması olarak görülmektedir.

Çevresel odaklı planlama yaklaşımı ile üretilmiş olmasına rağmen Bursa Planı'nın çevresel kaynakların korunmasında Bilecik Planı'ndan düşük bir puan almış olması stratejik planlama yaklaşımında da yoğun olarak çevresel kaygıların göz önünde bulundurulmaya çalışıldığı hatta giderek arttığını göstermektedir.

Şekil 5.10. Örnek planlarda SD sonuçlarının karşılaştırılması

Ayrıca yine yetersiz görülmekle beraber organizasyonel kapasite, katılımcılık gibi konularda Bilecik Planı, Bursa Planı'nın çok önündedir.

Vurgulanması gereken bir diğer konu da bu planlar üzerinde yapılan tadilatlardır. Örnek çalışmada SD modeli planların ilk hazırlandıkları hallerine uygulanmıştır. Hâlbuki her ne kadar Bilecik Planı'nda henüz bir tadilat olmasa da Bursa Planı'nın pek çok tadilat geçirdiği ve bunların planın temel hedeflerini etkilediği bilinmektedir. Buradan plan bittikten sonra da sürdürülebilirliğinin göstergelerle devamlı olarak izlenmesinin ve büyük tadilatlarda SD sürecinin tekrarlanmasının önemi tekrar ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada ve AB’de süregelen sürdürülebilir kalkınma çabalarının uygulama bulduğu en güncel yöntem SD’dir. Bu değerlendirme yöntemi sayesinde sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığı ortaya konulabilecektir.

Türkiye’de planlar yapıldıktan sonra çevresel etkilerin ve mevzuat hazırlanması sürecinde bütçe üzerindeki etkilerin kısmen ölçülmesi haricinde sistematik ve bütüncül bir etki değerlendirmesi mevcut değildir. ÇED proje ölçeğinde potansiyel çevresel etkileri ölçmekte faydalı bir araç olmakla beraber; plan, politika, strateji gibi daha üst ölçekte belgeleri değerlendiremediği için yetersiz kalmaktadır. Son yıllarda SÇD yönetmelik taslağı hazırlanmakta ve buna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Pek çok olumlu yönü olan bir çalışma olsa da kapsamlı ve tek açıdan değil sürdürülebilir kalkınmanın üçayağını da gözeten bir değerlendirme yöntemine ihtiyaç vardır. Kaldı ki, gerek ÇED, gerekse SÇD çevre politikası üzerine odaklanmakta ve sürdürülebilirliğe olan mesafenin ölçülmesinden uzak kalmaktadır.

Bir plan veya stratejinin hazırlık aşamasında planın/stratejinin uygulanmasının sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunup bulunmadığının ortaya konulması ve planın/stratejinin bu yönde geliştirilmesini sağlayan sistematik ve yinelenen bir süreç olarak tanımlanan SD, bütüncül bir etki değerlendirme yöntemi olarak görülmektedir.

AB düzeyinde ortaya çıkmış ve ağırlıkla AB ülkeleri örneklerinde görülmeye başlanmış olan SD, sürdürülebilirlik ilkelerinin ve ölçütlerinin mekâna yansıtılması için çok önemli bir araçtır. Farklı ülkelerin farklı sürdürülebilirlik yaklaşımlarıyla farklı modeller geliştirdikleri örnekler olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen ülke örneklerinden İngiltere’deki SÇD süreci ile bütünleşik tasarlanan SD süreci mekânsal planlamada zorunludur. İncelenen ülkelerdeki değerlendirme üç ayaklı yaklaşımın yanı sıra sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda da yapılabilmekte olup tüm ülkelerde planlama süreci ile bütünleşmiş olduğu görülmektedir.

Türkiye’de şu an SÇD yönetmeliğinin de tamamlanarak uygulamaya geçmesinin önündeki temel sorunun planlama sürecindeki sıkıntı olduğu açıktır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de planlama yaklaşımları dönemlere göre değişiklik göstermektedir. 1950’lerden günümüze etkilerini sürdüren kapsamlı planlama, 1960’lı yıllarda çıkış yapan toplumsal yaklaşımlar çerçevesinde savunmacı planlama, 1970’lerin ortasında ortaya çıkan çevre duyarlı planlama, 1980’lerde gündeme gelen katılımcı planlama ve son dönemde 2000’li yıllarda ortaya çıkan stratejik planlama dönemleri olarak nitelendirilebilir.

Günümüz mekânsal planlama pratiği ise tekil bir model olmaktan öte değişik modellerin karmaşık bir şekilde bir araya gelmesi ile şekillenmektedir. Dünyada kapsamlı planlama dönemi geride bırakılmış, çevresel odaklı planlama yaklaşımının etkileri devam etmekte, ancak katılımcı planlama ve bunun ötesinde stratejik planlama yaklaşımına geçiş yaşanmaktadır. Bunlar dışında dünyada artık yeni planlama paradigmaları görülmeye başlanmıştır. İklim değişikliği, enerji kaynaklarının yetersizliği gibi çevresel konuların yanı sıra küresel ekonomik krizler, gelir eşitsizliği, rekabet edebilirlik gibi sosyal ve ekonomik konular artık gündemdedir ve artık her türlü plan, program ve proje hazırlanırken bu konular dikkate alınmaya başlamıştır.

Planlama dönemlerinin evrimine paralel olarak planlama araçları ve etki değerlendirme araçları da evrimleşmektedir. Dünyada 1970’lerden beri süregelmekte olan Çevresel Etki Değerlendirme halen varlığını sürdürmekte olup, 2000’li yıllarla beraber Stratejik Çevresel Değerlendirme ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise aslında 1990’lı yıllardan beri tartışılmakta olan bütünleşik bir etki değerlendirmesine olan ihtiyaç değişen planlama konuları içinde SD olarak karşılık bulmuş ve ülkeler artık bu yönde çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Türkiye’de ise halen ağırlıklı kapsamlı planlama yaklaşımı ile hazırlanmakta olan planların raporları herhangi bir değerlendirme yapılmasına olanak vermemektedir. Zaten herhangi bir katılım mekanizması içermeyen bir planın çevresel etkilerinin

veya sürdürülebilirliğinin değerlendirmesi de bir anlam ifade etmemektedir. Ülkemizde öncelikle planlama süreci ve yaklaşımı tüm dünyada olduğu gibi stratejik düzeye ulaşmalı ve sonrasında yeni planlama konularını içermelidir. Bu anlamda diğer bir değişle Türkiye henüz AB'deki sürecin gerisinde olup, mekânsal planlamada dünyanın gittiği yönde bütünleşik bir SD geliştirilmesi yolunda ilerlerken öncelikle planlama sistemini yeniden yapılandırmalıdır.

Çalışma kapsamında Türkiye'de mekansal planlarda uygulanabilecek bir SD modeli geliştirilip, stratejik kalitesi yüksek planlar üzerinde sınaması yapılmıştır. Aslında SD sadece planlarda değil, program, proje ya da strateji belgeleri gibi dokümanlarda da uygulanabilir bir modeldir. Ortaya konulan model;

- A. Plan/program/projenin tanımlanması,
- B. Ön hazırlık aşaması,
- C. Ayrıntılı etki değerlendirmenin gerçekleştirilmesi ve
- D. Sonuçlar aşamalarından oluşmaktadır.

İdeal süreç tasarımı bu aşamaların plan sürecine paralel olarak işlemesi ve paydaşlarla beraber gerçekleştirilmesidir. Ancak bu çalışma kapsamında hâlihazırda bitmiş planlar üzerinde SD uygulandığı için bu tür bir yaklaşım uygulanamamış olmakla beraber, yapılan örnek çalışma sonucunda ülkemizde hazırlanmış stratejik kalitesi yüksek mekânsal bir plana SD'nin uygulanabileceği ve planın sürdürülebilirliğini test edebileceği ortaya konulmuştur. Bu çalışmada uygulanan yöntemler geliştirilmeye açıktır ve bu tezin kapsamının ötesinde mutlaka gerek plan süreci ile gerekse diğer etki değerlendirme yöntemleri ile beraber ele alınmalıdır. Ayrıca ayrıntılı değerlendirme aşamasında coğrafi bilgi sistemleri gibi pek çok farklı araç da kullanılabilir.

Bununla beraber bu tezin konusunun dışında olan ancak tez süresince ortaya çıkan bir sonuç daha vardır; planın hazırlık sürecinde olduğu gibi plan tamamlanıp uygulanmaya geçildiğinde de sürdürülebilirlik kaygıları bir tarafa bırakılmamalı, plan ve SD arasındaki etkileşim plan tamamlandıktan sonra da planın etkinliğinin

izlenmesi için devam etmelidir. Bunun en etkin aracı göstergelerle planın izlenmesidir. Göstergeler ve izleme sistemi mutlaka sürdürülebilirliği temel almalıdır.

Sonuçta bir mekânsal planın sürdürülebilirliğinin sağlanması için, stratejik kalitesi yüksek bir süreç ile hazırlanmış, SD yapılmış ve sürdürülebilirlik göstergeleri ile devamlı izlenmesinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- AB, “The Treaty of Maastricht”, *Avrupa Birliği*, Maastricht, 36-37 (1992).
- AB, “Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment”, *Avrupa Birliği*, Luxemburg, 7-11 (2001).
- AB, “Conclusions of Bristol Ministerial Informal Meeting on Sustainable Communities in Europe”, *Office of Deputy Prime Minister, Londra*, 8-9 (2005).
- Albrechts, L., “Strategic Spatial Planning Revisited, *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar*, İstanbul, (2005).
- Arbter, K., “SEA and SIA – Two Participative Assessment Tools for Sustainability”, *Easy Eco 2 Conference*, Vienna, 175-181 (2003).
- ARE (Federal Office for Spatial Development), “Sustainable Development Strategy: Guidelines and Action Plan 2008-2011”, *Swiss Federal Council*, Bern, 6-8 (2008a).
- ARE (Federal Office for Spatial Development), “Sustainability assessment - Guidelines for federal agencies and other interested parties”, *ARE (Federal Office for Spatial Development)*, Bern, 4-50 (2008b).
- Avrupa Komisyonu, “European Governance: A White Paper”, *Avrupa Komisyonu*, Brussels, 18-26 (2001a).
- Avrupa Komisyonu, “Göteborg European Council Presidency Conclusions”, *Avrupa Komisyonu*, Brussels, 4-8 (2001b).
- Avrupa Komisyonu, “Communication from the Commission on Impact Assessment”, *Avrupa Komisyonu*, Brussels, 2-4 (2002).
- Avrupa Komisyonu, “Impact Assessment: Next Steps In support of competitiveness and sustainable development”, *Avrupa Komisyonu*, Brussels, 11-23 (2004).
- Avrupa Komisyonu, “Handbook for Trade Sustainability Impact Assessment”, *Avrupa Komisyonu*, Strazburg, 11-23 (2006).
- Avrupa Komisyonu, “FP7 Cooperation Work Programme 2010: Environment (including climate change)”, *Avrupa Komisyonu*, Strazburg, 57-58 (2009a).
- Avrupa Komisyonu, “Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development”, *Avrupa Komisyonu*, Brussels, 3-4 (2009b).

Avrupa Konseyi, “Review of the EU Sustainable Development Strategy”, *Avrupa Konseyi*, Brussels, 1-5, (2006).

Barker, A., Wood, C., “An Evaluation of EIA System Performance in Eight EU Countries”, *Environmental Impact Assessment Review*, 19: 387-404 (1999).

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, “Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesi Final Raporu”, *Mattek Matbaacılık Basım Yayın TanıtımTic. San. Ltd. Şti.*, Ankara, 79-95 (2008).

Beatley, T., “Planning and Sustainability: The Elements of a New (Improved?) Paradigm”, *Journal of Planning Literature*, 9(4): 383-395 (1995).

Berger, G., “Sustainability Impact Assessment: Approaches and applications in Europe”, *European Sustainable Development Network Quarterly Report* June 2007, Vienna, 1-11 (2007).

Bilecik İl Özel İdaresi, “Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Analitik Etüt ve Sentez Raporu”, *Bilecik İl Özel İdaresi*, Ankara, 8-10, 218-277 (2008a).

Bilecik İl Özel İdaresi, “Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu”, *Bilecik İl Özel İdaresi*, Ankara, 23-92 (2008b).

Bilecik İl Özel İdaresi, “Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Eylem Programı”, *Bilecik İl Özel İdaresi*, Ankara, 1-54 (2008c).

Black, A., “The Comprehensive Plan”, *Dowden, Huchinson and Ross, Inc.*, Pennsylvania, 219-224 (1975).

BM HABITAT, “ Planning Sustainable Cities - Global Report on Human Settlements”, *Earthscan*, Londra, 18-19, 113-115 (2009).

Bocher, C., Spaltenberger, T., “Sustainability Impact Assessment: The Way Ahead?” *Geographisches Institut Universität*, Tübingen, 2-18 (2004).

Bursa Büyükşehir Belediyesi, “1/100.000 Ölçekli Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Plan Raporu”, *Bursa Büyükşehir Belediyesi*, Bursa, 17-20, 128-186 (1997).

CEMAT “Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of The European Continent”, *Avrupa Komisyonu*, Hannover 9-12 (2000).

Çevre ve Orman Bakanlığı, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Çevre ve Orman Bakanlığı*, Ankara, 1-25 (2008).

Çevre ve Orman Bakanlığı, “Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı (yayınlanmamış)”, *Çevre ve Orman Bakanlığı*, Ankara, 1-12 (2010).

Dalal-Clayton B. ve Sadler B., “Sustainability Assessment: A review of international experience and practice”, *International Institute for Environment and Development, London*, (2004).

DPT, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi, Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu”, *DPT*, Ankara, 8-14 (2007a).

DPT, “Sürdürülebilir Kentleşme Göstergeleri Raporu”, *DPT*, Ankara, 15 (2007b).

Ersoy, M., “Kentsel Planlama Kuramları”, *İmge Kitabevi*, Ankara 9-35 (2007).

İnternet: EUROSTAT, “Sustainable Development Indicators”, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators> (2010).

Faludi, A., “The European Spatial Development Perspective - What Next?”, *European Planning Studies*, 8(2), 237-250 (2000).

Gedikli, B., “Stratejik Mekansal Planlama: Planlamada Yeni Anlayışlar, Yöntemler ve Teknikler, M. Ersoy içinde, Kentsel Planlama Kuramları”, *İmge Kitabevi*, Ankara, 229-277 (2007).

George, C., “Sustainability appraisal for sustainable development: integrating everything from jobs to climate change.”, *Impact Assessment and Project Appraisal*, 19(2), 95-106 (2001).

Güven, S. “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi: Seçilmiş ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilmiş sürdürülebilir kalkınma göstergeler setlerinin ve endekslerinin mevcut durum raporu”, *DPT, Ankara*, 7-8 (2007).

Hřebík, Š., Třebický, V. ve Gremlica, T., “Manual for planning and evaluation of Sustainable Development at the regional level”, *Office of the Government of the Czech Republic*, Prague, 9-55 (2007).

ISDN, “Assessing Sustainable Development: Principles in Practice”, *International Institute for Sustainable Development*, Manitoba, 1-4, 7-20, (1997).

Kirkpatrick C., George C. ve Curran J., “Development of Criteria to Assess The Effectiveness of National Strategies for Sustainable Development”, *Institute for Development Policy and Management*, Manchester, 15-23 (2001)

OECD, “OECD Environmental Indicators”, *OECD Publishing*, Paris, 7-10 (2002)

Pope, J., ve Annadale, D. “Conceptualising sustainability assessment”, *Environmental Impact Assessment Review*, 24(6), 595-616 (2004).

Saaty, T. L., “The Analytic Hierarchy Process”, *McGraw-Hill Comp.*, N.Y (1980).

Saaty, T. L., "An Exposition on the AHP in Reply to the Paper Remarks on the Analytic Hierarchy Process", **Management Science**, U.S.A., 259-268 (1990).

Saaty, T. L., "Fundamentals of Decision Making and Priority Theory with the Analytic Hierarchy Process", **RWS Publications**, Pittsburgh, 426-447 (1994).

Sadler, B., "A framework for environmental sustainability assessment and assurance", Handbook of environmental impact assessment, **Blackwell Science Ltd**, London 12-32 (1999).

Saygılı, A., "Avrupa birliği'nin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesine Kısa Bir Bakış", **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Ankara, 2(3) 65-79 (2004).

Smith, S., Richardson, J. ve McNab, A., "Towards a more efficient and effective use of Strategic Environmental Assessment and Sustainability Appraisal in spatial planning Final Report", **Department for Communities and Local Government, London**, (2010).

Söylemez, E., "GIS-Based Search Theory Application for Search and Rescue Planning", **METU The Graduate School of Natural and Applied Sciences**, Ankara, 69-71 (2007).

Talu, N., "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi, Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu (TR 0402.11)", **DPT, Ankara**, 12-13 (2007).

Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioğlu, S., Algan, N., Dündar, A.K., "Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye için bir Veri Sistemi Önerisi", **Türkiye Bilimler Akademisi Raporları No.6, Ankara**, 3-10 (2004)

Tekeli, İ., "Siyaset ile Kent Planlamasının İlişkisi Yeniden Tanımlanıyor. Planlama,Siyaset, Siyasalar", **IV. Türkiye Şehircilik Kongresi**, İzmir, 38-51 (2006).

The Office of the Deputy Prime Minister UK. Sustainability Appraisal of Regional Spatial Strategies and Local Development Documents, **ODPM Publications**, London, 17-36 (2005).

TUPOB, "Türkiye’de Şehir ve Bölge Planlama Eğitiminde Kalite Geliştirme ve Akreditasyon", **TUPOB**, İstanbul, 5-18 (2007).

WCED, "Our Common Future", **BM**, Brundtland, 54-76 (1987).

Whitelaw, G., R. Gibson, S. Hassan, J. Tansey, L. Krebs ve D. Pokorny, "Sustainability Theory, Application and Evaluation, research project on specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining "significance" in environmental assessment", **Canadian Environmental Assessment Agency, Ottawa**, 9-55, (2001).

Yorkshire and Humber Assembly, “Step by Step Guide to RSDF Sustainability Appraisal”, *Yorkshire and Humber Assembly*, Wakefield, 19-21 (2005).

Varol, C., Yaçiner Ercoşkun, O., Güner, N., “Local participatory mechanisms and collective actions fir sustainable urban development in Turkey”, *Habitat International*, 35(1), 9-16 (2011).

EKLER

EK-1 Bilecik İl Çevre Düzeni Planı ideal ve faaliyet hedefleri

Sürdürülebilir kent yönetim araçlarının ideal hedefleri
İdeal hedef: Coğrafi bilgi sisteminin kurulması/planlama altyapısı
Faaliyet hedefleri
Doğal yapıya ilişkin bilgilerin sayısal ortama aktarılarak aynı coğrafi bilgi sistemi çerçevesinde yönetimlerinin sağlanması
Ekonomik sektörlere ilişkin bilgilerin sayısal ortama aktarılarak aynı coğrafi bilgi sistemi çerçevesinde yönetiminin sağlanması
Teknik altyapıya ilişkin bilgilerin sayısal ortama aktarılarak aynı coğrafi bilgi sistemi çerçevesinde yönetiminin sağlanması
Arazi kullanım, mülkiyet, idari sorumluluk alanları, özel kullanımlara ya da korumaya konu olan alan sınırlarının kesinleştirilerek sayısal ortama aktarılması
Çevresel, kentsel, sektörel gelişmelerin mekânda izlenebilir bir yapı kazanması için coğrafi veri yönetim merkezinin oluşturulması ile veri girişi yapılan tüm alanlarda uzaktan algılama teknolojileri de kullanılarak izleme sisteminin kurulması
İdeal hedef: Kent bilgi sistemlerinin kurulması
Faaliyet hedefi
Belediyeler birliği bünyesinde kent bilgi sistemlerinin kurulması konusunda teknik ve insan kaynağı desteği verecek bir yapılanmaya gidilmesi ile yerleşim birimlerinde etaplar haline kent bilgi sistemlerinin kurulmasının sağlanması
İdeal hedef: Afet yönetim sisteminin kurulması/afet yönetimi
Faaliyet hedefi
Doğal ve endüstriyel afet riski taşıyan alanların ve kritik noktaların belirlenerek sayısal veri ortamına aktarılması ve afet acil eylem planlarına ilişkin modellerin üretilmesi
İdeal hedef: Elektronik hizmet kalitesinin artırılması/ planlama ve yönetim altyapısı
Faaliyet hedefi
Elektronik hizmet yelpazesinin genişletilmesi ile hizmete yönelik teknik altyapının iyileştirilmesi
Elektronik hizmet veren ve verme hazırlığı içinde olan kurumlarda insan kaynağı niteliğinin iyileştirilmesi

Sosyal sermaye güçlendirme araçları ideal hedefleri
İdeal hedef: halk eğitim merkezlerine toplumu oluşturan tüm kesimlerin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek sürekli eğitim merkezleri yapısı kazandırılması
Halk eğitim merkezlerinde insan kaynağı altyapısının ve teknik altyapının geliştirilmesi
Eğitimlerin türk standartları enstitüsü, milli produktivite merkezi, insan kaynakları gelişimi konusunda uzmanlaşmış stk'lar ve üniversiteler ile işbirliği içinde çağın gerekleri doğrultusunda düzenlenmesi
İdeal hedef: Ekonomik kalkınma sürecinde istihdamda yerel insan kaynağının kullanılması
Yerel insan kaynağının il'de geliştirilmesi önerilen sektörler doğrultusunda eğitim almasının sağlanması
İdeal hedef: Eğitimde kalite-çeşitlilik-eşitliğin sağlanması
Tüm eğitim kurumlarında eğitim kalitesi artışının önündeki engellerin belirlenip giderilmesi
Eğitici, kamu personeli, özel girişimci, kadın, çiftçi, genç ve çocuklara yönelik özel eğitim programları ile eğitimde çeşitliliğin sağlanması
Genç ve çocuklara yönelik eğitim programlarının sosyal zekâlarını geliştirmelerine olanak sağlayacak nitelikte kurgulanması ve sosyal zeka gelişimi üzerinde etkili spor, müzik, resim gibi etkinliklere yer verilmesi
Sosyal dezavantajlı gruplar ile kadınların eğitim olanaklarından yararlanmasının önündeki engellerin kaldırılması
İdeal hedef: Sosyal dezavantajlı grupların hizmetlere erişiminin artırılması
Engelli ve yaşlı nüfusa rahat ve kolay yaşam koşullarının yaratılması
İdeal hedef: Kamusal hizmet kalitesinin artırılmasıyla yaşam kalitesinin yükseltilmesi
Sağlık hizmetleri olanaklarının ve kalitesinin artırılması
Belediyelerin kentsel sosyal donatı altyapı eksikliklerinin tamamlanması
Sosyal dezavantajlı grupların topluma kazandırılması

EK-1 (Devam) Bilecik İl ÇDP ideal ve faaliyet hedefleri

Çevresel sürdürülebilirlik öncelikleri ideal hedefleri
İdeal hedef: su yönetim ve izleme sisteminin kurulması
Yeraltı ve yerüstü su havzalarında kirlilik yaratan, kaynak ile doğrudan bağlantısı olan unsurların ve etkiyi ortadan kaldıracak girişimlerin belirlenmesi ile izleme sisteminin kurulması
İçme ve kullanma suyu kaynaklarının geliştirilmesi ve su kalitesi izleme sisteminin kurulması
Sulama suyu kaynaklarının niteliklerinin iyileştirilmesi ve izleme sisteminin kurulması
İdeal hedef: atık yönetim ve izleme sisteminin kurulması
Atıksu yönetiminin etkin olarak uygulanması ve izleme sisteminin kurulması
Evsel katı atık yönetimi'nin etkinleştirilmesi
Endüstriyel katı atık yönetimi uygulamalarının etkinleştirilmesi
Tehlikeli atık yönetimi uygulamalarının etkinleştirilmesi
Tıbbi atık yönetiminin uygulanması
İdeal hedef: hava kirliliği izleme sisteminin kurulması
Hava kirliliğine yönelik eğitsel, teknik ve yönetsel önlemlerin alınması
Hava kalitesi izleme sisteminin yaygınlaştırılması
İdeal hedef: doğal kaynakların korunması için doğal kaynak yönetimi çalışmalarının başlatılması
Orman alanları yönetimi çalışmalarının başlatılması
Toprak kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmaların başlatılması
İdeal hedef: çevresel sürdürülebilirlik için eğitim, bilim ve yönetim altyapısının hazırlanması
Çevresel sürdürülebilirlik için eğitim
Çevresel sürdürülebilirlik için yönetim
Çevresel sürdürülebilirlik için bilim

Ekonomik temel yaratacak unsurların ideal hedefleri
İdeal hedef: sanayi sektörünün yenilikçi açılımlarla yönetiminin sağlanması
Yeraltı kaynaklarına bağlı gelişen sanayide yenilikçi açılımlara yönelimin sağlanması
Sanayi-tarım entegrasyonunun kurulması ve organik tarıma dayalı sanayi gelişiminin desteklenmesi
İl sanayi gelişim stratejilerinin organize sanayi bölgeleri temelinde gerçekleştirilmesi
Küçük sanayi sitelerinin yaygınlaştırılması ve etkin kullanımlarının sağlanması
İdeal hedef: alternatif tarımsal işletme modellerinin oluşturulması ile sürdürülebilir tarım pratiklerinin uygulanması
Tarımsal desteklerin ve yatırımların rekabet üstünlüğü yaratmak amacı ile uzmanlaşmaya giden yerleşimler ve alt sektörler doğrultusunda yönlendirilmesi
Mevcut tarımsal işletmelerin tarımsal ekonomik temel yaratabilmesi için il koşullarında uygulanabilir alternatif işletmelik modellerinin belirlenmesi
Pazarda ürün talebini arttırmaya yönelik sürdürülebilir tarım pratiklerinin uygulanması
İdeal hedef: hizmet kalitesinin artırılması ve küresel kabul edilebilirlik için belgelendirme çalışmalarının yapılması
Hizmet kalitesi ve belgelendirme konularında eğitim çalışmalarının yapılması
İdeal hedef: mikro kredi uygulamaları ile hizmet çeşitliliğinin ve yerel halkın gelirinin artırılması
Mikro kredi uygulamaları ve il'de hizmet açığı olan konular hakkında yerel halkın bilinçlendirilmesi
Farklı hedef kitlelere yönelik mikro kredi uygulamalarının başlatılması
İdeal hedef: Bilecik ilinin bölge agro-eko turizm merkezi olarak işlevlendirilmesi
Agro-eko turizm güzergâhlarının belirlenmesi
Agro-eko turizm güzergâhlarında yerel halkın bilinçlendirilmesi
Agro-eko turizm güzergâhlarında turizm altyapısının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
Agro-eko turizm güzergâhlarının tanıtımı ve ulusal-uluslar arası tur güzergâhlarına entegrasyonun sağlanması

EK-1 (Devam) Bilecik İl ÇDP ideal ve faaliyet hedefleri

Mekanda verimlilik artışını sağlayacak girişimlerin ideal hedefleri
İdeal hedef: ekonomik sektörler ve çevre yönetimi temelinde mekansal - işlevsel bağlantıların güçlendirilmesi
Bilecik merkez ve ilçeler arasında yerel kenetlenmenin sağlanmasına yönelik ulaşım altyapısının iyileştirilmesi
Bilecik ili ilçelerinin komşu illere eklemelenmesini sağlamaya yönelik ulaşım altyapısının iyileştirilmesi
Sanayi sektörünün ihtiyacı olan ürün toplama dağıtım akslarında ulaşım olanaklarının çeşitlendirilmesi ile osb bütünleşmelerinin sağlanması
Tarımsal ürün toplama güzergâhları ile ürün depolama, paketleme ünitelerinin bütünleşmesinin sağlanması
Agro-eko turizm güzergâhlarının belirlenerek bütünleşmelerinin sağlanması
İdeal hedef: işlevsel bağlantıların güçlendirilmesinde lojistik sektörünün etkinliğinin artırılması
Tarımsal ürünlerin iç ve dış pazara sunulma öncesinde uzun süreli saklanabileceği/depolanabileceği soğuk hava depolarının oluşturulması
Tarımsal ürünlerin kırsaldan iç pazara sunulması amacıyla yakın bölgelerde hallerin kurulması
Sanayi ürün ve mallarının iç ve dış pazara dağıtımı öncesinde saklanacağı ortak depolama alanlarının yaratılması
Bilecik merkez ve büyük ilçelerinin alt yapılarının lojistik merkez işlevi üstlenecek nitelikte geliştirilmesi

[Bilecik İl Özel İdaresi. (2008). *Bilecik İli 1/100.000 Ölçekli İl Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu*. Ankara: Bilecik İl Özel İdaresi.]

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Soyadı, adı : ZORAL, Pınar
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 18.02.1979 Ankara
e-mail : pinarzoral@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü	2001
Lise	Anıttepe Lisesi	1995

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2007-2011	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	Şehir Plancısı

Yabancı Dil

İngilizce